



Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.



Rapport


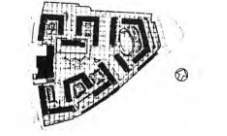
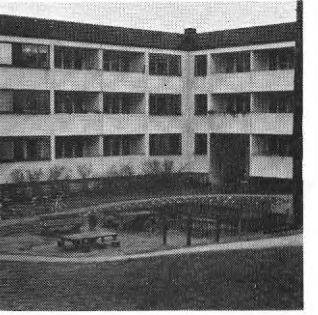
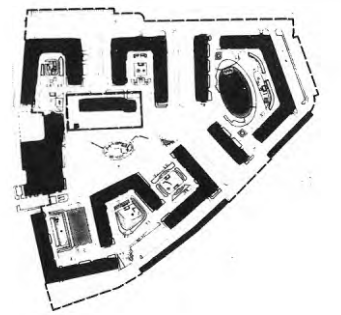

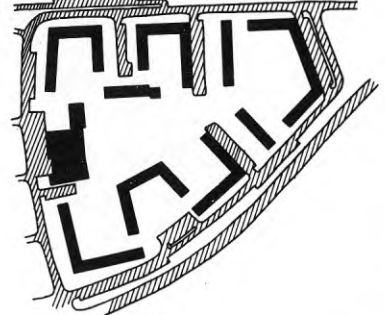
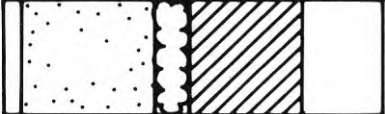

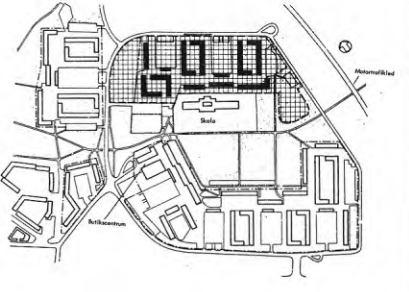

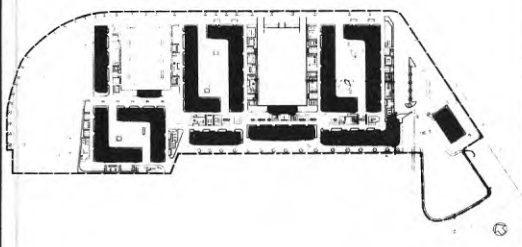

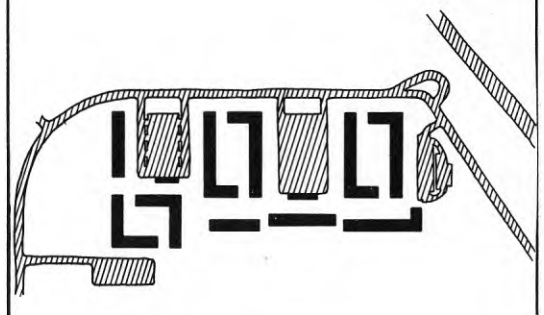


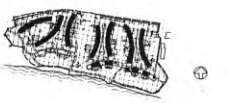
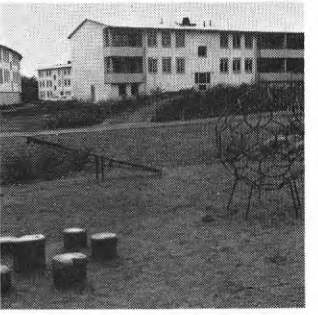
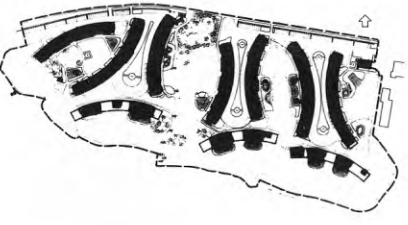




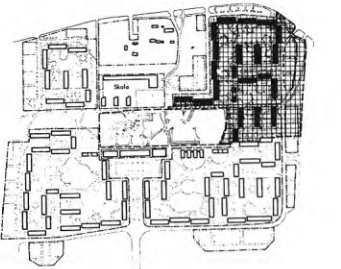

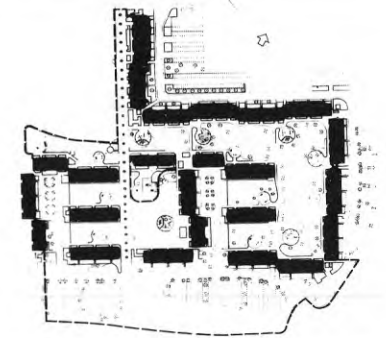
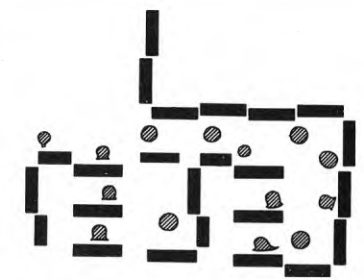
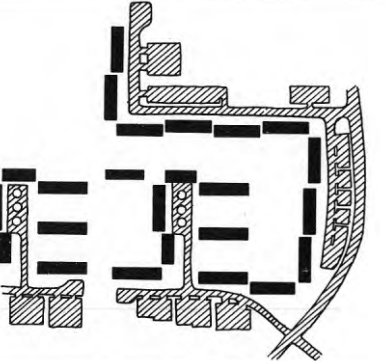




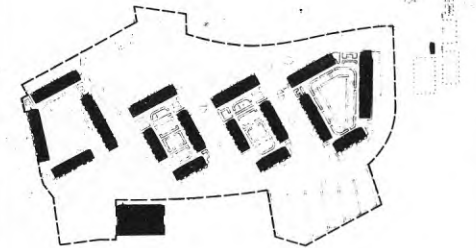
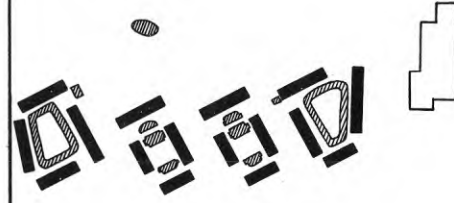
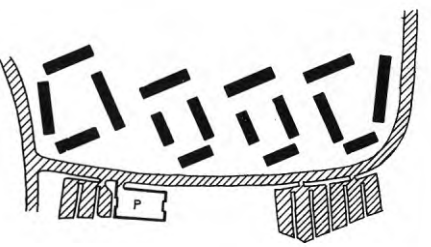

TEKNISKA HOGSKOLAN I LUND
SEKTIONEN FOR VAG- OCH VATTEN
BIBLIOTEKET

R 26: 1973

**Markutrymmen i fem
bostadsområden —
användning och
utformning**

Bo G. Mårtensson

Byggforskningen

	LÄGE I TÄTORTEN 1970 TÄTORTENS BEFOLKNING	UNDERSÖKNINGSOMRÅDETS LÄGE I BOSTADSOMRÅDET	BILDER ÖVER OMRÅDET	UNDERSÖKNINGS- OMRÅDE	LEKUTRYMMENA MED MARKERADE LEKPLATSER	BILTRAFIKSYSTEMET MED MARKERADE BILYTOR	UPPGIFTER OM HUS OCH BOSTÄDER	YTSLAG	SIFFERUPPGIFTER OM LEKPLATSER
APOTEKS- SKOGEN (APO)	 UPPLANDS VÄSBY 17 140 inv.						<p>Undersökningsområdet:</p> <p>Lägenheter 430 st Familjelägenheter 370 st Rumsenheter 1 533 st Invånare 1 322 st</p> <p>därav 0- 6 år 20 % 7-15 år 15 % 16- år 65 %</p>	<p>Markytorna 51 700 m² = 100 %</p> <p>sand 4, 5 % gräs 34, 9 % plante- ring 9, 3 % hårda ytor 29, 2 % bilytor 21, 9 %</p> 	<p>Avstånd till sandlek 11-38 m m² sand/lägenhet 4, 9 m² Antal lägenheter/redskap 12, 5 st Antal lägenheter/gunga 43 st</p>
ANDERS- BERG (AND)	 HALMSTAD 49 725 inv.						<p>Undersökningsområdet:</p> <p>Lägenheter 366 st Familjelägenheter 333 st Rumsenheter 1 493 st Invånare 1 214 st</p> <p>därav 0- 6 år 22 % 7-15 år 21 % 16- år 58 %</p>	<p>Markytorna 64 860 m² = 100 %</p> <p>sand 4, 6 % gräs 46, 2 % plante- ring 13, 0 % hårda ytor 19, 8 % bilytor 16, 5 %</p> 	<p>Avstånd till sandlek 6-53 m m² sand/lägenhet 7, 4 m² Antal lägenheter/redskap 6, 7 st Antal lägenheter/gunga 8 st</p>
SALSTA GÄRDE (SG)	 FLEN 6 768 inv.						<p>Undersökningsområdet:</p> <p>Lägenheter 225 st Familjelägenheter 195 st Rumsenheter 819 st Invånare 651 st</p> <p>därav 0- 6 år 18 % 7-15 år 18 % 16- år 64 %</p>	<p>Markytorna 54 425 m² = 100 %</p> <p>sand 1, 2 % gräs 48, 0 % plante- ring 12, 0 % hårda ytor 18, 7 % bilytor 16, 7 % naturmark 3, 4 %</p> 	<p>Avstånd till sandlek 6-62 m m² sand/lägenhet 1, 4 m² Antal lägenheter/redskap 8, 3 st Antal lägenheter/gunga 9 st</p>
VALLBY (VAL)	 VÄSTERÅS 99 343 inv.						<p>Undersökningsområdet:</p> <p>Lägenheter 394 st Familjelägenheter 372 st Rumsenheter 1 394 st Invånare 1 135 st</p> <p>därav 0- 6 år 25 % 7-15 år 13 % 16- år 62 %</p>	<p>Markytorna 58 085 m² = 100 %</p> <p>sand 4, 2 % gräs 46, 5 % plante- ring 13, 3 % hårda ytor 22, 4 % bilytor 13, 6 %</p> 	<p>Avstånd till sandlek 14-72 m m² sand/lägenhet 6, 2 m² Antal lägenheter/redskap 10 st Antal lägenheter/gunga 56 st</p>
VÄSTRA BERGA (VB)	 HELSINGBORG 82 008 inv.						<p>Undersökningsområdet:</p> <p>Lägenheter 308 st Familjelägenheter 282 st Rumsenheter 1 193 st Invånare 902 st</p> <p>därav 0- 6 år 17 % 7-15 år 14 % 16- år 70 %</p>	<p>Markytorna 60 485 m² = 100 %</p> <p>sand 1, 8 % gräs 43, 6 % plante- ring 16, 1 % hårda ytor 19, 1 % bilytor 19, 4 %</p> 	<p>Avstånd till sandlek 10-32 m m² sand/lägenhet 3, 6 m² Antal lägenheter/redskap 16, 7 st Antal lägenheter/gunga 19 st</p>
	SKALA 1:200000	SKALA 1:20000		SKALA 1:8000	SKALA 1:8000	SKALA 1:8000			

Markutrymmen i fem bostadsområden – användning och utformning

Bo G. Mårtensson

Under de allra senaste åren har markutrymmena – den yttre miljön – i bostadsområdet blivit föremål för ökat intresse och ibland också för ökade satsningar. I denna rapport redovisas en studie av markutrymmena i fem flerfamiljshusområden som planerades och byggdes under 1960-talet. Markutrymmenas utformning har beskrivits och jämförts med vad God Bostad 1964 föreskriver om den yttre miljön. Huvuddelen av undersökningen rör emellertid hur de boende i respektive område utnyttjat markutrymmena.

Friytors utveckling

I den stadsplaneideologi som utvecklats under 1900-talet spelar den obebyggda gröna ytan en viktig roll. Ursprungligen har friytorna varit estetiskt och hygieniskt betingade. Efter hand har hänsyn till barns lek och vuxnas rekreation blivit en viktigare orsak till att bevara ett öppet byggnadsätt.

Kommer de bostadsnära friytorna att behålla sin betydelse för lek och rekreation i framtiden? Vissa utvecklingstendenser kan tolkas som att så ej blir fallet. Alla barn kommer dock inte att få plats på daghem eller fritidshem, alla trivs inte med ungdomsgård eller idrott, alla tillhör inte familjer som har råd och möjlighet att åka bort på fritiden. Risk finns för en utveckling mot att markutrymmena i flerfamiljshusområdet blir den enda lek- och fritidsmiljö som vissa missgynnade grupper har tillgång till, och att markutrymmena bara används av dessa grupper.

Det är en politisk fråga hur man väljer att fördela resurser – om en ökande välfärd skall utnyttjas för att höja standarden på bostadsområdenas närmiljö, eller om man mest skall satsa på andra lek-, rekreations- och samvaroplatser längre från bostaden. Denna studie utgår från värderingen att människor skall kunna uppleva en meningsfull fritid hemma (ute och inne) och att funktionsuppdelningen av stadsbygden inte skall drivas ytterligare ett steg genom att skilja på boendet och de dagliga fritidsverksamheterna.

Undersökningsområden

Studien avser fem bostadsområden i södra tredjedelen av landet: Apoteksskogen i Upplands Väsby, Andersberg i Halmstad, Salsta Gärde i Flen, Vallby i Västerås samt Västra Berga

i Helsingborg. De är alla byggda kring mitten av 1960-talet och består huvudsakligen av flerfamiljshus i två till fyra våningar. Exploaterings- och trafiksystem är likartade.

Urvalet får betraktas som exempel på områden med dessa gemensamma drag. Undersökningsområdet har avgränsats så att det omfattar lika stor obebyggd yta (ca 6 ha) och ungefär lika många lägenheter (225–430 st) i alla bostadsområden.

I rapporten beskrivs de fem områdena kortfattat i bild och text. Mera detaljerade beskrivningar finns tillgängliga i arbetshandlingar.

Undersökningens uppläggning

Områdenas utformning har kartlagts genom granskningar på platsen samt genom studier av plankartor. Markutrymmenas användning, dvs människors utomhusaktiviteter, har studerats med en observationsmetod som innebär att en observatör förflyttar sig i området och systematiskt avsynar det bit för bit.

Observationer genomfördes i två stycken tvåveckorsperioder, en kring månadsskiftet september–oktober 1970 och en kring månadsskiftet maj–juni 1971. En provomgång genomfördes i Apoteksskogen våren 1970.

Observationer gjordes både på vardagar och helgdagar. En undersökningsdag omfattade fem tvåtimmarspass, från klockan 9 till klockan 19. Under ett sådant pass observerades hela undersökningsområdet en gång.

Efterlevnaden av God Bostad 1964

De rekommendationer eller krav rörande den yttre miljön som är nära kopplade till egenskaper på stadsplanenivå är hyggligt uppfyllda i studerade områden. Detta gäller krav på trafiksäkerhet och krav på att friytan skall utgöra ett sammanhängande lekområde. Beträffande de förhållanden som påverkas av hur markutrymmena är utformade i detalj, är kravuppfyllelsen däremot dålig. Inget av undersökningens fem områden har t ex tillräckligt med lekplatsyta.

I rapporten sammanfattas även några tidigare studier om efterlevnaden av God Bostad. Sammantagna visar dessa att det snarare är regel än undantag att utrymmes- och utformningsstandard för lekytor utomhus underskrider vad som sägs i God Bostad 1964.

Bygghorsningen Sammanfattningar

R26:1973

Nyckelord:

bostadsområde (flerfamiljshus), *yttre miljö*, *lekplatser*, *användning*, *stadsplanering*, *God Bostad 1964*

Rapport R26:1973 hänför sig till projekt 221 vid Statens institut för byggnadsforskning. Projektet har bedrivits med anslag från Statens råd för byggnadsforskning.

UDK 711.58

712.25

SfB A

ISBN 91-540-2129-4

Sammanfattning av:

Mårtensson, B, G, *Markutrymmen i fem bostadsområden – användning och utformning*. (Statens institut för byggnadsforskning) Stockholm. Rapport R26:1973, 179 s., ill. 28 kr.

Rapporten är skriven på svenska med svensk och engelsk sammanfattning.

Distribution:

Svensk Byggtjänst
Box 1403, 111 84 Stockholm
Telefon 08-24 28 60

Grupp: samhällsplanering

Undersökningsresultat

I undersökningen redovisas hur människor använder en del av den fysiska omgivningen. Förklaring till likheter och olikheter i beteenden söks främst i förhållanden som karakteriserar individen (ålder, kön) samt i utformnings-egenskaper hos markutrymmena och övriga delar av bostadsområdet. En teoretisk syn på sambandet mellan utemiljöns egenskaper, individegenskaper och utemiljöns användning presenteras i ett särskilt kapitel.

Varje delkapitel av rapporten inleds med en kort sammanfattning av de resultat som sedan behandlas närmare. Dessa sammanfattningar har gjorts så kortfattade som möjligt, varigenom de ibland blivit något mera kategoriska än resultaten ger stöd för. Med denna reservation återges sammanfattningarna här.

Markutrymmena bedöms ha varit föga utnyttjade i förhållande till deras "kapacitet", i förhållande till omfattningen av de boendes fritid samt i förhållande till den mängd av aktiviteter som skulle krävas för att en troligen positivt livlig miljö skulle erhållas.

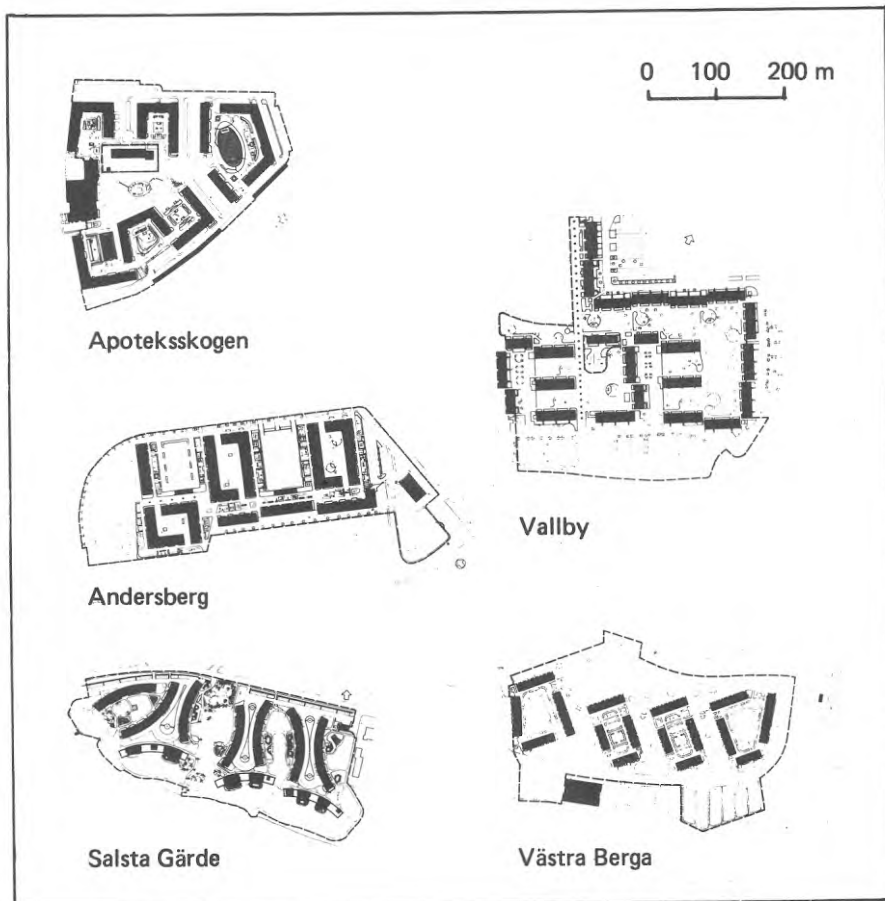
Markutrymmena användes mest av barn, i synnerhet av barn i åldrarna 4–6 år, som tillbringade 2–3 timmar per dag ute i området. Av de individer som observerades ute var mer än hälften i åldrarna 4–9 år. Omkring en tiondedel var äldre än 20 år. Markutrymmena användes mera av pojkar än av flickor.

Förskolebarn var mest ute och lekte under "vanliga" vardagar, skolbarn mest under veckoslut och helger. Under hösten observerades flest vuxna under veckoslut, medan de under våren i tre av fem områden var ute mest under vardagar. Topp belastningen inträffade företrädesvis under förmiddagar på skolediga dagar.

Omkring tio procent av förskolebarnen och fem procent av skolbarnen ägnade sig åt "skapande lek", huvudsakligen med sand. En tredjedel till hälften av barnen var stilla eller nästan stilla vid observationstillfället. Mest fysiskt rörliga var barnen i 10–12-årsåldern. Pojkar var mera fysiskt aktiva än flickor.

Omkring vart femte barn var ensamt vid observationstillfället, medan ungefär hälften av barnen var tillsammans med en eller två andra individer. Pojkarna var oftare ensamma än flickorna. I varje område observerades lägsta andelen ensamma i åldrarna 7 till 12 år. Barn lekte mest med kamrater av samma ålder och kön. Vuxna deltog mycket sällan i barns lekar; män enbart i undantagsfall. Den mesta leken i större grupper observerades i Andersberg, området med minst rymliga markutrymmen i entréernas närhet. Den mesta leken skedde på hårda ytor. I förhållande till sin ytandel var gräset föga använt. Ca en fjärdedel av småbarnens lek skedde på sand.

Mellan några procent och en femtedel av barnen observerades på bilytor.



Minst lek på trafikfarliga ytor observerades i Västra Berga, det enda studerade område där inga sådana ytor är indragna mellan husen. Mest pojkar lekte på biltrafikytorna. Jämfört med barn som lekte på hårda gångytorna, använde en större andel av dem som lekte på biltrafikytorna cykel.

Den mesta leken skedde på vistelsegårdarna men utanför särskilda lekplatser. Lekplatserna användes mera i de yngre än i de äldre barnens lekar. Lekplatserna var i regel föga utnyttjade. Omkring vart tionde barn som observerades utomhus använde lekredskap. Av dem som vistades på lekplats använde drygt en fjärdedel av förskolebarnen och mellan en tredjedel och hälften av skolbarnen lekredskap. Gungan var det i särklass mest använda redskapet och utnyttjades av omkring fem procent av observerade barn. Flickor använde gungor mer än pojkar.

Mer än vart tionde observerat barn under sju år lekte med sand. En femtedel av barnen 0–3 år lekte med hink och spade. Skillnaderna mellan områdena i hur stor andel av all utelek sandleken upptog är små för åldersgruppen 4–6 år men betydligt större för gruppen 0–3 år. Några få procent av barnen (mest pojkar) lekte med upphittade föremål.

Mellan omkring en och två tredjedelar av alla observerade barn använde leksak (inklusive cykel). Bland yngre barn användes leksaker mer av flickor än av pojkar, bland äldre barn tvärtom. Vilka

sorters leksaker som användes varierade mycket starkt mellan olika områden, mellan barn av olika ålder och kön och mellan olika tillfällen. Trehjulning och cykel var de i särklass populäraste "leksaker" och användes mera av pojkar än av flickor. Cykeln användes mycket i barnens lekar redan i förskoleåldern. Bollekar var betydligt vanligare bland pojkar än bland flickor. Pojkar i 10–12-årsåldern använde bollar mest – på våren lekte omkring var tredje till var fjärde pojke i denna åldersgrupp med boll.

Kommentar

Trots att utformningen av markutrymmena i studerade områden skiljer sig påtagligt åt är utnyttjandemönstret likartat i flera väsentliga avseenden. I stor utsträckning är dessa likheter beroende av andra förhållanden än markutrymmenas utformning och planeringen av markutrymmena måste delvis anpassas till dessa generella drag i utnyttjandemönstret. Studien visar emellertid också att markutrymmena åtminstone för vissa boendekategorier dåligt svarar mot de behov som denna studie delvis haft som utgångspunkt (kontakt, avskildhet, upplevelser, utvecklingsmöjligheter). Den pekar även på att förändringar i utnyttjandemönstret i önskvärd riktning troligen endast kan uppnås genom tämligen radikala förändringar i dagens planeringspraxis.

Open space in five housing areas – use and layout

Bo G. Mårtensson

In the last few years open space in housing areas – the external environment – has been the subject of an increase in interest and also occasionally of active measures. This report describes a study of open space in five areas of flats planned and built during the sixties. The layout of open spaces in these areas is described and compared with the recommendations regarding the outdoor environment in the Government publication "God Bostad 1964" (Good housing). The study was however for the most part concerned with the way in which residents of the respective areas in fact utilized the open space available.

Advent of open space

Undeveloped green space plays an important part in the doctrines of urban planning which have emerged in the course of this century. Originally, open space was considered necessary for aesthetic reasons and also for the health of inhabitants. In time, however, children's play and adults' recreation have become more important reasons for preserving an open pattern of development.

Will then open space in the immediate vicinity of homes retain its importance for play and recreation in the future? Some development trends can be interpreted as meaning that this will not be the case. All children will not be able to obtain places at day nurseries or at after-school recreational centres. Not all young people enjoy youth clubs or sport. Not all families can afford or are able to travel to their places of recreation. There is a risk that the open space accessible to certain unfortunate groups of the population for play and leisure pursuits will become the space around the flats in which they live and that this space will come to be used exclusively by them.

Distribution of resources is a political issue – whether increasing prosperity is to be used to raise the standard of the outdoor environment in housing areas, or whether we are to concentrate on providing facilities for play, recreation and social contact further from homes. This study is based on the assumption that people should be able to employ their leisure in a meaningful fashion at home (both outdoors and indoors) and that subdivision of the functions of an urban area should not be driven to the extreme of distinguishing between actual living accommodation and daily leisure pursuits.

Areas studied

The study covered five housing areas in the southern third of Sweden. These

were: Apoteksskogen in Upplands Väsby, Andersberg in Halmstad, Salsta Gärde in Flen, Vallby in Västerås and Västra Berga in Helsingborg. All were developed around the middle of the sixties and comprise largely blocks of flats of between two and four storeys in height. Their development density ratios and traffic systems are also similar.

The sample may be regarded as an example of areas having these common features. Limits were drawn up so that the study covered open space of similar size in each area (6 hectares approx.) and approximately the same number of dwelling units (225–430) in each area examined.

The report gives brief illustrated descriptions of each area in turn. Further details can be obtained from the preliminary report on the work.

The study

Details of the *layout* of the areas were recorded by means of visits to the sites and studies of the plans. The *use* of open space, i.e. the outdoor activities of residents, were studied using an observation technique whereby an observer moved through each area examining it systematically bit by bit.

Observation took place during two periods of two weeks, one around the end of September 1970 and one around the end of May 1971. A trial was conducted in Apoteksskogen in the spring of 1970.

Observations took place on both weekdays and at weekends. Each day of study comprised five two-hour shifts, between 9 a.m. and 7 p.m. The whole of the study area was subjected to observation once during a shift.

Adherence to "God Bostad 1964"

The recommendations or requirements concerning the outdoor environment which are closely linked to qualities at town planning level were found to have been fairly satisfactorily observed in the areas studied. This concerns the requirements regarding road safety and with the fact that open space should constitute an unbroken expanse for play. On the other hand, the situation is less than satisfactory as regards the detailed layout of open spaces. For example, not one of the five areas studied had allocated sufficient space for play.

The report also takes brief look at a few other studies on adherence to the recommendations in "God Bostad". On the whole, these show that outdoor play areas more often than not fail to comply with "God Bostad 1964".

National Swedish Building Research Summaries

R26:1973

Key words:

housing area (flats), outdoor environment, playgrounds, use, town planning, God Bostad 1964 (Good Housing 1964)

Report R26:1973 refers to project 221 at the National Swedish Institute for Building Research. The project is financed by grants from the Swedish Council for Building Research.

UDC 711.58
712.25
SfB A
ISBN 91-540-2129-4

Summary of:

Mårtensson, B, G, *Markutrymmen i fem bostadsområden – användning och utformning*. Open space in five housing areas – use and layout. (Statens institut för byggnadsforskning) Stockholm. Report R26:1973, 179 p., ill. 28 Sw. Kr.

The report is in Swedish with Swedish and English summaries.

Distribution:

Svensk Byggtjänst
Box 1403, S-111 84 Stockholm
Sweden

Results of the study

The study demonstrates how people use part of their physical environment. Explanations of similarities and dissimilarities in behaviour are sought mainly in factors which characterize the individual (age, sex) and in the design properties of open spaces and of other parts of a housing area. A theoretical view of the correlation between the properties of the outdoor environment, the personal qualities of the individual and the use of the outdoor environment is presented in a separate chapter. Each chapter in the report begins by giving a brief summary of the results to be examined in greater detail later. These summaries have been made as short as possible, this being the reason why they occasionally seem more categorical than the results in fact justify. The summaries are therefore reproduced here with this reservation in mind.

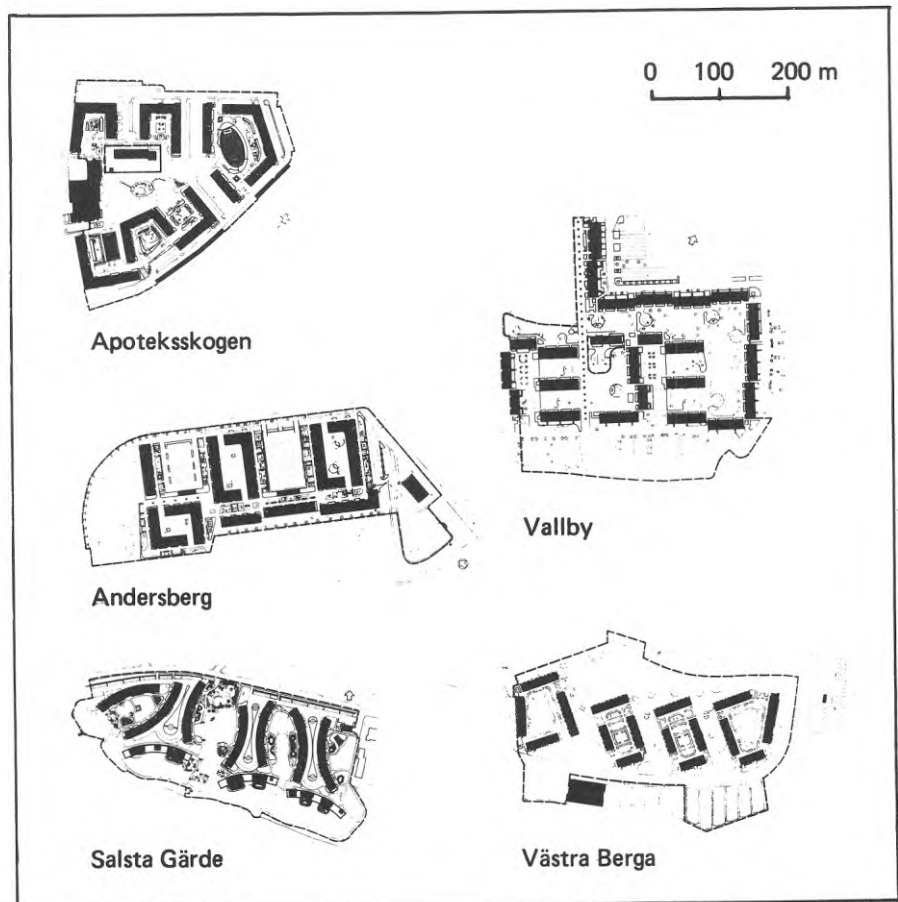
Open space was judged as being little used in proportion to its capacity for use, in proportion to the amount of leisure time enjoyed by residents and in proportion to the many activities which would be needed to ensure a lively environment in the positive sense. Open spaces were used mainly by children, and in particular by children in the 4–6 age group who take advantage of the facilities for 2–3 hours per day. More than half of the persons observed outside were between the ages of 4 and 9. Around one tenth were over the age of 20. The open spaces were used more by boys than by girls.

Children of pre-school age were mostly seen out playing on "ordinary weekdays", while schoolchildren were mainly out at weekends and on public holidays. In the autumn, most of the adults observed were out at weekends, while in the spring they were mostly to be seen out on weekdays, at least in three out of the five areas studied. The peak load occurred in particular in the mornings of days when there was no school.

About ten per cent of the children of pre-school age and five per cent of the schoolchildren spent their time in creative forms of play, mainly with using sand. Between a third and half of the children were still or almost still at the moment of observation. The most physically mobile were children between 10 and 12 years of age. Boys were more active physically than girls.

About one in every five children was alone at the moment of observation, while approximately half of the children were with one or two other persons. The boys were more often alone than the girls. Children played mostly with friends of the same age and sex. Adults very seldom joined in the children's games; men only as an exception to the rule. The largest amount of play in larger groups was observed in Andersberg, the area with the smallest amount of generous open space in the vicinity of entrances. Most games took place on hard surfaces. Lawns were little used in proportion to the area which they occupied. About a quarter of the smaller children's games involved sand.

Between a few per cent and one fifth of



the children were observed on space reserved for cars. The smallest amount of play in areas with traffic hazards was observed in Västra Berga, the only area studied where parking facilities were not situated between the blocks of dwellings. It was mainly boys who were seen playing on space reserved for traffic. A larger proportion of children who played on traffic precincts were on bicycles compared to the children playing on paved pedestrian areas.

Most of the play took place in the small landscaped areas outside dwellings and not in space expressly provided for play. The playgrounds were used more for the younger children's games than for the older children's. Approximately one child in ten who was observed outdoors was using some form of play equipment. Of the children using playgrounds, a little over a quarter of the children of pre-school age and between one third and half of the schoolchildren used some form of play equipment. The swing was far and away the most popular item and was used by around five per cent of the children observed. Girls used the swings more than boys.

More than one in every ten children under seven played with sand. One fifth of the children up to the age of three years played with a bucket and spade. The differences between the areas regarding the proportion of the outdoor play time taken up by games with sand were small in the 4–6 age group but considerably greater in the 0–3 age group. A few per cent (mainly boys) played with objects they had found.

Between one and two thirds of all the children observed used some toy (includ-

ing bicycles). Among the younger children girls used toys more than boys, while among the older children the situation was the opposite. The type of toys used varied greatly from one area to another, between children of different ages and sex and from one occasion to another. Tricycles and bicycles were by far the most popular items and were used more by boys than by girls. The bicycle was much in demand for games even among children of pre-school age. Ball games were much more common among boys than among girls. Boys between the ages of 10 and 12 used balls most; in the spring, one in three or one in four of the boys in this age group played with a ball.

Comments

Despite the fact that open spaces in the areas studied had been arranged in widely differing ways, the utilization pattern is identical in several important respects. To a large extent these points of resemblance are dependent upon circumstances other than the layout of this space and the planning of open space must to some extent be adapted to the general features of the utilization pattern. The study revealed, however, that open space at least for certain categories of resident provided poor coverage for the needs which were part of the basis of this study; (i.e. contact, privacy, perceptual experience, scope for development). It also indicates that changes in the pattern of utilization, at least in the direction desired, can probably only be achieved through fairly radical changes in current planning practice.

Rapport R26:1973

MARKUTRYMMEN I FEM BOSTADSOMRÅDEN -
ANVÄNDNING OCH UTFORMNING

OPEN SPACE IN FIVE HOUSING AREAS -
USE AND LAYOUT

av Bo G. Mårtensson

Denna rapport hänför sig till projekt 221 vid Statens institut
för byggnadsforskning. Projektet har bedrivits med anslag från
Statens råd för byggnadsforskning.

Statens institut för byggnadsforskning, Stockholm
ISBN 91-540-2129-4

Rotobekman Stockholm 1973

FÖRORD

Föreliggande studie ingår i projektet "Användning och utformning av stadsdelar" vid Statens institut för byggnadsforskning. Den beskriver och analyserar dels hur de oobebyggda ytorna i några flerfamiljshusområden från 1960-talet är utformade, dels hur de utnyttjas av de boende. I andra delar av projektet har på liknande sätt andra aspekter av omgivningssituationen och dess innebörd för de boende beskrivits och analyserats.

De flesta studierna inom projektet innehåller beskrivningar av människors beteende i skilda omgivningssituationer. Beteendet analyserades sedan främst utifrån två huvudaspekter. Den ena är att påvisa likformigheter i beteendemönstren inom individgrupper, dvs relativt fasta beteendemönster på vilka omgivningsförhållanden har begränsad inverkan. Den andra att påvisa på vilket sätt olika aspekter av omgivningen inverkar på beteendet.

Graden av motståndskraft mot omgivningsvariationer för ett beteende - i sammanhang där detta över huvud taget är möjligt - kan något förenklat betraktas som indikator på beteendets upplevda betydelse för individen. Planeringsinsatser, som berör relativt omgivningsoberoende beteenden, bör då i princip främst inriktas på att skapa goda betingelser för detta - minska de resursinsatser som krävs från individens sida, minska risker förknippade med beteendet m m. För beteenden som visat sig vara starkt omgivningsberoende torde planeringsöverväganden snarast bära gälla olika möjligheter att på alternativa sätt tillgodose motsvarande behov och önskemål eller att utnyttja planeringsresurserna till att tillgodose mer angelägna behov och önskemål.

Givetvis har inte all planering målet att erbjuda bästa möjliga betingelser för individuell upplevelse av behovstillfredsställelse. Samhällshänsyn liksom kunskaper och värderingar om önskvärda utvecklingsriktningar för individens organism och personlighet kan motivera att en minskad betydelse tillmätts detta mål. Även för denna del av planeringsverksamheten, som har en viss normativ bakgrund, måste emellertid kunskap om individers faktiska omgivningsvillkor och faktiska beteendemönster vara av stor betydelse.

Dessa utgångspunkter har alla varit väsentliga för det föreliggande arbetet, där sålunda strävan varit att dels beskriva omgivning och beteende på ett relativt allmängiltigt sätt, dvs aspekter av dessa företeelser som allmänt sett kan upplevas som relevanta för planeringen, dels diskutera resultaten utifrån ett antal redovisade värderingar. Dessa har här utgjorts av dem som finns i Bostadsstyrelsens anvisningar för markutrymmenas planering, med vilka den faktiska utformningen av områdena har jämförts och av utredarens egen uppfattning om vilken innebörd dessa ytor bör kunna ha för de boende. Dessa uppfattningar grundar sig bland annat på, av vissa beteendevetenskapare uttryckta, åsikter om vilka behov och önskemål som man ansett det vara väsentligt att stadsmänniskan ges goda möjligheter att tillgodose.

Denna rapport skall sålunda kunna användas på flera olika sätt. Den skall kunna utnyttjas som uppslagsbok för personer som från skilda utgångspunkter behöver uppgifter om hur den typ av bostadsområden som vi anser oss kunna generalisera resultaten till ser ut

och fungerar i studerade avseenden. Den skall vidare kunna utnyttjas som underlag för diskussioner kring de studerade ytornas faktiska och möjliga roll för de boende. Resultaten skall även kunna ha en väsentlig betydelse som referensuppgifter för fortsatta studier av liknande slag, förhoppningsvis med syftet att främst utvärdera konsekvenserna av mer experimentbetonade utformningar av bostadsområdenas markutrymmen.

Studien har planerats och genomförts av Bo G Mårtensson under ledning av undertecknad i egenskap av projektledare för "Användning och utformning av stadsdelar". Maskinell databehandling har gjorts av metodgruppen vid Statens institut för byggnadsforskning. Inger Johansson har utfört huvudparten av det allmänna assistentarbetet. I rapporten ingående kartor har ritats av Katarina Strömdahl-Lillteir. Övriga figurer har utförts av Marianne Karlqvist och Sylvia Karlsson. Fotografierna har tagits av författaren.

Stockholm i februari 1973

Marja Walldén

INNEHÅLL

FÖRTECKNING ÖVER FIGURER OCH TABELLER	8
LIST OF FIGURES	11
1 INLEDNING	13
1.1 Syfte. Förhållande till andra studier	13
1.2 Undersökningsfrågorna	13
1.3 Undersökningens uppläggning	15
1.4 Tidigare undersökningar	17
1.5 Utvecklingen under 1900-talet av friytor i bostadsområden	23
2 UNDERSÖKNINGENS UPPLÄGGNING	25
2.1 Områdesurval	25
2.2 Uppläggning av beteendestudien	25
2.3 Beskrivning av datainsamlingsmetoden	27
2.4 "Kartläggning av barns aktiviteter inom två moderna bostadsområden"	31
2.5 Lägesangivning	33
2.6 Metodens möjligheter	35
2.7 Några svårigheter med metoden	37
2.8 Reliabilitetskontroll	39
2.9 Några erfarenheter och funderingar kring observationsmetodens tillämpning	40
3 ANVÄNDNING AV FLERFAMILJSHUSENS MARKUTRYMMEN - ETT SYNSÄTT	42
3.1 Allmänt	42
3.2 Behov	42
3.3 Stadsplaneegenskaper	45
3.4 Några markutrymmesegenskaper	46
3.5 Tiden	48
4 STUDERADE OMRÅDEN	51
4.1 Allmänt	51
4.2 Närmaste omgivningarna	51
4.3 Trafiksystem	53
4.4 Hustyp	53
4.5 Gårdsformer	53
4.6 Ytslag och topografi	55
4.7 Lekmöjligheter	57
4.8 Normer för markutrymmena	59
5 UNDERSÖKNINGSPERIODER	61
5.1 Veckodagar och helger	61
5.2 Vädret	61
6 RESULTAT AV OBSERVATIONERNA	67
6.1 Datamassan	67
6.2 Undersökningsresultatens tillförlitlighet	67
6.3 "Flygbilder"	75
7 HUR MYCKET, NÄR, AV VILKA UTNYTTJADES MARKUTRYMMENA? ..	77
7.1 Hur mycket utnyttjade var markutrymmena?	77
7.2 Av vilka användes markutrymmena?	79
7.3 Hur varierade utevistelsen mellan olika veckodagar? ...	81

7.4	Hur varierade utevistelsen under dagen?	83
7.5	Hur påverkade vädret uteaktiviteternas omfattning?	87
8	VAD GJORDE MAN UTOMHUS?	89
8.1	Bakgrund. Beskrivningssätt	89
8.2	I vilken utsträckning ägnade man sig åt "skapande verksamheter"?	91
8.3	Hur fysiskt aktiva var de som vistades ute?	91
8.4	Hur varierade den fysiska aktivitetsgraden mellan områden?	95
9	VAR MAN ENSAM ELLER TILLSAMMANS MED ANDRA UNDER UTEVISTELSEN?	99
9.1	Bakgrund. Beskrivningssätt	99
9.2	Hur många individer vistades på egen hand, i mindre grupper, i större grupper?	99
9.3	Hur var grupperna sammansatta med avseende på kön och ålder?	101
9.4	Hur varierade gruppleken med ytslag, leksaker, aktivitetsgrad?	103
9.5	Hur varierade grupplekens omfattning mellan områden?	105
10	HUR MYCKET ANVÄNDES SKILDA SORTERS YTOR?	107
10.1	Bakgrund. Beskrivningssätt	107
10.2	Hur mycket användes olika ytslag?	107
10.3	Vistelsegårdarnas andel av leken	111
10.4	Vilka barn lekte på biltrafikytor? Vad lekte man med?	113
10.5	Hur varierade vistelsen på olika ytslag mellan områden?	113
11	HUR UTNYTTJADES LEKPLATSERNA?	117
11.1	Bakgrund	117
11.2	Lekplatsens utformning	117
11.3	Hur stor andel av uteleken skedde på lekplatser?	119
11.4	Hur varierade lekplatsanvändningen mellan områden?	121
11.5	Variationer i lekplatsanvändningen mellan lek- platser inom samma område. En modell	121
11.6	Hur varierade användningen av lekplatser med o l i k a utformning inom ett område?	123
11.7	Hur varierade användningen av lekplatser med l i k a utformning inom ett område?	125
11.8	Hur användes bollplanerna i Apoteksskogen?	127
12	LEKREDSKAP, HUR ÄR DE UTFORMADE, HUR ANVÄNDS DE?	129
12.1	Bakgrund	129
12.2	Vad sägs om lekredskapen i normer och handböcker?	129
12.3	Vilka egenskaper hos lekredskapen kan tänkas påverka hur mycket de används?	130
12.4	Hur är lekredskapen utformade i studerade områden?	131
12.5	Hur mycket användes lekredskap?	135
12.6	Hur varierade användningen av lekredskap mellan olika områden?	135
12.7	Vilka sorters lekredskap användes mest?	137
12.8	Hur mycket använde barnen redskap ej avsedda för lek? .	141
12.9	Hur mycket användes redskapen av de vuxna?	142

13	HUR MYCKET ANVÄNDES LEKSAKER m m	143
13.1	Bakgrund	143
13.2	Hur mycket lekte barnen med sand?	143
13.3	Hur mycket använde barnen upphittade föremål i sina lekar?	145
13.4	Hur mycket användes leksaker?	145
13.5	Hur mycket användes cykel eller trehjuling?	147
13.6	I vilken utsträckning lekte barnen med bollar?	149
13.7	Hur mycket användes leksaker och uteting totalt?	152
14	NÅGRA AVSLUTANDE KOMMENTARER	153
14.1	Utevistelse för olika åldrar och kön	153
14.2	Markutrymmenas utnyttjande	154
14.3	Behov	154
14.4	Slutkommentar	157
	LITTERATURREFERENSER	159
	Bilaga ATT UPPRÄTTA OCH FÖLJA NORMER OM UTEMILJÖ	161

FÖRTECKNING ÖVER FIGURER OCH TABELLER¹⁾

0	(Utvikningsblad)		
FIG 1.	Apoteksskogen	foto	14
FIG 2.	"	"	14
FIG 3.	Andersberg	"	16
FIG 4.	"	"	16
FIG 5.	Salsta Gärde	"	18
FIG 6.	" "	"	18
FIG 7.	Vallby	"	20
FIG 8.	"	"	20
FIG 9.	Västra Berga	"	22
FIG 10.	" "	"	22
TAB 11.	Tid för genomförda observationer		26
FIG 12.	Västra Berga. Observationsrunda, uppdelning i observationsområden. Skala 1:3000		26
TAB 13.	Variabellista använd för samtliga områden hösten 1970 och våren 1971		28
FIG 14.	Exempel på ifylld protokollsida. Vallby		30
FIG 15.	Exempel på uppdelning i bearbetningsområden. Skala 1:500		32
TAB 16.	Uppdelning på ytslag		34
TAB 17.	Överensstämmelse beträffande observatörernas skattning av kön, ålder m m hos samma personer. Antal personer. APOTEKSSKOGEN, våren 1970		38
FIG 18.	Apoteksskogen. Undersökningsområde. Skala 1:2000		50
FIG 19.	Andersberg. " " 1:2000		52
FIG 20.	Salsta Gärde. " " 1:2000		54
FIG 21.	Vallby. " " 1:2000		56
FIG 22.	Västra Berga. " " 1:2000		58
FIG 23.	Höstperioden 1970. Temperatur, sol-nederbörd, vind för undersökningsdagarna i studerade områden		62
FIG 24.	Vårperioden 1971. Temperatur, sol-nederbörd, vind för undersökningsdagarna i studerade områden		64
TAB 25.	Antal observerade personer vid olika undersökningsomgångar		68
TAB 26.	Andel personer (%) av alla observerade, som av observatörerna angetts vara på väg ut ur eller in i observationsområdet		68
TAB 27.	Antal ut/inaktiviteter för vuxna, räknat per boende och observationsrunda x 1 000		68
FIG 28.	Apoteksskogen. "Flygbild". Söndag 20.9.1970 kl 1400. Skala 1:3000		70
FIG 29.	Andersberg. "Flygbild". Söndag 4.10.1970 kl 1400. Skala 1:3000		70

1) Samtliga fotografier i rapporten är tagna i dec. 1972 eller jan. 1973.

FIG 30.	Salsta Gärde. "Flygbild". Söndag 20.9.1970 kl 1400 Skala 1:3000	72
FIG 31.	Vallby. "Flygbild". Söndag 19.9.1970 kl 1400 Skala 1:3000	72
FIG 32.	Västra Berga. "Flygbild". Söndag 20.9.1970 kl 1400 Skala 1:3000	74
TAB 33.	Andel av observerad tid som personer av olika kön och ålder i genomsnitt vistades ute	76
TAB 34.	Förhållandet mellan antalet personer observerade under maxrunda och medelrunda. Hösten 1970	76
FIG 35.	Genomsnittlig tid räknat per dag (kl 0900-1900), som personer i olika åldersgrupper vistats ute i området	78
TAB 36.	Observerade personer som ej var på väg ut ur eller in i området fördelade på åldersgrupper, område samt årstid	80
TAB 37.	Antal personer per observationsrunda under olika typer av dagar	82
FIG 38.	Uteaktiviteternas fördelning över dagen. Antal per- soner som vistats ute samtidigt i respektive område. Glidande medelvärden över tre halvtimmesintervall. Uppdelat på skoldagar och skollediga dagar. Uppde- lat på åldersgrupper	84
TAB 39.	Genomsnittligt antal observerade personaktivi- teter vid olika "väderdagstyper"	86
TAB 40.	Andel (%) av observerade personer som ägnat sig åt "skapande verksamhet"	90
TAB 41.	Andel (%) personer med olika fysisk aktivitetsgrad ..	92
TAB 42.	Andel (%) av observerade personer som ägnat sig åt rörelseaktiviteter	94
TAB 43.	Observerade personers fördelning på aktivietsgrad och ytslag. Våren 1970. APOTEKSSKOGEN	94
FIG 44.	Andel personer i olika åldrar och områden som var stilla (I), måttligt rörliga (II) respektive mycket rörliga (III) vid observationstillfället	96
TAB 45.	Andel (%) personer som observerats ensamma och i grupper av olika storlek	98
TAB 46.	Andel (%) personer som observerats ensamma	98
FIG 47.	Andel observerade personer i grupper av olika storlek. Hösten 1970	100
FIG 48.	Barn observerade i grupp uppdelade på "enkönade" och "tvåkönade" grupper. Hösten 1970	100
TAB 49.	Gruppsammansättning	102
TAB 50.	Vuxna som deltagit i barns lekar	102
TAB 51.	Personer i olika åldrar uppdelade på gruppstorlek och ytslag. Absolut och relativ frekvens. APOTEKS- SKOGEN, våren 1970	104
TAB 52.	Andel observerade personer fördelade på olika ytslag (%)	108
FIG 53.	Markutrymmenas fördelning på ytslag. Andel barn som observerats på olika ytslag	108

FIG 54.	"Vistelsedelen" av markutrymmen i studerade områden	110
TAB 55.	Ytandel resp andel aktiviteter på vistelsegårdar (%) Hösten 1970	112
TAB 56.	Antal cykelanvändare på "bilytor" resp "övriga hårda ytor" samt deras andel av samtliga personer på dessa ytor. Våren 1971.....	112
FIG 57.	Apoteksskogen foto lekplats	116
FIG 58.	Andersberg " "	116
FIG 59.	Salsta Gärde " "	116
FIG 60.	Vallby " "	116
FIG 61.	Västra Berga " "	116
TAB 62.	Användning av lekplatser. Av samtliga personer inom respektive (köns-) åldersgrupp som observerats ute har angivna andelar (%) observerats på lekplatser ..	118
FIG 63.	Modell av hur olika faktorer kan tänkas påverka användningen av en lekplats	120
FIG 64.	Andersberg, hösten 1970. Antal besökare på lekplatser med varierande antal redskap och varierande storlek	122
TAB 65.	Vallby. Lägenhetsfördelning och boendesammansättning (1970 års mantalslängd) och lekplatsanvändning (hösten 1970) inom fyra gårdar	124
FIG 66.	Apoteksskogen, bollplan foto	126
TAB 67.	Antal personer i olika åldrar observerade på bollplanerna i Apoteksskogen	126
TAB 68.	Lekredskap	132
TAB 69.	Andel personer (%) av alla som observerats ute, som använt lekredskap. Uppdelat på kön, ålder och område	134
TAB 70.	Antal barn som använt lekredskap samt deras andel av alla barn som observerats på lekplats	134
TAB 71.	Personer som lekt med redskap fördelade på redskapstyper	136
TAB 72.	Antal vuxna som observerats använda bänk resp piskställning	142
TAB 73.	Andel (%) observerade barn som lekt med sand och upphittade föremål. Hösten 1970	144
TAB 74.	Andel (%) observerade personer som använde leksaker m m uppdelat på område, ålder och kön	144
TAB 75.	Andel av alla observerade barn som använt cykel eller trehjuling	146
TAB 76.	Andel av observerad tid som barn i olika åldrar lekt med cykel	146
TAB 77.	Bollek. Antal barn av olika ålder och kön som använde boll. Bollanvändarnas andel av alla barn som observerats ute i respektive köns-åldersgrupp ..	150
TAB 78.	Andel (%) av observerade barn som använt leksaker eller uteting. Våren 1971	150

LIST OF FIGURES¹⁾

- FIG. 1-2 Apoteksskogen.
- FIG. 3-4 Andersberg.
- FIG. 5-6 Salsta Gärde.
- FIG. 7-8 Vallby.
- FIG. 9-10 Västra Berga.
- FIG. 12 Västra Berga. Observation tour. Subdivision into observation sectors. Scale 1:3000.
- FIG. 14 Example of completed data sheet. Vallby.
- FIG. 15 Example of subdivision into separate sectors for the purpose of analysis. Västra Berga. Scale 1:500.
- FIG. 18 Apoteksskogen. Area studied. Scale 1:2000.
- FIG. 19 Andersberg. Area studied. Scale 1:2000.
- FIG. 20 Salsta Gärde. Area studied. Scale 1:2000.
- FIG. 21 Vallby. Area studied. Scale 1:2000.
- FIG. 22 Västra Berga. Area studied. Scale 1:2000.
- FIG. 23 Autumn 1970. Temperatures, sun-precipitation and wind on the study days in the sample areas.
- FIG. 24 Spring 1971. Temperatures, sun-precipitation and wind on study days in the sample areas.
- FIG. 28 Apoteksskogen. "Aerial photograph". Sunday, 20th September 1970, 2 p.m. Scale 1:3000.
- FIG. 29 Andersberg. "Aerial photograph". Sunday, 4th October 1970. 2 p.m. Scale 1:3000.
- FIG. 30. Salsta Gärde. "Aerial photograph". Sunday, 20th September, 1970, 2 p.m. Scale 1:3000.
- FIG. 31 Vallby. "Aerial photograph". Sunday, 19th September 1970, 2 p.m. Scale 1:3000.
- FIG. 32 Västra Berga. "Aerial photograph". Sunday, 20th September 1970, 2 p.m. Scale 1:3000.

1) All photographs in the report were taken in December 1972 or January 1973.

- FIG. 28-32 Key to symbols: \blacktriangle children, 0-6 years, \blacksquare children, 7-15 years, \bullet adults, 16-, \square children leaving or entering the area (0-6 age group), \blacksquare children leaving or entering the area (7-15 age group), \circ adults leaving or entering the area (16-), \square car in motion.
- FIG. 35 Average time per day (9 a.m-7 p.m) spent by residents of different age groups outdoors in the area. There are ten possible values for each age group (autumn and spring respectively for five areas), plus the mean of these (dot-dash line).
- FIG. 38 Distribution of outdoor recreational activities throughout the day. Sliding means cover three half-hour intervals. Subdivision into school days and non-school days. Classified according to age group. Key to symbols: \square all age groups, \blacksquare adults, \square schoolchildren, \square children under school age.
- FIG. 44 Proportion of persons of different ages and in different areas who were immobile (I), moderately mobile (II) and very mobile (III) at the time of observation.
- FIG. 47 Proportion of persons observed in groups of differing size. Autumn 1970.
- FIG. 48 Children observed in groups classified as "one sex" and "both sex" groups. Autumn 1970.
- FIG. 53 Distribution of open spaces among different types of surfacing.
- FIG. 54 Part of the open spaces actually used by residents in the areas studied.
- FIG. 57 Apoteksskogen. Photograph of playground.
- FIG. 58 Andersberg. Photograph of playground.
- FIG. 59 Salsta Gärde. Photograph of playground.
- FIG. 60 Vallby. Photograph of playground.
- FIG. 61 Västra Berga. Photograph of playground.
- FIG. 63 Model of how different factors may conceivably influence the use of a playground.
- FIG. 64 Andersberg. Autumn 1970. Number of visitors to playgrounds with varying amounts of play equipment and of varying size.
- FIG. 66 Apoteksskogen. Court for ball games. Photograph.

1 INLEDNING

1.1 Syfte. Förhållande till andra studier

Denna undersökning syftar till att ge ökat kunskapsunderlag för upprustning och nyproduktion av bostadsområdets markutrymmen, så att dessa för skilda boendekategorier erbjuder goda möjligheter för och stimulerar till rekreation, lek och samvaro. Endast barmarksförhållanden behandlas.

Undersökningen utgör en del av forskningsprojektet "Användning och utformning av stadsdelar" vid Statens institut för byggnadsforskning. Detta projekt innefattar beskrivning och analys av omgivningsförhållanden (fysiska, sociala, kulturella) samt av beteenden och attityder som är ett resultat av hur individer utifrån sina behov, krav, önskemål och speciella dispositioner anpassar sig till omgivningen. En av grundtankarna som ligger bakom projektet är, att det är möjligt och lämpligt att i viss utsträckning dra slutsatser om hur den fysiska miljön bör vara utformad, genom att undersöka hur människor utnyttjar olika miljöer.

Undersökningen har även nära anknytning till institutets projekt "Urbana friytor". I detta projekt studeras med en bredare uppläggning bostadsområdets och stadsdelars friytor med avseende på vilka behov de tillgodoser eller skulle kunna tillgodose. Bl a genomföres en omfattande vegetationsstudie samt en undersökning av hur friytorna behandlas i planeringsprocessen.

Undersökningens uppläggning har till vissa delar lånats från: "Kartläggning av barns aktiviteter inom två moderna bostadsområden", ett forskningsprojekt vid lärarhögskolan i Stockholm, vilket stöds med medel från Statens råd för byggnadsforskning (se avsnitt 2.4).

1.2 Undersökningsfrågorna

Hur ser utemiljön ut idag i nyare flerfamiljshusområden? En beskrivning av den yttre miljöns faktiska utseende i nyare "inbodda" bostadsområden, dvs en erfarenhetsåterföring, bör vara en självklar del av planeringsprocessen. En sådan beskrivning kan vidare ge underlag för en diskussion om behovet av upprustning av den yttre miljön. Stort saneringsbehov finns inte bara i gamla stadskvarter, utan även i bostadsområden byggda under 50- och 60-talen.

Behov och effekter av samt kostnader för förbättringsarbeten av markutrymmen i bostadsområden har inom projektet behandlats i två särskilda informationsblad från byggforskningen: Mårtensson & Rex, God Bostad 1970 tillämpad på utemiljön i ett 60-talsområde (B 19:1971); Thelander & Walldén, Hur påverkar ombyggnad av lekplatser barns utelek? (B 15:1972). I första informationsbladet togs SALSTA GÄRDE som exempel, i det andra studerades APOTEKSSKOGEN.



FIG. 1-2. Apoteksskogen. (Samtliga fotografier i rapporten är tagna i dec. 1972 eller jan. 1973.)

Hur styrs utemiljöns utformning av statliga normer? Normer ställs upp för att garantera en viss standard. De bör omprövas regelbundet utifrån erfarenheter om hur gällande normer fungerar. Denna fråga behandlas i bilaga.

Hur används utemiljön i nyare flerfamiljshusområden av de boende? Hur påverkas dess användning av dess utformning? Dessa två frågor är undersökningens viktigaste. En väsentlig del av erfarenhetsåterföringen av en planåtgärd består i beskrivningen av det funktionella utfallet, dvs i detta fall av hur utemiljön används, vilka som vistas där, var man håller till, vad man ägnar sig åt, vilka behov man försöker tillfredsställa. Genom en jämförande studie av ett antal områden bör det vara möjligt att undersöka, hur markutrymmenas användning påverkas av deras utformning, och därmed ge ett bidrag till förståelsen av det komplicerade samspillet människa-omgivning.

1.3 Undersökningens uppläggning

För att behandla undersökningsfrågorna (avsnitt 1.2) ingående skulle krävas en omfattande studie av ett representativt urval av svenska bostadsområden. En sådan studie har av resursskäl varit otänkbar.

Det blir möjligt att begränsa undersökningens omfattning om man skär ned kraven på generell tillämpbarhet av resultaten. Endast ett fåtal områden med tämligen begränsad variation i utformningen ingår sålunda i studien. Dessa områden har i gengäld studerats ganska ingående.

Även studier av ett fåtal områden gör det emellertid möjligt att finna vissa drag i utformning och beteende som upprepar sig eller varierar systematiskt, drag som man därför på goda grunder kan förvänta finna även i andra områden. Trots att undersökningsresultaten i en sådan begränsad studie i strikt mening endast är giltiga för studerade områden, kan därför slutsatserna rörande dessa betraktas som goda antaganden om förhållandena i områden som liknar de studerade.

Undersökningen har begränsats till en typ av bebyggelser: Flerfamiljshusområden med två till fyra våningars bebyggelse uppförda kring mitten av 1960-talet. Fem bostadsområden har valts ut som undersökningsområden.

Områdenas utformning har studerats genom analys och mätning av planer och flygfoton samt granskning på platsen. Beskrivningarna presenteras som ett resultat i sig.¹⁾

Beskrivningarna har vidare utgjort den nödvändiga förutsättningen för studien av normuppfyllelsen, vilken gjorts som en jämförelse av normtext och områdesutformning.

1) I denna rapport lämnas av utrymmesskäl endast sammanfattande beskrivningar (kap 4). Mer noggranna redogörelser finns tillgängliga i två arbetshandlingar vid Statens institut för byggnadsforskning och Statens råd för byggnadsforskning - Användning och utformning av flerfamiljshusens markutrymmen, etappredovisning 1, sept 70; etappredovisning 2, febr 72.



FIG. 3-4. Andersberg.

Människors användning av utemiljön har registrerats med hjälp av observatörer som förflyttat sig i studerade områden.

1.4 Tidigare undersökningar

Ett antal studier gjorda under 1960-talet har behandlat vad människor, särskilt barn, ägnar sig åt utomhus i sitt bostadsområde. Bl a Wohlin & Sandels (1960, 1961) och Carlestam (1968) har genomfört observationsundersökningar som kommit att få viss betydelse i den praktiska planeringen. Även en del studier gjorda i England och Danmark har utnyttjats i Sverige.

I den danska rapporten Børns brug af friarealer (Morville 1969) ges en sammanfattning av hittills framtagna undersökningsresultat. Resultatsammanfattningen bygger på egna undersökningar samt på svenska och engelska forskningsrapporter. För att ge en viss uppfattning om "var kunskapsfronten går" återges här denna sammanfattning (i egen översättning). Siffrorna inom parentes hänvisar till litteraturlistan i detta kapitel och anger därmed vilka undersökningar den danska rapportens sammanfattningar bygger på. Meningar inom parentes är våra sammanfattande formuleringar av vissa partier i den danska texten.

Hustypens betydelse för barns utelek

Barn i höghus börjar utelek ensamma vid högre ålder än vad barn i låghus gör. (5, 6, 9)

(Barns utevistelsetid, i synnerhet ensamutevistelsetid, sjunker med bostadens höjd över marken). (6)

Småbarns svårigheter att ta sig ner är större i höghus än i låghus. (2, 6)

Svårigheter för kontakter mellan mor och barn är större i höghus än i låghus och ökar med våningshöjden. (6)

Barn, i synnerhet småbarn, i höghus har färre kamratkontakter än barn i låghus. (5, 6)

Barn i höghus har kortare daglig utelektid än barn i låghus. (6, 9)

Barn i höghus har färre ut- och inpassager än barn i låghus. (6, 9)

Småbarn i höghus har flera (större andel) ut- och inpassager i sällskap med någon vuxen än barn i låghus. (6, 9)

Antalet dagliga uteperioder samt dessas varaktighet är mindre i höghusområdet än i låghusområdet. (6)

Barn, särskilt småbarn, från höghusområden leker oftare utanför (kvarters-)bebyggelsen än barn från låghusområden. (2, 6)



FIG. 5-6. Salsta Gärde.

Avståndets betydelse för barns utelek

Barn, i synnerhet småbarn, är lokalt bundna. Deras aktionsradie stiger med åldern. (1, 6, 9)

Barn, i synnerhet småbarn, väljer lekkamrater från den egna eller de närmaste uppgångarna. (6, 9)

Barn, i synnerhet småbarn, leker vid entrén oavsett planutformning. (1, 6, 8, 9)

Lekplatsens betydelse för barns utelek

(En lekplats, hur funktionsduglig den än är, drar inte till sig barnen mer än en begränsad del av deras totala utelektid). (3, 6, 8, 9)

(Lekplatsen har en viktig funktion som "socialt centrum", som träffpunkt för barnen). (3)

Lekplatsen utnyttjas mer av småbarn än av skolbarn. (6)

Lekplatsens utnyttjande faller med stigande avstånd (till bostadsentréerna). (6, 9)

Lekplatsens utnyttjande är avhängigt av möjligheterna till kontakt mellan mor och barn. (6)

Lekplatsens attraktionskraft ökar om där finns en lekledare. (9)

Vädrets betydelse för barns utelek

Barns utelek har samband med både temperatur och vindstyrka. (1, 6)

Trafikens betydelse för barns utelek

Barn väljer lekställen oberoende av trafiksäkerhet. (6, 9)

Flest barnolyckor sker i eller nära bostadsområdena. (10)

Bostadsgator i öppen (lågexploaterad) bebyggelse används mera till lek än bostadsgator i tät bebyggelse. (3, 6)

Ökad trafikdifferentiering leder till lägre olycksfrekvens och färre olyckor med personskador. (7)

Ökad trafiksäkerhet ger större lekradier. (1, 7)

Vuxnas utevistelse

Enligt Carlestam (1968) svarar de vuxna för 10 procent av registrerade aktiviteter. Hälften av männen förflyttade sig mot mål utanför observationsområdet, den andra hälften var personer som sysslade med anläggningsarbeten¹⁾, fastighetsskötsel m m. Kvinnorna var

1) Grindtorpsområdet, där studien gjordes, var ej helt färdigställt under observationsperioden våren 1965.



FIG. 7-8. Vallby.

nära dubbelt så många som männen. Drygt en tredjedel av kvinnorna förflyttade sig mot mål utanför observationsområdet, medan nära hälften "passade barn".

Några data som belyser hur skilda utformningar av markutrymmen tar sig uttryck i vuxnas användande av markutrymmena finns knappast.

Vissa intervjuundersökningar har gett ett fåtal mått på kvantiteten av nyttjandet av bostadskomplementen samt hur man bedömer dessa, t ex Birgit Krantz (1968) återundersökning av Baronbackarna i Örebro.

Anknytningen till tidigare studier

Undersökningsresultat av vuxnas utomhusaktiviteter är mycket begränsade. Sammanställningen från den danska rapporten ger däremot ett intryck av att kunskapen rörande barns utelek är omfattande. De redovisade resultaten är emellertid empiriskt belagda i varierande utsträckning (och i viss utsträckning kanske enbart giltiga i begränsade kulturella sammanhang), varför nya undersökningar som kan styrka (eller motsäga) dessa resultat är motiverade. Så bygger t ex slutsatsen att "lekplatsens utnyttjande är avhängigt av möjligheterna till kontakt mellan mor och barn" på endast intervjuer med mödrar i en undersökning. Slutsatsen kunde möjligen ha formulerats: "Småbarnsmammor i detta område tycker det är viktigt att kunna se och kalla på barnet när det är ute och leker". Att "barn leker vid entrén oberoende av planutformning" har däremot konstaterats i en rad olika observationsundersökningar.

En del av slutsatserna behöver alltså styrkas för att bli mera generellt giltiga. Fortsatta studier är dock främst motiverade av att väsentliga kunskaper fortfarande saknas på området. Systematisk forskning behövs bl a om möjligheterna till boendeinflytande över utemiljöns utformning, om utomhuslekmiljöns betydelse i barns utveckling, om hur det samlade aktivitetsmönstret för barn och vuxna utomhus ter sig i områden med olika karaktär hos markutrymmena, om hur utomhusaktiviteterna bland barn och vuxna eventuellt påverkas av skilda egenskaper hos olika element i den fysiska miljön.

Denna rapport redovisar resultat från studier kring de två sista problemen. Genom sin breda uppläggning har föreliggande undersökning goda förutsättningar att ge en tillförlitlig bild av de förhållanden som valts ut att studera.

REFERENSER

Fullständig referensförteckning
sist i rapporten

1	Carlestam 1968	7	SCAFT 1962
2	Dahlström 1957	8	Sheppard 1964
3	Hole 1965	9	Wohlin; Sandels &
4	Krantz 1968		Wohlin 1960; 1961
5	Maizels 1961	10	Wohlin 1962
6	Morville 1969		



FIG. 9-10. Västra Berga.

1.5 Utvecklingen under 1900-talet av friytor i bostadsområden

I den stadsplaneideologi som utvecklats under 1900-talet och som präglar utformningen av våra bostadsområden, spelar den obebyggda gröna ytan en viktig roll. Brytningen med det kompakta stadsbyggandet kring 1930 hade i hög grad varit hygieniskt och estetiskt betingad. Efterhand har emellertid hänsyn till barns lek och vuxnas rekreation blivit en viktig orsak till att bevara ett öppet byggnadssätt, med friytor att vistas på mellan husen.

På 1940-talet började bostadsbebyggelsen samlas i grannskapsenheter. Den viktigaste utgångspunkten var en social idé att stadsinvånaren hade behov av att känna speciellt samhörighet med en mindre del av staden. Det är tveksamt om man lyckades uppnå eftersträvad hemhörighetskänsla, men en ökad andel av bostadsproduktion har ändå förlagts till "grannskapsenheter" i viss mening, dvs samtidigt utbyggda större bostadsområden med vissa gemensamma serviceelement. (Här skall inte analyseras de faktorer bl a funktionella, trafiktekniska, produktionstekniska och ekonomiska, som resulterat i en sådan utveckling.) De stora utbyggnadsenheterna har givit ökade möjligheter till en medveten och samlad utformning av friytorna.

Brytningen med det kompakta byggnadssättet innebar att det friliggande långa och raka lamellhuset blev en vanlig typ av bostads- hus. En och samma hustyp kunde läggas ut i långa rader, och där så erfordrades, anpassas efter terrängen. Den eftersträvalde öppenheten och grönskan blev dock ofta bara blåsig het och tristess. Som en reaktion mot det enformiga lamellhusuppradandet försökte man därför snart återvinna något av de slutna gårdarnas förmenta estetiska värden och klimatskydd genom att gruppera husen kring gårdar av någon form.

Sjunkande kostnader för schaktning och masshantering under senare år har gjort det ekonomiskt möjligt att omskapa terrängen. Detta har huvudsakligen utnyttjats för att plana kuperad mark, varigenom husens placering kunnat göras oberoende av tidigare terrängformer. Husgrupperingen har i stället i ökad utsträckning kommit att påverkas av andra krav, t ex strävan efter produktionsanpassning (svängningsradier för kranspår bl a) och hänsyn till servicefunktioner som snöhantering och sopbilars vändradier. Schaktning används däremot sällan för att (åter)skapa kupering i plan eller planschaktad terräng.

Möjligheterna att skapa stora sammanhängande friytor minskade med den tilltagande bilismen. Gator och parkeringsplatser krävde allt större arealer. Risken för olyckor, främst barntrafikolyckor, ledde till att man började separera biltrafik och gångtrafik.

Det var just konflikten barn-bil som drev fram den första forskningen av betydelse kring friytor i Sverige (Sandels & Wohlin, 1960). I denna studie påvisades bl a att mindre barn koncentrerar sin lek i närheten av den egna entrén. Vissa planeringstekniska slutsatser drogs i undersökningen, bl a att entréer i bostadshus bör leda direkt mot lekutrymmen, inte mot en trafikerad gata. En ungefär samtidigt publicerad studie av "Flerfamiljshusens markutrymmen" (Fog, odat) visade bl a, att denna för barnen farliga

entréplacering var den helt dominerande. Vid denna tid inleddes också en statlig normering av hur utemiljön i nya bostadsområden skulle utformas. Första bestämmelserna avsåg krav på visst antal bilplatser per lägenhet. I God Bostad¹⁾ 1960 och 1964 finns allmänna formuleringar om utemiljöns estetiska utformning samt mera preciserade krav på att i god kontakt med varje entré skall finnas trafiksäkra lekutrymmen samt tillgång på lekplatser, piskplatser och cykelställ.

En bostads närutemiljö har två viktiga funktioner för den boende: att vara vacker, trevlig, stimulerande, omväxlande m m när man betraktar den från sitt fönster eller förflyttar sig i den på väg bort eller hem, samt att vara en plats där man kan vistas, rekreera sig, leka, ha roligt, träffa kamrater, bli solbränd, få motion m m. De estetiska kraven kvarstår rimligtvis, men kommer egentligen de bostadsnära friytorna att ha någon betydelse för rekreation och lek i framtiden?

Vissa utvecklingstendenser tyder på, att så inte blir fallet. Andelen barn som vistas på daghem ökar. För äldre barn byggs fritidshem, där de kan vistas efter skolan medan föräldrarna arbetar. Utbudet av större anläggningar för fritidsaktivitet och lek blir större: bygglekplats, parklek, ungdomsgård, friluftsbad, sportanläggningar. Femdagarsveckan och det dubbla boendet (med lägenhet i stan och fritidshus på landet) innebär att många familjer försvinner från sitt bostadsområde under veckoslut och sommar-månader.

Alla kommer dock inte att få plats på daghem och fritidshem (inom överskådlig framtid), alla trivs inte med ungdomsgård eller idrott, alla tillhör inte familjer som har råd och möjlighet att åka bort på fritiden. Vi kan riskera en utveckling mot att utemiljön i flerfamiljshusområden bara utnyttjas av en relativt liten (i viss mening ofta icke-priviligierad) grupp människor.

Det är en politisk fråga hur man väljer att fördela resurserna - om en stigande välfärd utnyttjas för att höja standarden på bostadsområdenas när-utemiljö, eller om man prioriterar andra lek-, rekreations- och samvaroplatser längre från bostaden. Denna studie utgår från värderingen att närmiljön, vardagsmiljön, bör göras så rik som möjligt, att människor skall kunna uppleva en meningsfull fritid hemma (inne eller ute), att funktionsuppdelningen av stadsbygden inte skall drivas ytterligare ett steg.

1) God Bostad utges av Bostadsstyrelsen och innehåller krav på hur bostadsbebyggelsen bör vara utformad för att berättiga till statliga lån.

2 UNDERSÖKNINGENS UPPLÄGGNING

2.1 Områdesurval

Studien är upplagd som en empirisk undersökning av fem stycken bostadsområden. Antalet områden har delvis bestämts av tillgängliga resurser. Områdesurvalet har påverkats av den nära kontakten med övriga delar inom projektet "Användning och utformning av stadsdelar". Ett av områdena valdes ursprungligen som provundersökningsområde i stockholmstrakten.

De fem undersökningsområdena är APOTEKSSKOGEN, Upplands Väsby; ANDERSBERG, Halmstad; SALSTA GÄRDE, Flen; VALLBY, Västerås; VÄSTRA BERGA, Helsingborg. De är alla byggda kring mitten av 1960-talet och utgöres av flerfamiljshus i två till fyra våningar. Exploaterings- och trafiksystem är likartade. Områdena ligger i södra tredjedelen av landet. Urvalet får betraktas som exempel på bostadsområden med ovan nämnda gemensamma drag.

APOTEKSSKOGEN och SALSTA GÄRDE är små bostadsområden som i sin helhet utgör respektive undersökningsområde - den yta som observationsundersökningen omfattar. Avgränsningen av undersökningsområdet har gjorts så att området bostadshus med mellanliggande markytor ingår, men också något av omgivande ytor.

ANDERSBERG, VALLBY och VÄSTRA BERGA är större bostadsområden. Undersökningsområdet har här begränsats till att gälla en del av respektive område med 300-400 lägenheter. De äldsta (och mest "inbodda") delarna har valts. Utom för VALLBY med dess flätade bebyggelse utgör undersökningsområdena klart urskiljbara bebyggelseenheter.

Ett undersökningsområde innehåller alltså ett antal hus, ett antal lägenheter, ett antal människor plus de markytor inom och strax utom bebyggelsen som dessa människor använder på ett eller annat sätt när de vistas ute utan att bege sig hemifrån.

2.2 Uppläggning av beteendestudien

För att studera beteende är olika datainsamlingstekniker tänkbara. Den här använda metoden innebär att upprepade systematiska observationer görs av markutrymmena i undersökningens fem områden med hjälp av rörliga observatörer.

För att i någon mån studera stabiliteten i utomhusaktiviteterna mellan olika årstider, genomfördes observationer i två perioder - en i slutet av maj och en i månadsskiftet september/oktober. Försommarperioden valdes eftersom antalet människor som vistades utomhus i bostadens närhet kunde förväntas vara som störst vid denna tid (enligt Carlestam 1968).

Undersökningen inleddes med en observationsstudie av ett område - APOTEKSSKOGEN. Denna studie fungerade dels som en omfattande förstudie för hela undersökningen (och ledde till en del förändringar i uppläggnings) dels som före-undersökningen i den före-efterstudie som kartlade förändringar i lekvanorna som en ombyggnad av lekplatserna i APOTEKSSKOGEN ledde till. Ombyggnadsstudien redovisas i byggforskningens informationsblad B15:1972.

TAB 11. Tid för genomförda observationer.

Område	våren 1970	hösten 1970	våren 1971
Apoteksskogen	13.4-7.6 ^{x)}	14.9-28.9	15.5-28.5 + 3-4.6
Andersberg	-	21.9-4.10	15-28.5 + 3-4.6
Salsta Gärde	-	14.9-28.9	15-28.5 + 3-4.6
Vallby	-	14-9-28.9	15-28-5 + 3-4.6
Västra Berga	-	21.9-4.10	15-28.5 + 3-4.6

x) Färre observationer per dag

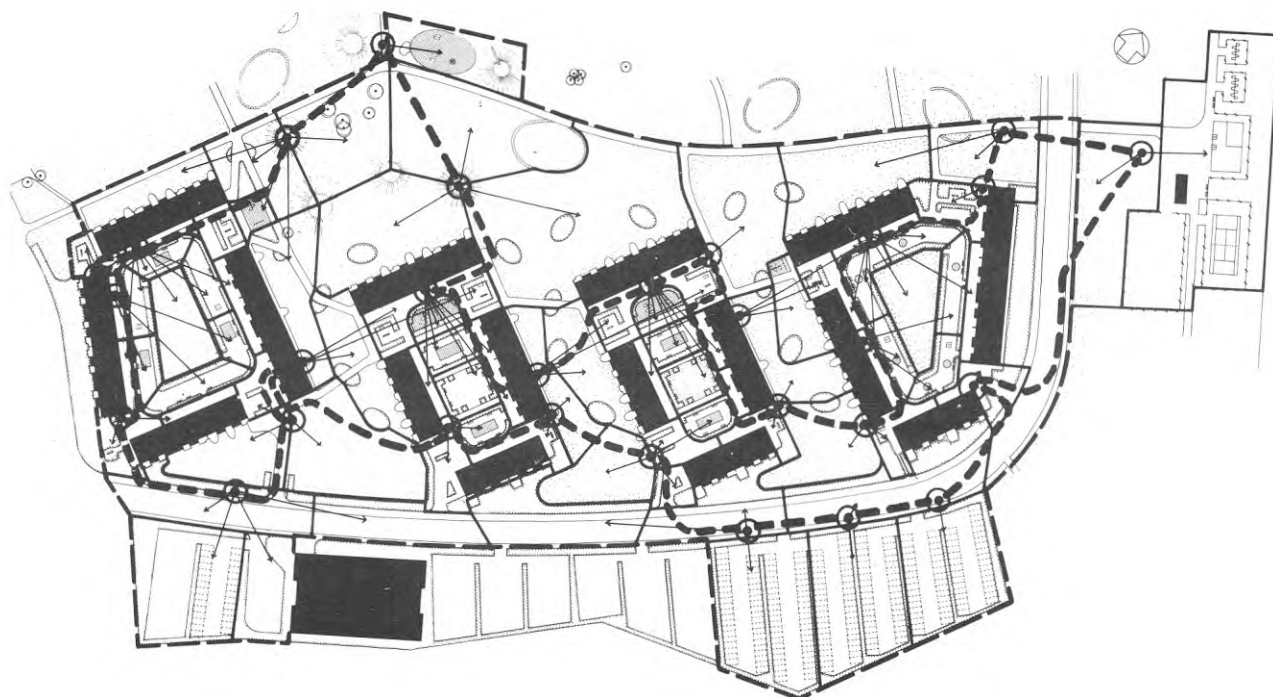


FIG. 12. Västra Berga. Observationsrunda, uppdelning i observationsområden. Skala 1:3000.

TAB 11 För att minska inverkan på användningsmönstret av tillfälliga variationer i vädret gjordes intensiva observationer under begränsade tidsperioder. De valda tvåveckorsperioderna kom dock att ge prov på stora variationer i sol, temperatur, nederbörd och vind.¹⁾

Både maj och september är skoltider. Studier under sommarmånaderna skulle ge en annan bild av hur mycket äldre barn brukar vara ute och leka. Både skoldagar och skollediga dagar har dock observerats. Undersökningen sträcker sig över veckans alla dagar.

Med tanke på variationer i klimat samt av undersökningstekniska skäl förlades observationerna under höstomgången en vecka senare i de sydsvenska områdena i förhållande till de mellansvenska.

2.3 Beskrivning av datainsamlingsmetoden

Den valda metoden går ut på att samla ett antal "ögonblicksbilder" av användningsmönstret för utemiljön bit för bit i ett bostadsområde. Varje bit observeras många gånger. Dessa avbildningar kan sedan fogas samman på olika sätt för att beskriva människors utomhusaktiviteter.

Denna frekvensstudiemetod är vanlig inom arbetsmätningen. Den "innebär i princip att man vid slumpvis valda tidpunkter gör ögonblickliga observationer av arbetsförloppet eller verksamheten. Om observationerna är många (gäller att) den procentuella andelen noteringar, som faller på ett visst arbetsmoment, utgör en uppskattning av tiden som detta moment pågår." (Wirderius 1961)

FIG 12 Vart och ett av de fem undersökningsområden som avgränsats delades upp i 75-100 observationsområden (o-områden). Till varje o-område hörde en observationspunkt belägen utanför o-området. Från denna o-punkt kunde hela o-området överblickas. En o-punkt var i regel gemensam för flera o-områden.

Observationerna av ett undersökningsområde tillgick så att en observatör förflyttade sig från o-punkt till o-punkt. Från varje o-punkt observerades samtliga "tillhörande" o-områden (2-10 st) vid ett bestämt klockslag. När samtliga o-områden (dvs hela undersökningsområdet) var avsynade hade en observationsrunda fullbordats.

Observationerna pågick mellan kl 0900 och 1900 varje undersökningsdag. Varje observationsrunda tog två timmar (9-11, 11-13, 13-15, 15-17, 17-19). Våren 1970 genomfördes 102 observationsrunder, hösten 1970 70 stycken och våren 1971 80 stycken.

Varje observationsrunda var planerad i detalj. Tidsåtgången var beräknad för både den tid det tog att göra anteckningar från varje observationsområde och tiden för förflyttningar mellan obser-

1) Majperioden drabbades av så dåligt väder, att två extradagar fick läggas till, vilket givetvis måste anses tillåtet då ingen slumpmässighet i dagvalet eftersträvades.

TAB 13 Variabellista använd för samtliga områden hösten 1970 och våren 1971

K	1	man, pojke			10	"bakbord" med sittstolar
	2	kvinna, flicka			11	bänk, soffa (plus ev bord)
	3	bil som kör			12	gunga
	4	fastighetsskötare			13	piskställning
	9	svårt att observera			14	rutschbana
Å	01	0-3	06	16-20	15	träd
	02	4-6	07	21-30	16	volträck
	03	7-9	08	31-45	19	stolpe, staket, räcke
	04	10-12	09	46-60	<u>Apoteksskogen:</u>	
	05	13-15	10	61-	41	balansbom
At	1	övrig aktivitet			42	bollplank
	2	rörelseaktivitet			43	klätterstege
	3	konstruera			44	klätterställning
	4	vuxnas aktivering av barn			45	kors
	5	förflyttning från eller mot mål utanför området			46	lekstuga
Ag	1	passiv, stilla, småpyssel			47	springer
	2	måttlig fysisk aktivitet			48	liggande stockar
	3	hög aktivitet			49	stående stockar
G	1	ensam			50	tarzangunga
	2	2 - 3 individer			51	torn
	3	4 eller fler individer			52	äntra
Gs	1	ensam			<u>Andersberg:</u>	
	2	barn, samma ålder, samma kön			21	klätterställn båge
	3	barn, samma ålder, skilda kön			22	" klot
	4	barn, skilda åldrar, samma kön			23	" kon
	5	barn, skilda åldrar, skilda kön			24	" portal
	6	barn-vuxen, samma kön hos barnen			25	" stege
	7	barn-vuxen, skilda kön hos barnen			<u>Salsta Gärde:</u>	
	8	vuxna			31	gunghäst
ER	1	inget redskap			32	klätterställning
	2	trehjuling, cykel, moped			33	vippgunga
	3	kärra, barnvagn, dockvagn, annat hjulredskap			<u>Vallby:</u>	
	4	skidor, skridskor, tefat, spark, kälke			61	balansbom
	5	boll, racket, klubba			62	bord av stockar
	6	tält, filt, stol o d			63	häst
	7	hopprep, twistband, stylvor o d			64	"klätterstockar"
	8	husdjur			65	stockgrupp
	9	övriga redskap			66	stående stockar
FR	<u>För alla områden:</u>				67	"trappbord"
	01	inget redskap			68	träram på stockar
	02	sand, grus, lera, jord			69	sopcontainer
	03	vatten			<u>Västra Berga:</u>	
	04	snö, is			71	balansbommar
	05	lösa stenar, grenar, kottar o d			72	klätterställning
	06	plankor, pappskivor o d			73	lekstuga
	09	andra upphittade grejor			74	vippgunga

vationspunkter. För de flesta observationsområden beräknades en minut som lämplig för att göra anteckningar om de människor som observerats på området.

Skälet till att låsa observationstillfällena är naturligtvis kravet på tidsmässig representativitet. Urvalet av observationstillfällena skall ju så väl som möjligt motsvara skeendet i undersökningsområdet - i både tid och rum under den valda tidsperioden.

Tidsschemat angav alltså en exakt tidpunkt - jämn hel- eller halvminut - då varje observation skulle ske. Två typer av avvikelser kunde förekomma. Avvikelser från tidsschemat på några sekunder accepterades ej, men väl förseningar på flera minuter, om de var motiverade av tidsöverdrag vid föregående observation.

Det var ofta frestande för observatören att vid vissa observationstillfällen vänta några sekunder med observationen. Eftersom antalet människor på ett observationsområde varierade påtagligt inom loppet av några sekunder, blev det antal människor som skulle antecknas kanske "lagom" ur observatörens synpunkt om hon väntade någon sekund. Det var tråkigt för observatören om områdena var tomma och arbetsamt om antalet människor var för stort. Risken för systematiska fel, t ex att tillfällena med många människor blev överrepresenterade skulle sålunda varit stor, om ej strikta regler gjorts upp.

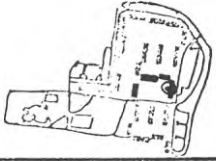
För att minska dessa fel var observatörerna strängt vidhållna att genomföra sina observationer exakt på sekunden. Däremot gjorde det mindre om en observation genomfördes $\frac{1}{2}$, 1, $1\frac{1}{2}$ osv minut försenad. Den beräknade tiden för att göra anteckningar var knappt tilltagen och om många människor observerades samtidigt var en försening oundviklig. Dessa förseningar kunde accepteras eftersom variationerna i användningen av utemiljön är små inom de tidsperioder vilka förseningarna höll sig - någon eller några minuter, mycket sällan mer än tre minuter.

Om en försening inträffat var det i regel lätt att komma rätt i tidsschemat igen, eftersom det ganska ofta hände att ingen människa vistades på det o-område som just observerades. Att anteckna detta gick snabbt och man sparade härigenom in en minut.

Antal observationstillfällen på planerad tidpunkt och med olika förseningar - APOTEKSSKOGEN hösten 1970:

Totalt	Rätt tid	Försen $\frac{1}{2}$ -3 min	$3\frac{1}{2}$ -7 min	$7\frac{1}{2}$ -11 min	> 11 min
1 400	1 199	161	23	16	1

Förseningar kunde accepteras eftersom de sannolikt haft mycket liten effekt på undersökningsresultaten. Att begränsa dem eller helt ta bort dem skulle ha inneburit en fördyring eller färre data, eftersom varje observationsrunda skulle tagit längre tid. För observatörerna skulle det dessutom ha inneburit att de tråkiga väntetiderna, när inget fanns att notera, skulle ha blivit längre.

							1	5	3	4	3	0	M	2	8		

	K	Å	At	Ag	G	Gs	ER	FR		
1	1	0	2	2	3	1	1	2	0	1
2	2	0	3	1	1	3	2	2	0	1
3	2	0	3	1	1	3	2	2	0	1
4	2	0	3	1	1	3	2	2	0	1
5	2	0	3	1	1	3	2	2	0	1
6	2	0	4	5	2	1	1	2	0	1
7										
8										
9										
10										
11										
12										

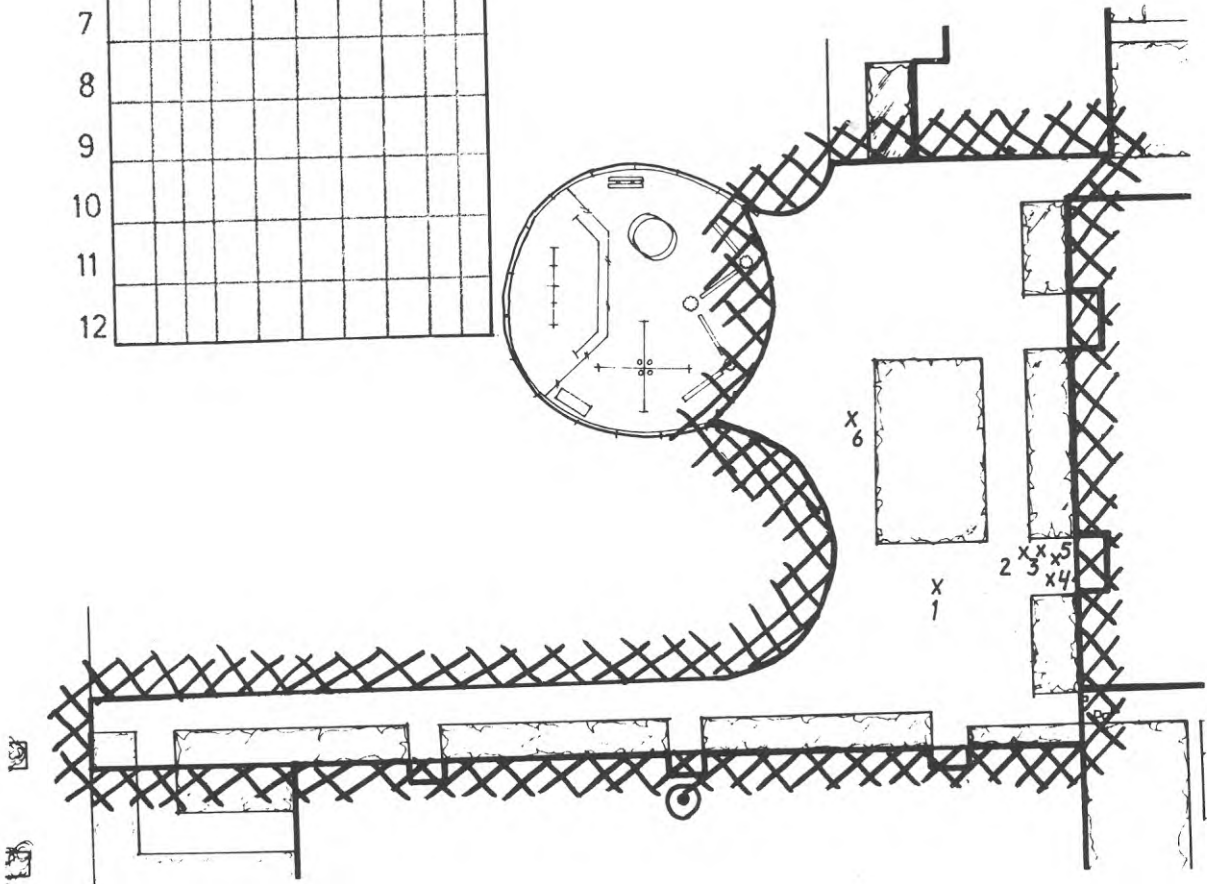


FIG. 14. Exempel på ifylld protokollsida. Vallby.

Det var knappast möjligt att förkorta rundorna ytterligare. Under livliga dagar hade observatörerna fullt upp med att anteckna, och ett ytterligare pressat tidsschema skulle ha kunnat innebära att felaktiga observationer i stressade situationer blivit för många.

Storleken på o-områdena varierade beroende på om de låg i en livlig eller lugn del av bostadsområdet. Ett o-område utgjorde en i terrängen lätt urskiljbar enhet. Däremot behövde o-området ej vara homogent vad beträffar t ex ytslag. Samma o-område kunde t ex mycket väl innehålla gångväg och plantering. O-området användes inte som analysenhet när det gällde att beskriva observerade individers läge.

Observationen av ett o-område skulle avse förhållandena i ett visst ögonblick. På en i förväg bestämd tidpunkt skulle observatören avsyna o-området, "frysa" situationen i sitt minne, och snabbast möjligt på ett protokoll anteckna det hon sett. I fem sekunder före observationsögonblicket skulle observatören hålla o-området under uppsikt för att bli något hemmastadd med den situation som skulle antecknas.

FIG 14

Det första observatören gjorde, nästan samtidigt med observationsögonblicket, var att pricka in de individer som befann sig inom o-området på en karta. För detta ändamål medförde observatören ett tjockt protokoll bestående av en sida per o-område. Protokollsidan upptog en detaljerad karta över o-området i fråga plus en tabell i vilken observatören - efter inprickningen på kartan - gjorde anteckningar om varje individ (kön, ålder osv enligt en variabellista som observatörerna medförde och var väl intränade på). Individen var alltså minsta observationsenhet.

Den använda variabellistan och ett observationsprotokoll presenteras på motstående sidor. Innebörden av de olika variablerna och klasserna diskuteras närmare i samband med resultatredovisningen.

2.4 "Kartläggning av barns aktiviteter inom två moderna bostadsområden"

Undersökningens uppläggning har i vissa väsentliga delar lånats från ett annat pågående byggforskningsprojekt som genomföres av fil kand Pia Björklid-Chu vid barnpsykologiska forskningsgruppen, lärarhögskolan i Stockholm och som finansieras av Statens råd för byggnadsforskning. I detta projekt ("Kartläggning av barns aktiviteter inom två moderna bostadsområden") studeras främst barns men även vuxnas aktiviteter i två stockholmsområden (båda på Södermalm). Det ena området är ett nyligen ombyggt kvarter av innerstadskaraktär (kv Plankan) och det andra ett område med friare grupperad höghusbebyggelse, Tantoområdet. Dessa båda områden är betydligt högre exploaterade och av annorlunda typ, än de fem områden som ingår i vår studie.

Genom att i vår studie knyta an till detta projekt har vi kunnat utnyttja (och alltså ytterligare nyttiggöra) delar av utfört program- och metodutvecklingsarbete. Ett viktigare skäl till att använda likartade metoder - bl a är flera variabler för beskrivning av observerade individer identiska - är dock att undersökningsresultaten kompletterar varann och blir enkelt jämförbara.

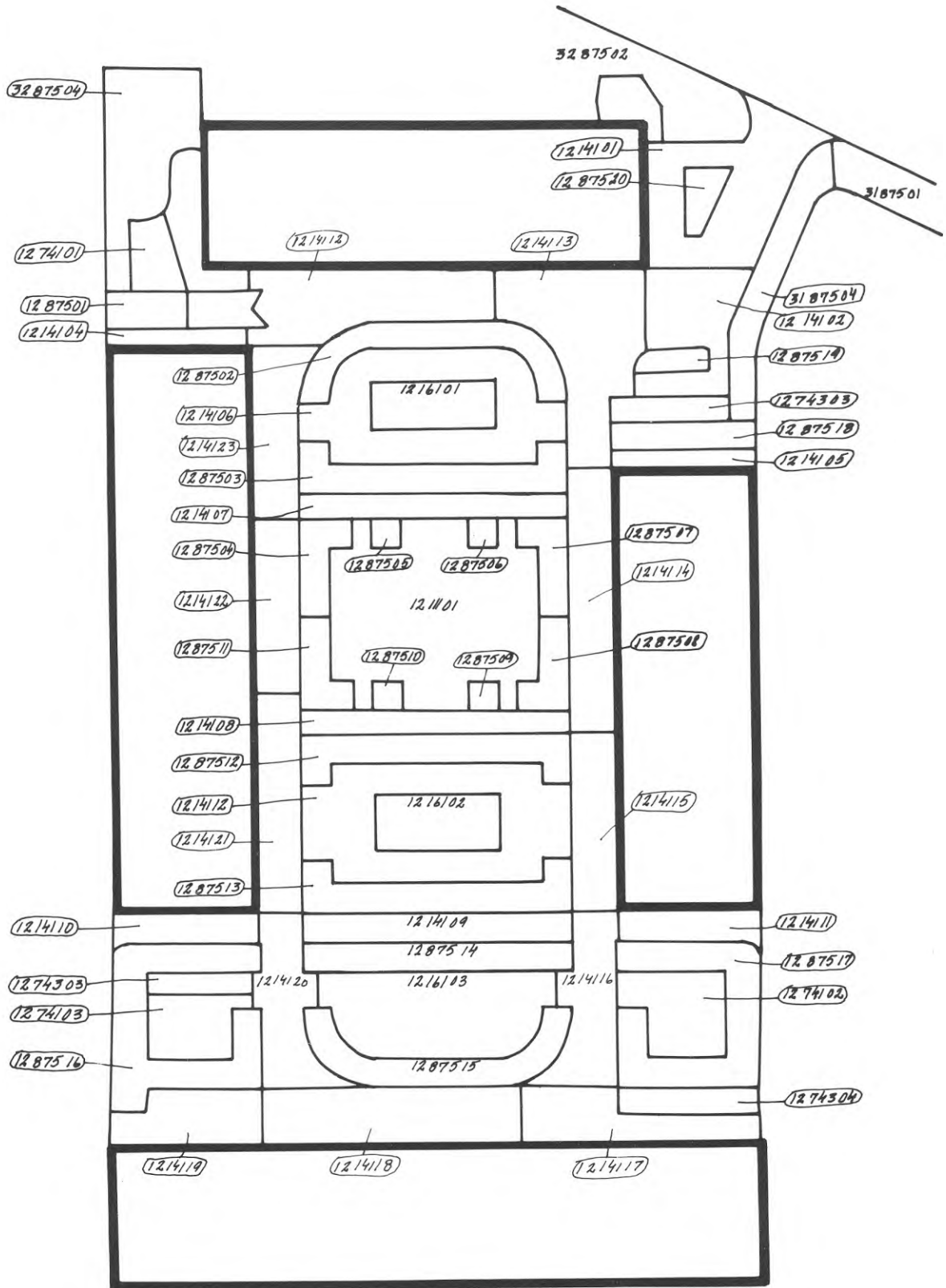


FIG. 15. Exempel på uppdelning i bearbetningsområden. Västra Berga. Skala 1:500.

I "Kartläggning av barns aktiviteter inom två moderna bostadsområden" har använts fyra metoder för datainsamling: frekvensobservation, utfrågning (observerade barn tillfrågades om var de bodde), direkta observationer (barn "förföljdes"), intervjuer och enkäter med föräldrar. Studierna har pågått under ett helt år och möjliggör alltså beskrivning av studerade områdens årsrytm. Den bredare uppläggningsmetoden (med flera undersökningstekniker) möjliggör dessutom en mer mångfasetterad beskrivning av barnens uteaktiviteter i de två områden som studerats. I vår studie betonas däremot mera inverkan på beteendet av markutrymmenas utformning genom att jämföra fem områden med likartad bebyggelse.

I institutets studie har en frekvensobservationsmetod av samma typ som i ovanstående undersökning utnyttjats. Metoden har tidigare tillämpats för studier av barns utelek i bl a England (t ex Hole 1965). Även observationsvariablerna har i väsentliga delar hämtats från "Kartläggning av barns aktiviteter inom två moderna bostadsområden". Viss metodutveckling har dock gjorts inom byggforskningsinstitutet, bl a avseende lägesangivelsen av observerade individer (se kap 2.5).

I viss utsträckning har även psykologernas studie påverkats av här valda metoder.

2.5 Lägesangivning

FIG 15

Varje undersökningsområde har vid kodningen delats upp i ett antal små "bearbetningsområden". B-områdesindelningen är gjord utifrån antaganden om vilka egenskaper i utemiljön som har betydelse för människors val av vistelseplats. Varje b-område består av endast ett ytslag, det kan t ex utgöras av en piskplats, av en bit gångväg, en del av en sandlåda. B-områdenas form och storlek varierar. Varje b-område har en (unik) sifferbeteckning som vid kodningen åsätts de individer som observerats inom detta.

B-områdena har också använts som hjälpmedel vid beskrivning av undersökningsområdenas fördelning på olika ytslag. Storleken av varje b-område har mätts upp (med hjälp av ruträkning eller planimeter).

Med avsnitt avses en sammanhängande del av ett undersökningsområde, vilken har en enhetlig funktion och som är någorlunda visuellt avgränsad från andra delar. Hela ytan i varje undersökningsområde är uppdelad i avsnitt. Ett avsnitt består av ett ganska stort antal b-områden.

Varje avsnitt har en tvåsiffrig beteckning, där första siffran anger avsnittets funktion och andra siffran är en löpande numrering för att inom ett undersökningsområde kunna skilja på avsnitt med samma funktion.

Avsnittsfördelningens första siffra:

1. Biltrafikfri "vistelsegård" dit lekplatser är förlagda och mot vilken entréer vänder sig. Vanligen kvartersmark.
2. Central sammanhängande grönyta. Vanligen parkmark.

TAB 16. Uppdelning på ytslag

Vistelseytor

- 111 Plan gräsmatta, mer än 5 m från gångväg
- 112 Sluttande gräsmatta mer än 5 m från gångväg
- 113 Plan gräsmatta, mindre än 5 m från gångväg
- 114 Sluttande gräsmatta, mindre än 5 m från gångväg
- 121 Kullerstensarmerad plan yta
- 122 " " sluttning
- 141 Plan asfaltyta
- 142 Sluttande asfaltyta
- 143 Asfalterad cykelslinga
- 145 Tennisbana
- 147 Betongplattteytor
- 151 Plan grusyta
- 153 Grusbollplan
- 161 Sandlekyta
- 181 Äng, gräs o d med enstaka träd - plan
- 182 " " " " " " " - sluttande
- 183 Sten, klippor m m - plan
- 184 " " " " - sluttande
- 185 Skogsdunge
- 188 Jordkulle
- 191 Parklekplats
- 193 Bassäng med närmaste ytor

Gångytor

- 231 Stensatt gångväg (plan)
- 233 Betongplattlagd gångväg
- 237 Betongplattlagd entréutrymme under tak
- 243 Trottoar
- 245 Asfalterad "bigångväg"
- 247 Entréutrymme
- 248 Plats framför affär, kiosk o d
- 249 Trappa utomhus
- 251 Grusgång

Gång- och cykelytor

- 341 Gång- och cykelväg (plan) asfalterad
- 342 Gång- och cykelväg (sluttande) asfalterad

Bilytor

- 641 P-plats med tillfarer
- 643 Gata, vändplats
- 645 Biltvättplats
- 691 Garagetak

Diverse ytor

- 731 Stensatt piskplats
- 741 Asfalterad piskplats
- 743 Asfalterad cykeluppställningsplats
- 745 Asfalterad cykeluppställningsplats med tak
- 751 Hundrastplats

Icke-vistelseytor

- 871 Ej planterad jordyta
 - 873 Blomsterrabatt
 - 874 Diverse "dekorativa ytor"
 - 875 Buskplantering
 - 811 Gräsmatta att ej vara på, mer än 5 m från gångväg
 - 813 Gräsmatta att ej vara på, mindre än 5 m från gångväg
-

3. Sekundärgård utan lekplatser, med eller utan biltrafik.
4. Trafik- och /eller parkeringsavsnitt utanför själva bebyggelsen.

TAB 16

Varje b-område har en sju-siffrig beteckning, där de två första siffrorna överensstämmer med beteckningen på det avsnitt det utgör en del av. Tredje siffran är en funktionell angivelse, fjärde siffran anger yt-skikt och femte siffran i princip topografi och/eller lägesförhållande och/eller funktion. Sjätte och sjunde siffran används för en löpande numrering för att kunna skilja på b-områden med samma fem första siffror.

B-områdets tredje siffra:

- | | |
|---|---------------------|
| 1 | Vistelseytor |
| 2 | Gångyta |
| 3 | Gång- och cykelyta |
| 6 | Bilytor |
| 7 | Övriga vistelseytor |
| 8 | Icke-vistelseytor |

Fjärde siffran:

- | | |
|---|----------------|
| 1 | Gräsmatta |
| 2 | Armerat gräs |
| 3 | Stensättning |
| 4 | Asfalt, betong |
| 5 | Grus |
| 6 | Sand |
| 7 | Jord |
| 8 | Naturmark |
| 9 | Övriga ytor |

Femte siffran har inte samma entydighet som tredje och fjärde siffran. I regel har dock udda siffror fått beteckna plan mark och jämna siffror sluttande mark. Femte siffran har också använts för att skilja på ytslag med olika funktion, men med samma beteckning enligt tredje och fjärde siffran (t ex 243 trottoar och 247 gångyta framför entré).

Tredje, fjärde och femte siffran betecknar alltså tillsammans ett ytslag.

2.6 Metodens möjligheter

För att belysa den valda undersökningsmetodens möjligheter, preciserar vi här undersökningsfrågorna något, och visar hur de behandlas.

I vilken utsträckning utnyttjar människor mark-
utrymmena i sitt bostadsområde?

Frågan kan besvaras genom att räkna antalet människor utomhus i bostadsområden vid upprepade tillfällen. Kvantiteten utomhusaktiviteter inom olika avsnitt av ett bostadsområde kan betraktas som ett mått på attraktiviteten hos dessa avsnitt.

På samma sätt besvaras övriga frågor. Antalet individer räknas: i olika åldrar, vid olika tidpunkter, på olika delar av ett område, som ägnar sig åt samma saker.

Vilka människor använder utemiljön?

Vid observation av en individ kan vi inte få mer uppgifter om henne än vad som "syns utanpå". Av dessa har ålder och kön betraktats som särskilt viktiga, eftersom det förekommer stora skillnader mellan individers sätt att bete sig just beroende på ålder och kön, skillnader som måste beaktas i planeringen. Betydelsen av faktorer som resurssituation, intressen m m kan givetvis inte kartläggas i en observationsstudie som denna. I viss utsträckning kommer variationer i områdenas socialgruppssammansättning och hushållsstruktur att föras in i diskussioner kring variationer i utnyttjandemönstret mellan områden. Då antalet undersökningsområden är litet kan emellertid några strikta sådana sambandsanalyser inte genomföras.

När brukar man vistas ute i bostadsområdet?

Observationer behöver göras vid olika tidpunkter under dagen, veckan och året samt under olika väderförhållanden, för att denna fråga skall kunna besvaras. I viss utsträckning har detta gjorts (se kap 2.2 och 2.3).

Var vistas man?

Förutom omfattningen av människors utevistelse, påverkar markutrymmenas utformning var man vistas. Leker exempelvis barnen på gator eller gårdar, på gräsmattor eller gångvägar?

Metoden möjliggör en detaljerad angivelse av observerade individers läge. Som den tillämpas här kan inte människors förflyttningar anges, endast var man befinner sig vid olika tillfällen.

Vem är man tillsammans med?

För att belysa i vilken utsträckning markutrymmenas planering främjar samvaro och kontakter mellan individer av olika kön och ålder antecknas för varje individ om hon var ensam eller i sällskap med andra när hon observerades, samt storlek och sammansättning på den eventuella gruppen.

Vad gör man då man är ute?

Önskemålet att observera många människor på en gång begränsar självklart möjligheterna att beskriva beteendet hos varje observerad individ, bl a på grund av observatörernas begränsade uppfattningsförmåga. Det har heller inte varit syftet med denna studie att ge detaljerade beskrivningar av t ex barnens lekar.

Förutom tid och plats, interaktion samt redskapsanvändning, har observationerna av människors beteende i huvudsak begränsats till att för varje individ ange om hon ägnade sig åt s k skapande verksamhet samt till att ange "fysisk aktivitetsgrad".

Markutrymmena i bostadens närhet utgör en viktig del av barnens uppväxtmiljö och skulle kunna utgöra en icke oväsentlig del av de vuxnas rekreativmiljö. Det är mot denna bakgrund det ansetts intressant att beskriva, i den utsträckning metoden tillåter, hur mycket av människors användning av markutrymmena som kan anses mentalt eller fysiskt utvecklande.

Vilka redskap används?

Att studera människors beteende i en planerad miljö som utomhusmiljön i ett bostadsområde, innebär ju att undersöka utfallet av planeringsåtgärder. Markutrymmena har förhoppningsvis utformats utifrån en föreställning hos planeraren om hur de skall användas av de boende. Hur mycket används t ex de fasta redskap, lekredskap, piskställningar, bänkar, cykelställ, som föreskrivs i God Bostad och som väljes och placeras av planeraren? Detta kan beskrivas med den använda metoden.

2.7 Några svårigheter med metoden

Utnyttjandet av en del av ett område kan givetvis ha visst samband med utnyttjandet av andra delar, varför risk för systematiska fel finns, eftersom observationsområdena avsynades i en bestämd ordningsföljd. Denna varierades dock på två sätt så att hälften av observationerna gjordes i en viss följd, andra hälften i omvänd ordning.

Idealiskt hade varit att göra observationerna med stora tidsintervall vid slumpmässigt valda tidpunkter, eller att åtminstone slumpa ordningsföljden för observationsområdena för varje ny observationsrunda. Detta skulle emellertid ge mycket höga observationskostnader, och vi har inte ansett den ökade tillförlitligheten som därmed skulle kunna uppnås vara värd dessa kostnader. I stället har observationsrundorna utformats så att hela undersökningsområdet kan avsynas med så korta gångvägar som möjligt för observatören.

Detta har dock inneburit att det varit svårt att fördela observationerna av ett bestämt observationsområde helt jämnt över medelobservationsdagen. Lika många observationer av ett observationsområde har dock skett inom varje tvåtimmarsintervall. Det är emellertid inte betydelselöst när under respektive intervall observationerna inträffar, eftersom antalet människor som vistas utomhus varierar starkt även inom ett tvåtimmarsintervall. För att få så jämn fördelning som möjligt inom varje intervall har dock startpunkten för observationsrundorna varierats systematiskt.

Observatören kan komma att inverka negativt på resultatet på två sätt: (A) Observatören gör helt enkelt felaktiga observationer. (B) Observatören kan genom sin närvaro påverka det beteende hon ska observera. Omfattningen av felaktiga observationer (A) behandlas nedan (2.8).

Människor kan uppfatta möjligheten att bli observerade och antecknade som störande. De håller sig undan, varigenom undersökningen kommer att redovisa för få utomhusaktiviteter. Andra, en del barn kanske, dras till observatören. Samma barn kan komma att observeras gång på gång.

TAB 17. Överensstämmelse beträffande observatörernas skattning av kön, ålder m m hos samma personer. Antal personer. APOTEKSSKOGEN, våren 1970.

Observatörernas bedömningar	Kontrollobservatörens bedömningar									
	1	2	3	9						
Kön										
1	138	22	-	7						
2	10	200	-	8						
3	-	-	4	-						
9	0	1	-	0						
Ålder	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	19	24	-	-	-	-	-	-	-	-
2	5	174	4	-	-	-	1	-	-	-
3	-	12	26	1	-	-	-	-	-	-
4	-	-	20	2	2	-	-	1	-	-
5	-	-	-	4	4	2	-	-	-	-
6	-	-	-	-	-	3	2	-	-	-
7	-	2	-	-	-	3	32	10	-	-
8	-	-	-	-	-	-	5	17	-	-
9	-	-	-	-	-	-	-	1	2	2
10	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Gruppstorlek	1	2	3							
1	68	5	0							
2	10	162	2							
3	5	16	109							
Redskap				något redskap				inget redskap		
något redskap				155				28		
inget redskap				28				161		

I vilken riktning en eventuell observatörspåverkan (B) gått och dess omfattning, har inte varit möjligt att kontrollera. Observatörernas och egna iakttagelser tyder dock på, att åtminstone de människor som har befunnit sig ute, mycket sällan låtit sig störas.

Vid första observationsomgången gjordes ett försök att mäta, hur många individer som observerades många gånger under samma observationsrunda för att få fram, om det fanns barn som brukade "följa med" observatörerna. Antalet individer som observerades mer än en gång visade sig bli mycket litet.

För att minska observatörernas inverkan på sin omgivning har strävan varit att välja dolda eller åtminstone inte direkt utmanande observationsställen. Vidare hade invånarna chans att vänja sig vid observatörerna, genom att dessa för sin utbildnings skull rörde sig i området en vecka i förväg.

2.8 Reliabilitetskontroll

En begränsad kontroll av observatörernas arbete genomfördes under våromgången 1970 (19-20-21 maj). Jag (undersökningsledare) gjorde då simultana observationer med de tre observatörerna, en i taget. Observatörerna var vana att gå ensamma och att göra observationerna samtidigt med annan person innebar sannolikt inte att de gjorde arbetet bättre än vanligt. De blev snarare distraherade och lyckades sämre.

Vi strävade efter att göra observationerna oberoende av varann, att inte kika i varandras papper eller prata. Det lyckades bra trots att vi ofta fick stå skuldra vid skuldra för att samtidigt kunna observera genom ett trapphusfönster t ex.

Sammanlagt gjordes ca 400 individobservationsanteckningar. Av dessa kunde ca 380 st i efterhand kopplas samman mellan de två protokollen, undersökningsprotokollet (observatörernas protokoll) och kontrollprotokollet (mitt protokoll). De avsåg alltså samma individer. De omkring 20 anteckningar som fanns ytterligare i vardera protokoll gällde sådana individer om vilka vi haft skilda uppfattningar, huruvida de befann sig inom ett visst observationsområde i observationsögonblicket eller ej, eller av individer, som den ene observatören tappat bort på grund av att många människor har observerats samtidigt.

De flesta variablerna fungerade bra. Störst problem förelåg beträffande individers ålder. Överensstämmelser och avvikelser framgår av vidstående tabeller. I 73 procent (åldersvariabeln bestod av 10 klasser) av fallen har vi skattat samma ålder. 26 procent var avvikelser på en åldersklass när. Beträffande den återstående procenten var avvikelserna så stora, att uppgifterna knappast kan ha gällt samma individ.

Beträffande individers kön råde enighet i 88 procent av fallen. Svårigheten att bedöma kön gällde de minsta barnen.

När det gällde att ange, om en människa förflyttade sig ut ur/in i området eller ej var vi överens i 94 procent av fallen. Beträffande aktivitetsgraden (3 klasser) var enigheten mindre. 80 procent av bedömningarna sammanföll.

TAB 17

När det gällde storleken på den grupp som observerade individer ingick i vid observationstillfället (3 klasser), sammanföll bedömningarna i 90 procent av fallen. För gruppssammansättningsvariabeln (4 klasser) var siffran 89 procent. (Denna variabel gjordes dock mer komplicerad vid andra och tredje undersökningsomgången.)

Vi lyckades inte komma överens särskilt väl när det gällde om observerade individer använde något redskap eller ej. För 15 procent av individerna var vi oeniga. Beträffande individer om vilka enighet rådde att de använde redskap, var vi också eniga om vilket redskap de använde i 90 procent av fallen.

Observatörerna utbildades några timmar varje dag under en vecka för sin uppgift. En längre utbildning skulle ha kunnat minska observatörsfelen i viss utsträckning. Felens omfattning och riktning skulle ha kunnat kontrolleras, om alla observatörer parats ihop. Båda dessa åtgärder skulle ha inneburit en hel del extra kostnader, och värdet av den högre tillförlitligheten som skulle kunna uppnås ansågs inte motivera kostnaden.

Den slutsats vi dragit av denna reliabilitetskontroll är att observationsmetoden väl går att använda och att felen beträffande de ingående variablerna ej är avskräckande stora. Erfarenheter från Pia Chus (se 2.4) studie tyder också på en ganska god reliabilitet.

Kontrollen omfattade dock inte precisionen i inprickningen på o-områdeskartorna av observerade individers lägen. Erfarenheter från observatörsutbildningen visar att fel förekommer. Att man inte lyckas placera individer, som befinner sig på stora gräsmattor helt korrekt, är självklart. Det förekommer emellertid även fel som t ex innebär, att en individ som gått på en trottoar har hamnat ute på gatan eller på intilliggande gräsremsa.

Antalet felprickningar har dock bedömts vara relativt litet och har troligen inte inneburit någon systematisk felkälla.

Det bör kanske understrykas, att kontrollerna ej gäller mätmetodens validitet. Även om två observatörer placerat en individ i samma åldersgrupp är det ju ingen garanti för, att de därmed prickade in individens verkliga ålder. Några validitetstester har ej gjorts.

2.9 Några erfarenheter och funderingar kring observationsmetodens tillämpning

En datainsamlingsmetod som innebär att man systematiskt observerar människor i vissa situationer och på ett eller annat sätt dokumenterar deras beteende har vissa etiska aspekter som skiljer den från andra sätt att samla uppgifter. De studerade individerna är inte på samma sätt som vid t ex frågeundersökningar medvetna om sin roll som studieobjekt och kan inte påverka om de vill medverka eller ej i studien. Detta innebär att observationsmetoden måste användas med stor eftertänksamhet.

Information i förväg om att en studie skall genomföras och varför den göres är önskvärd ur ovanstående synpunkt och kan även minska

en ur undersökningens synpunkt icke önskvärd irritation. Forskarna måste dock väga sin önskan att arbeta så öppet som möjligt, mot riskerna att informationen påverkar det beteende som skall studeras.

Såväl det öppna som det mer dolda förfarandet provades i föreliggande undersökning. Detta ledde av allt att döma inte till någon påtaglig skillnad i de boendes upplevelse av observationerna. Förfrågningarna till observatörerna var kanske något flera i de icke-informerade områdena än i övriga, men några nämnvärda missnöjesyttringar förekom inte någonstans (förutom hotfullt uppträdande av några ungdomar mot observatören vid något tillfälle).

Observatörerna kunde dock från de icke-informerade områdena rapportera enstaka missförstånd. I ett område trodde någon, att observatörerna, när de stod i ett trapphusfönster för att få bättre överblick över markutrymmena, i själva verket spanade in i lägenheterna i motsatta huset för att utröna vad som pågick där. I samma område misstänkte en fastighetsskötare, att observationerna bl a gick ut på att övervaka honom. Några mammor trodde, att observatörerna var utsända av barnavårdsnämnden eller något liknande för att kontrollera om barnen var hyggligt klädda e d.

Om vi skulle göra en liknande studie igen, skulle vi välja att gå ut med information till hushållen i god tid i förväg. Eventuellt kunde informationen kombineras med annonsering om observatörsjobb. Så gjordes i ett område och erfarenheterna blev goda.

Om informationen påverkade beteendet är omöjligt att svara på. Genom att utbildningen av observatörer utfördes i området innan den egentliga undersökningen inleddes, hann människor dock vänja sig vid att då och då stöta på en människa med pärm i famnen och pennan i högsta hugg. - Vi tror att dessa åtgärder, information och "tillvänjning", i regel är lämpliga för att förbereda en observationsstudie.

3 ANVÄNDNING AV FLERFAMILJSHUSENS MARKUTRYMMEN - ETT SYNSÄTT

3.1 Allmänt

Föreliggande undersökning redovisar hur människor använder en del av sin fysiska omgivning. Förklaring till likheter och olikheter i beteenden söks främst i individanknutna förhållanden (behov, resurser), i egenskaper hos bostadsområdets, främst markutrymmenas, utformning samt i tidpunkten.

I detta kapitel analyseras dessa tre förklaringsgrunder. Framställningen får betraktas som ett opretentiöst teoriutkast, grundat på andra forskares publikationer samt egna informella iakttagelser, spekulationer och värderingar.

3.2 Behov

En individs handlingstendenser och sålunda även hans benägenhet att utnyttja den här studerade delen av hans omgivning, växlar med hans behov och önskemål samt resurser. Behov och önskemål varierar mellan individer av olika ålder, kön, hushållssituation m m. Aktivitetsmönstret utomhus i ett område påverkas sålunda av vilka som bor i området - deras ålder, kön, tidigare erfarenheter, hushållssituation m m samt deras resurssituation. Ekonomiska och tidsmässiga resurser t ex inverkar på fritidens omfattning, vilka sysselsättningsalternativ man har att välja mellan och möjligheterna att förflytta sig till dem.

Som drivkraft eller hämsko på beteendet fungerar sålunda krav och önskemål som delvis har karaktär av allmänmänskliga behov och delvis av inlärd regler för beteende, dvs kulturella normer. Troligt är att just sådana - i förhållande till de grundläggande behoven irrationella - beteenderegler i stor utsträckning styr vuxnas användning av sin utemiljö.

Behovsbegreppet är intuitivt lättförståeligt och därför lämpligt att ha som utgångspunkt vid diskussion av mänskligt beteende. Behov kan enligt Gehl (1971) betraktas som ett spänningstillstånd hos individen, vilket hon försöker upplösa genom att sätta sig i en situation som löser spänningen. De behov vilka diskuteras här, utgör antaganden om "handlingstendenser" vilka påverkar människors handlingar utomhus nära den egna bostaden. Även om rubrikerna i nedanstående avsnitt syftar på grundläggande behov, tas i den följande diskussionen hänsyn till kulturellt betingade sätt att tillgodose dessa behov.

Följande behov behandlas här: Kontaktbehov, behov av avskildhet, behov av upplevelser, behov av att utveckla sig. Denna uppdelning samt definitioner och vissa exemplifieringar av behoven har hämtats från Ingrid Gehls bok "Bo-miljö". Gehl diskuterar dessutom följande behov: Lekbehov, behov av att strukturera, behov av identifikation, behov av estetik. Av dessa har vi endast behandlat lekbehovet som dock delats upp på de fyra nämnda behoven.

Behov av kontakt

"Med kontakt menas att se på, lyssna på, tala med, göra något tillsammans med en eller flera" (Gehl 1971).

Människor har behov av att träffa andra människor utanför den egna primärgruppen. Kontaktbehovet är kanske den starkaste drivkraften för många människor att vistas ute. Man beger sig till platser där man kan få se andra människor, träffa vänner, kanske göra nya bekantskaper. Dessa platser kan utgöras av torg, butiker, pubar, men också markutrymmen i den egna bostadens närhet fyller, eller kan fylla en funktion i detta sammanhang.

Enligt gängse barnpsykologiska teorier, har små barn störst behov av kontakt med vuxna. När de är ute och leker sker det därför i sällskap med vuxna eller nära den egna bostaden. Flera undersökningar har dock visat att det är vanligt att även mycket små barn är ute och leker på egen hand. De leker sällan tillsammans med, men ofta intill andra barn.

De något äldre barnen får gradvis ökat intresse av att vara tillsammans med andra barn och med andra vuxna än föräldrarna. De leker i smågrupper, ofta pojkar och flickor tillsammans.

Av de barn som Carlestam (1968) observerade ute var fyra femtedelar i sällskap med barn eller vuxna.

Barns kontakter med varann består i stor utsträckning i att göra saker och ting tillsammans. Ju äldre man blir, desto mer dominerar emellertid pratkontakterna.

Intressegemenskap och kulturella normer påverkar kontaktbeteendet. För skolbarn tar det sig uttryck i att lekgrupperna ofta blir enkönade och åldershomogena. I tonåren återkommer grupper med pojkar och flickor tillsammans. För äldre barn och vuxna brukar ofta kontaktsökande maskeras bakom andra aktiviteter. Kontakter befrämjas om den fysiska miljön är utformad så att slumpartade sammanträffanden är vanliga eller om möjlighet finns för "alibihandlingar", där man sålunda inte öppet behöver visa att det delvis är social kontakt man söker.

För vuxna är det ganska ytliga kontakter man söker och får när man befinner sig inom den "halvoffentliga" miljö som markutrymmena i ett flerfamiljshusområde utgör. För barn kan bästa vännen vara en individ som man träffar enbart utomhus, utemiljön är den plats där vänskapen etableras och utvecklas, man har gott om tid och vistas ute länge i taget.

Behov av avskildhet

Avskildhet - "att reducera eller utestänga påverkningar från omvärlden, att avskärma sig både från andra människor och från yttre påverkan överhuvudtaget" (Gehl 1971).

Hur starkt man upplever behovet att vara för sig själv har samband med i vilken utsträckning man har kontakt med andra människor, är utsatt för olika sinnesintryck under den vanliga dagsrutinen. För mindre barn kan detta variera beroende på, om de

vistas på daghem eller hemma; för skolbarn beroende på förhållandena i skolan och hemmet; för vuxna arbetsplats- och hemförhållanden.

Det naturligaste stället att dra sig undan omvärlden på är den egna bostaden. Trångboddhet, oväsen, situationen i hemmet överhuvudtaget påverkar, om man ibland föredrar att söka avskildhet utanför hemmet. Utemiljön i bostadens närhet är dock sällan utformad så, att den inbjuder till att söka avskildhet i.

Särskilt förskolebarn har behov av att i ensamhet kunna ägna sig åt fantasilekar, vilket kräver att de har tid och plats för ensamhet (Lek och lekmiljö, 1971). Barn som sällan kan låsa om sig och göra vad de vill när de är hemma, får söka avskildhet genom att gå ut och kanske krypa in i ett hörn, buskage, mot en vägg e d, ställen som kanske med fantasins hjälp upplevs som avskilda. Vuxna som skulle göra på samma sätt skulle väcka uppseende; endast planerade undanflyktsvrår accepteras, t ex kringplanterade bersåer eller stora fria gräsmattor, där man kan lägga sig ned i solen med näsan i vädret och glömma omvärlden.

Behov av upplevelser

"Att se, höra, erfara, känna igen, motta omväxlande påverkningar" (Gehl 1971).

Lagom mycket sinnesintryck är en förutsättning för människors positiva utveckling. För mycket leder till stress, för lite kan ge tristess och vantrivsel.

Att människor ger sig utanför den egna bostadens väggar kan just vara ett uttryck för ett behov av upplevelser. För den som är hemma hela dagarna, kan nära tillgång till en utemiljö som man kan vistas i som omväxling till lägenheten, vara ett värde, medan den som genom arbete eller skola regelbundet vistas i varierande miljöer, är nöjd med att hålla sig inne, när man väl är hemma.

Ett bostadsområdes utformning kan ge möjligheter till varierande miljöupplevelser, slutna, öppna rum, färg och formvariationer. "Liv och rörelse" brukar locka till sig människor. Man kan ge sig ut bara för att få stå och titta på människor, eller kanske på en spännande arbetsplats.

Klimatvariationer och årstiders växlingar kan förmedlas av friytor i ett bostadsområde om de är någorlunda öppna och har viss vegetation. Att uppleva dessa förändringar kan vara ett skäl till att man ger sig ut.

Behov att utveckla sig

Att utveckla sig - "att vara aktiv, att skapa, att uträtta något, att prestera något, att genomföra något vanskligt" (Gehl 1971).

Behovet finns inte bara hos barn som i lek tränar sin kropp, får nya erfarenheter, lär sig att "världen är föränderlig och att man kan påverka den" (Barns utemiljö), utan också vuxna har ett stort behov av att utveckla sig, att inte stagnera.

De slag av verksamheter som detta behov tar sig uttryck i kan vara bullrande, utrymmeskrävande eller av andra skäl vara svåra att passa in i den egna lägenheten.

För barn tillfredsställs den skapande delen av behovet genom sandlek, att göra snögubbar m m, medan den motoriska delen tar sig uttryck i att man hoppar, balanserar, åker rutschkana, åker tefat. Båda dessa aktivitetsgrupper ställer särskilda krav på utemiljön.

Utemiljön skulle även för vuxna kunna erbjuda möjligheter att tillgodose dessa behov av skapande verksamhet och fysisk aktivitet.

3.3 Stadsplaneegenskaper

Den fysiska omgivningens inverkan på människors beteende i ett bostadsområdes markutrymmen kan särskiljas på tre nivåer: Miljön runt området i vid mening; områdets stadsplaneegenskaper; markutrymmenas utformning.

Områdets läge bestämmer makroklimatet. Tätortens storlek och bostadsområdets läge i tätorten påverkar invånarnas restid mellan bostad och arbete, alternativa sysselsättningar och därmed den fritid de har tillgänglig för att eventuellt vistas ute.

Trafiksystem

Bostadsområden från mitten av sextiotalet har i regel ett - åtminstone i princip - fotgångar-bilseparerat trafiksystem. Vanligast är ett utifrånmatat storkvarter med parkeringsplatser längs matargatan (utanför eller innanför) eller på parkeringsanläggningar som dras in mellan husen.

Syftet med trafikseparering har framför allt varit att minska konflikterna mellan bilar och lekande barn. Mindre barn väljer lekställen oberoende av trafiksäkerhet, varför planeringsåtgärder bör gå ut på att öka avståndet mellan lektytor och trafiktytor. Det har visats att ökad trafiksäkerhet ger större lekradier (kap 1.4).

Andelen barn som leker på trafikfarliga ytor bör alltså öka med minskande avstånd entré - trafikyta och lekplats - trafikyta.

Hustyp

En viktig aspekt av aktivitetsmönstret utomhus är aktivitetskoncentrationen kring entréutrymmena. Vid entréer som betjänar många lägenheter (höghus, loftgångshus) vistas många individer varvid konkurrensen om utrymmena, konfliktriskerna, förslitningen men också antalet jämnåriga att välja kamrater bland blir större än vad fallet är vid entréer som betjänar få lägenheter.

Täthet och rymlighet

Den potentiella individkoncentrationen i ett område påverkas av områdets täthet, tillgång på friyta. Det är sannolikt att mycket låga och höga rymlighetstal hämmar utomhusaktiviteterna, men om

variationer i rymlighet kring de värden som brukar förekomma i ordinära trevånings flerfamiljshusområden har någon betydelse är svårt att uttala sig om. En större rymlighet, som bara tar sig uttryck i att gräsytor ökas, har sannolikt liten betydelse för i vilken utsträckning människor använder markutrymmena. Om däremot den ökade rymligheten innebär att man fått plats att lägga in utrymmeskrävande element som bollplaner, tennisplan, större lekplatser m m, kan utnyttjandet påverkas. Troligen spelar åtminstone inom en måttlig variationsvidd, den totala ytans storlek mindre roll än hur den disponeras.

Gårdsorganisation

Husgruppering, entréplacering och elementplacering ger tillsammans en viss gårdsorganisation. Husen kan grupperas till små gårdar, stora gårdar, slutna gårdar, öppna gårdar, klart åtskilda gårdar, gårdar som flätar i varann. Här skall något närmare diskuteras två gårdsorganisationssystem.

Det första "uppdelade" systemet innebär att varje gård utgör en "självförsörjande enhet", där till varje, klart avgränsade, gård hör en bestämd lektyta, en bestämd piskplats. En individ som bor i en viss entré, vet genom områdesutformningen vad som är avsett för henne.

Det andra "sammanhängande" gårdssystemet innebär, att de boende från skilda entréer gemensamt utnyttjar de flesta delarna. Skillnaden mellan de två systemen kan vara en fråga om skala. I ett sammanhängande område kan alla entréerna ha samlats kring en stor gård, där det t ex för ett barn finns flera likvärdiga lekplatser att välja på.

Det uppdelade gårdssystemet kan antas leda till ett jämnare utnyttjande av utemiljöns element. I den sammanhängande områdesutformningen finns flera element med samma funktion som individen kan välja på. Elementets utformning får därmed större betydelse för vilket hon väljer, vissa element kan därigenom bli avsevärt mera utnyttjade än andra.

Hustyp och gårdsorganisation har stor inverkan på lokalklimatet (vind, sol-skugga) i ett område, vilket i sin tur kan påverka aktivitetsmönstret.

3.4 Några markutrymmesegenskaper

Markytor

Användbarheten - och det faktiska användandet - hänger samman med markutrymmenas fördelning på privata och offentliga ytor. Om friytorna i ett område huvudsakligen består av privata inhägnade tomter ger det naturligtvis helt andra förutsättningar för utvistelsen än om friytorna, med oförändrad storlek, är tillgängliga för alla. Markutrymmena i flerfamiljshusområden består idag nästan enbart av offentliga ytor.

Markytorna kan delas upp i vistelseytor och icke-vistelseytor. Vistelseytorna är sådana ytor som är avsedda och lämpade för lek och rekreation. Till icke-vistelseytorna räknas främst gator,

parkeringsplatser, planteringar och rabatter. Storleken av hela den icke bebyggda ytan i ett område inverkar på hur rymligt ett område upplevs, medan endast vistelsedelens storlek kan antas vara av betydelse för människors utevistelse.

Markytorna består av hårda och mjuka ytor. De generellt användbara hårdgjorda ytorna är de mest frekventerade lekställena i lekområden (Barns utemiljö). Det är möjligt att ett områdes lekpopuläritet för äldre förskolebarn och yngre skolbarn har påtagligt samband med tillgången på hårda ytor.

De viktigaste mjuka ytorna är sandytor (se "Element" nedan) och gräsmattor. Gräsmattors användbarhet ökar med deras storlek, åtminstone till en viss gräns. Större gräsytor lämpar sig för bollspel, för springa-kring-lekar, kanske bättre än hårda ytor av samma storlek. Gräsmattor kan vara mer eller mindre lämpade för solbad, picknick o dyl, beroende på vindförhållanden, lutning, möjligheter till avskildhet, mjukhet.

Markutrymmenas disposition på olika ytslag inverkar sannolikt på hur mycket människor föredrar att vistas ute, men framför allt på var man vistas, när man väl har gett sig ut. Val och lokalisering av olika ytslag är ett av de medel planeraren kan utnyttja för att styra aktivitetsmönstret i utemiljön.

Element

Med element avses här utemiljöns "inredningsdetaljer", piskställ, lekredskap m m.

Tillgången på element bestämmer vilka aktiviteter som är möjliga; (de fasta) elementens placering bestämmer var man måste befinna sig för att utnyttja ett visst element, men också hur enkelt eller besvärligt det är att förflytta sig till elementet ifråga; utformningen inverkar på hur lockande det är att använda elementet. Ett elements (särskilt lekredskap) popularitet påverkas eventuellt av vilka andra element, ytor det har som grannar.

Ökad lekredskapstillgång i ett område totalt sett kan innebära ökad lekpopuläritet. Likaså är redskapslek möjligen mera lockande om redskapen är samlade till ett fåtal redskapsrika ställen. Lekredskapens utformning kan bidra till att barn leker mera i grupp. Vanligare är kanske att redskapen uppmuntrar individuella lekar.

Sandlådor har mycket varierande storlek i olika bostadsområden. Mindre sandlådor är i regel omgivna av en upphöjd kant. Större sandytor ligger i nivå med omgivande ytor utan kant. Större sandytor utgör ofta samtidigt plats för sandlek och underlag för redskapslek.

Sandlek, som förekommer en bit upp i skolåldern, påverkas rimligen i hög grad av tillgången på sandyta. Viktigt är också sandens kvalitet och att det finns plana (trä)ytor att baka på.

Fasta lekredskap finns av många typer och utformningar. Vi kan skilja på redskap för rörelselek, precisionslek, rollek och konstruktiv lek. Förekomst av olika redskapstyper bör påverka lekbeteendet.

Tillgången på element för vuxnas fritidsaktiviteter kan eventuellt vara avgörande för om de vuxna överhuvudtaget skall använda utemiljön för något annat än förflyttningar eller barnpassning.

3.5 Tiden

Tre tidscykler påverkar utomhusaktiviteterna: årsrytmen, veckorytmen, dygnsrytmen.

Året

Utomhusaktiviteterna varierar med tid på året. Enligt Carlestam (1968) som observerat ett stockholmsområde under december - juni utnyttjades markutrymmena mest i maj och minst i januari - februari, vilket först och främst hänger samman med vädret under olika månader.

Även andra årsvariationer än de klimatmässiga kan återspeglas i utomhusaktiviteterna. Carlestam observerade färre individer under juni än under maj - trots att vädret var bättre - vilket rimligen har samband med skollov och semestrar. Folk reser bort.

Årsrytmen i människors utevistelse kommer ytterligare att belysas i studien "Kartläggning av barns aktiviteter inom två moderna bostadsområden". Se kap 2.4. Vår studie har begränsats till två korta perioder under året, en i slutet av maj och en i slutet av september.

Veckan

Utomhusaktiviteterna kan förväntas variera mellan olika veckodagar, åtminstone mellan veckoslut och övriga dagar. Under veckoslut när skolbarn är lediga och de flesta vuxna hemma från arbetet, kan utomhusaktiviteternas antal förväntas stiga. Dock kan finnas en parallell med nedgången i uteaktiviteterna under sommarledigheten, antalet utomhusaktiviteter skulle i så fall vara färre under veckosluten.

Dygnet

En rad studier har visat hur antalet utomhusaktiviteter varierar under dagen. Enligt Carlestam (1968) vistades största antalet människor ute i området mellan klockan 15 och 16.

Dygnsrytmen varierar rimligtvis mellan vardagar och veckoslut och mellan olika åldersgrupper. Under måndagar till fredagar vistas skolbarn ute i sitt bostadsområde bara under eftermiddags-kvällstimmar. Små barns utevistelse är mer jämnt spridd under dagen. Tidigare studier tyder dock på att förskolebarnen, liksom skolbarnen under veckoslut, är ute och leker som mest under eftermiddagstimmarna.

Vuxnas dygnsrytm kan likna både småbarnens och skolbarnens beroende på, om de är förvärvsarbetande eller vistas hemma under dagarna.

Icke cykliska tidsvariationer

Förutom dessa regelbundna tidsvariationer, påverkas uteaktiviteterna av andra förhållanden som förändras över tiden, t ex modebetonade förändringar i barns lekvanor, icke årstidsbundna vädervariationer eller sändning av ett populärt TV-program.

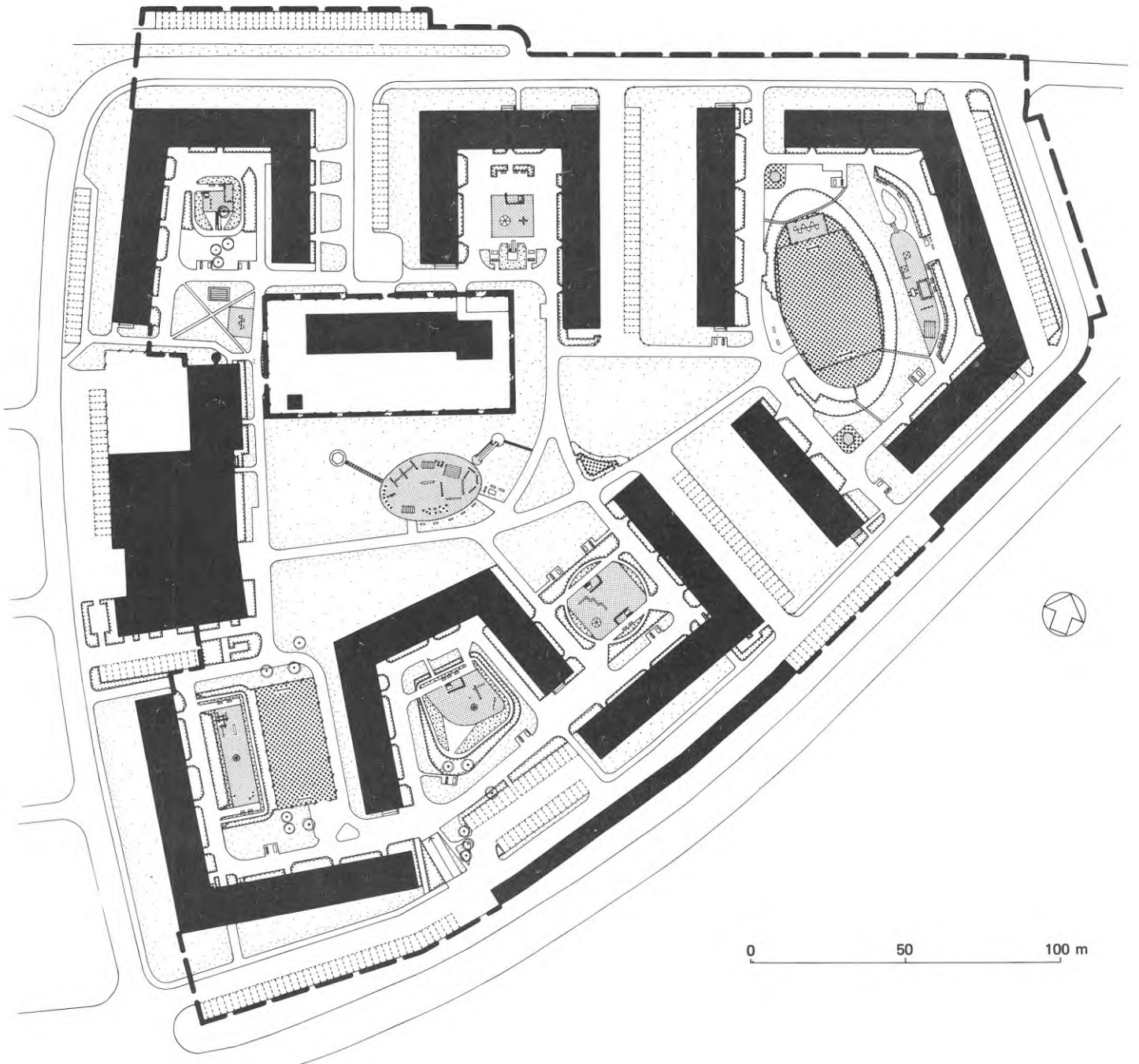


FIG. 18. Apoteksskogen. Undersökningsområde. Skala 1:2000.

4 STUDERADE OMRÅDEN

4.1 Allmänt¹⁾

De fem områden som valts för undersökningen är alla projekterade under början av 1960-talet. De är ganska typiska för då, och delvis fortfarande, rådande planeringsideal och produktionsförhållanden.

Varje bostadsområde har planerats och byggts som en enhet med likartad bebyggelseutformning, viss gemensam service och trafikseparering.

De fem områdena varierar avsevärt i storlek. I de tre större områdena har en begränsad del valts som undersökningsområde. I övriga två utgör undersökningsområdet hela bostadsområdet.

Lägenhetsantalet i undersökningsområdena varierar mellan 225 och 430 lägenheter. I dessa bodde mellan 650 och 1 322 invånare. Markutrymmena (den obebyggda delen) inom undersökningsområdena upptar 50 000 - 65 000 m².

Samtliga områden var 1970 belägna nära de skilda orternas tätortsgränser. Tätorternas storlek varierar avsevärt och därmed också avståndet från undersökningsområdet till ortens centrum. Från alla områden är dock avståndet kort till någon typ av affärscentrum.

Sammanfattande beskrivning av områdena ges på särskilt utveckningsblad.¹⁾

4.2 Närmaste omgivningarna

Användningen av ett bostadsområdes markutrymmen påverkas av hur omgivningarna ser ut, av hur lockande det är för människor att ge sig dit istället för att stanna inom det egna området.

Samtliga studerade områden har tillgång till sammanhängande grönområden på ganska nära håll. Särskilt välförsett i detta avseende var vid undersökningstillfället APOTEKSSKOGEN (Upplands Väsby) som gränsade till ett större skogsparti (vars närmaste delar dock bebyggs för närvarande). Även VALLBY (Västerås) och i viss mån SALSTA GÄRDE (Flen) har naturmark inom nära promenadavstånd. VÄSTRA BERGA (Helsingborg) och i synnerhet ANDERSBERG (Halmstad) däremot har inga skogar eller större dungar i närheten utan gränisar mot anlagda öppna grönytor samt viss åker- och ängsmark.

Inom bostadsområdet, men utanför egentliga undersökningsområdet, finns planerade grönytor i de större områdena ANDERSBERG, VALLBY och VÄSTRA BERGA. Av dessa var grönområdet i VALLBY mest avancerat. Grönområdet i ANDERSBERG var inte helt färdigställt när undersökningen genomfördes.

1) Noggrannare beskrivningar av undersökningsområdena finns tillgängliga i två arbetshandlingar vid Statens institut för byggnadsforskning och Statens råd för byggnadsforskning.

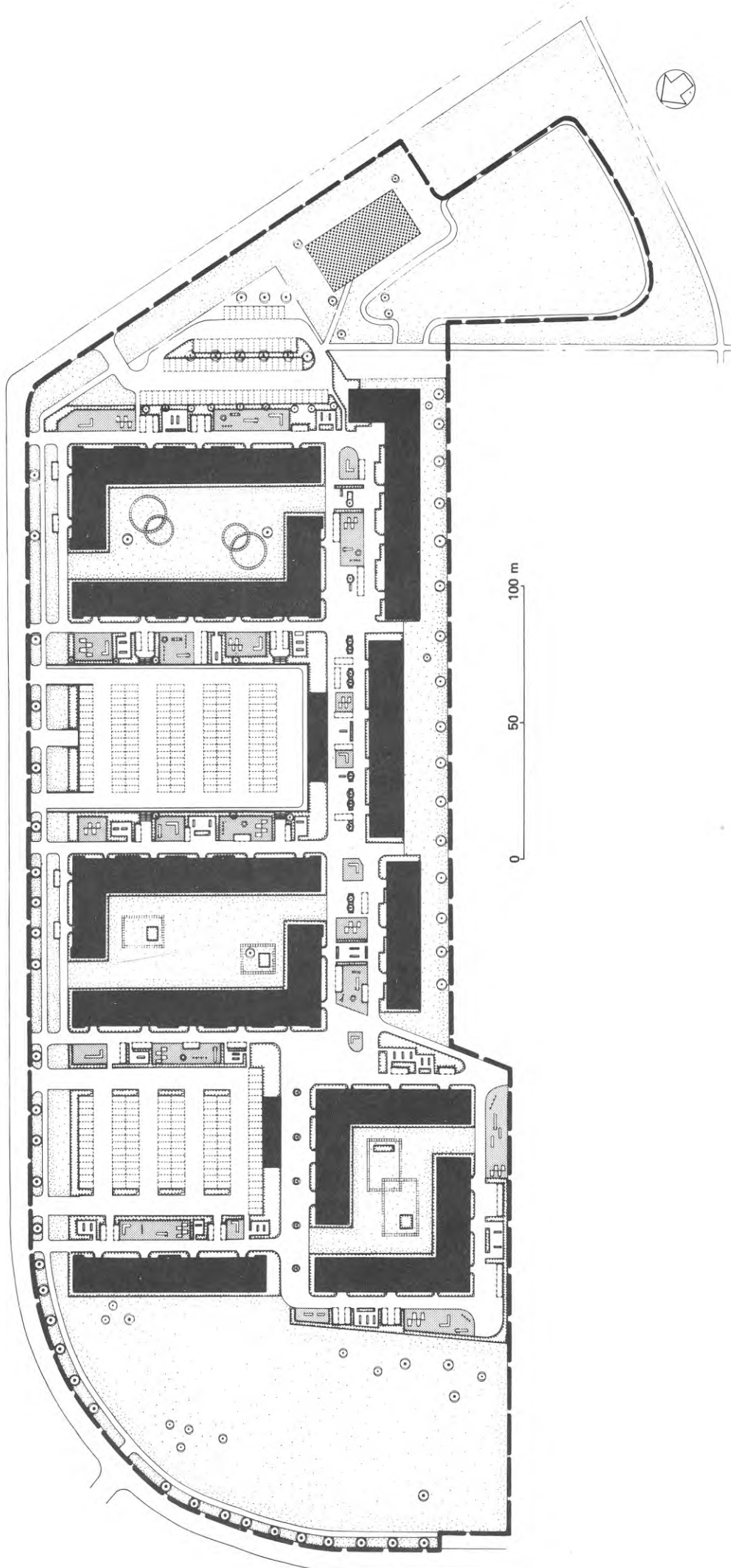


FIG. 19. Andersberg. Undersökningsområde. Skala 1:2000.

Antalet träd är få på dessa grönområden. Plana gräsmattor dominerar. Den mest omfattande utrustningen för lek och rekreation på grönområdet finns i VALLBY med badbassäng (öppen sista dagarna av vårstudien), tennisbana, bollplan och bemannad lekpark. I ANDERSBERG fanns vid undersökningstillfället en enkel bygglekplats utan inhägnad och utan lekledare. På grönytan i VÄSTRA BERGA finns en större redskapslekplats, medan den bemannade parklekplatsen ligger strax norr om området utanför matargatan.

Även i undersökningens två mindre bostadsområden finns grönytor på parkmark. I SALSTA GÄRDE upptas denna av en större gräsmatta samt av en trädbevuxen bergsknalle. I APOTEKSSKOGEN finns förutom gräsmattor en större redskapslekplats. Även de två bollplanerna i detta område ligger på parkmark, trots att de ligger inne på gårdar.

Den kommunägda parkmarken i de två mindre områdena ligger alltså helt inom gränserna för undersökningsområdet, medan den i de större områdena i huvudsak har lämnats utanför. Detta innebär att relationerna bebyggelse - friyta blir ungefär lika i alla undersökningsområden, eftersom bostadskvarteren i de större områdena inom sig rymmer mera friyta än bostadskvarteren i de mindre områdena.

4.3 Trafiksystem

Samtliga studerade områden är trafikseparerade med rimlig standard. Trafikmatningen sker utifrån. I VÄSTRA BERGA ligger parkeringsplatserna utanför matargatan. Några särskilda angöringsplatser finns inte. Även i VALLBY är parkeringsplatserna placerade utanför matargatorna. Här sträcker sig dock angöringsplatserna in i kvarteren.

ANDERSBERG är i detta avseende motsatsen till VÄSTRA BERGA. Parkeringsplatserna ligger innanför matargatan och utgöres av stora sammanhängande bilytor inne mellan husen.

APOTEKSSKOGEN och SALSTA GÄRDE har parkering både längs matargatan och inne mellan husen.

4.4 Hustyp

Husen i studerade områden har två till fyra våningar. Beträffande standardisering av hustypen har man gått längst i VALLBY, som enbart har raka lamellhus med tre trappuppgångar. I VÄSTRA BERGA har husen varierande antal trappuppgångar. APOTEKSSKOGEN och ANDERSBERG har både raka och vinklade hus. I SALSTA GÄRDE är husen bågformade.

4.5 Gårdsformer

Markytorna är disponerade på olika sätt i olika områden. VÄSTRA BERGA och ANDERSBERG representerar (i detta material) två ytterlighetsformer. Alla entréer i VÄSTRA BERGA leder ut mot kringbyggda gårdar. Dessa är inte helt slutna, men i de öppna hörnen mellan husen har planterats träd som när de vuxit till sig (vilket dock lär dröja) helt skall sluta dessa gårdsrum. Gårdarna utgör förutom slutna rum också "självförsörjande enheter", med de lek-

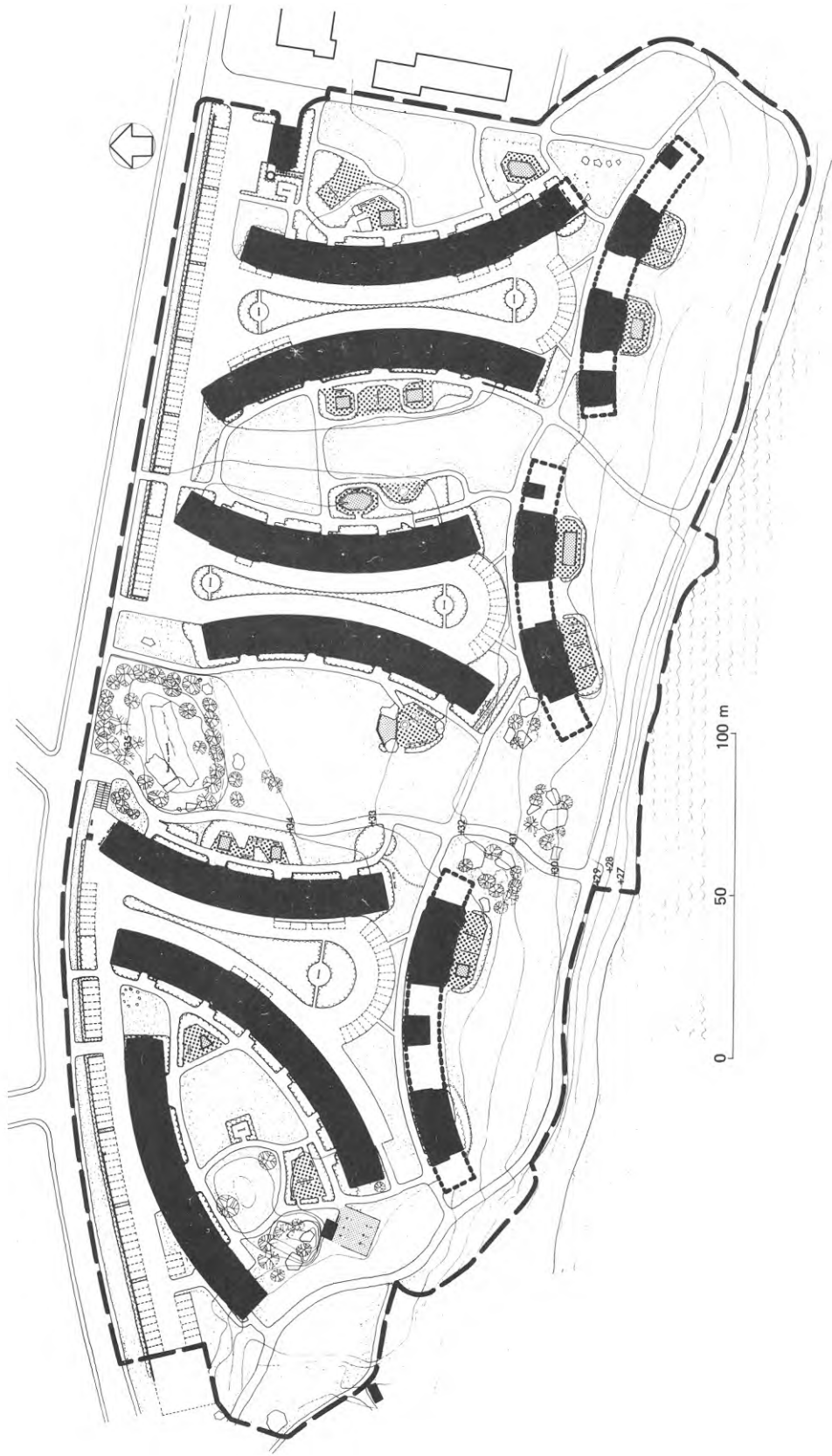


FIG. 20. Salsta Gärde. Undersökningsområde. Skala 1:2000.

platser, piskplatser och cykelställ som "tillhör" entréerna, placerade inne på gården (Uppdelat gårdssystem, se kap 3.3).

I ANDERSBERG däremot leder alla entréer ut mot ett korridorssystem, där långsmala ytor med lekplatser, cykelställ och piskplatser flätar i varandra. Det finns inga avgränsade gårdar. Det finns inte heller klart uppfattbara grupper av entréer som har någon viss del av markutrymmena tillsammans (Sammanhängande gårdssystem).

I VÄSTRA BERGA finns knappast någon anledning för andra än personer som har ärendetill en viss gård att bege sig in på den. I ANDERSBERG däremot, är alla ytor mera offentliga. De flesta gångvägar som leder fram till entréerna är också viktiga gångstråk för förflyttningar mellan olika delar av området.

APOTEKSSKOGEN har nästan samma strikta gårdsuppdelning som VÄSTRA BERGA. Gårdarna är dock inte så rumsligt avgränsade. I VALLBY förekommer båda principerna. Inom undersökningsområdet finns förutom fyra mindre gårdar ett större sammanhängande vistelsestråk - med lekplatser, piskplatser och gångstråk - mot vilket de flesta entréerna i området leder.

SALSTA GÄRDE är det rumsligt sett mest avancerade området med dess bågformade hus. Sex av de tio husen böjer sig två och två kring ellipsformade gårdar. Här finns dock inte den genomgående klara gårdsindelningen som i VÄSTRA BERGA.

I inget av studerade områden finns en fullständigt repeterad gårdsutformning. Två av de fyra gårdarna i VÄSTRA BERGA är dock identiska. Även de fyra smågårdarna i VALLBY är mycket lika varandra. I APOTEKSSKOGEN och SALSTA GÄRDE är däremot gårdarna individuellt utformade.

4.6 Ytslag och topografi

Markutrymmena i samtliga områden innehåller ett fåtal ytslag. Gräs dominerar. Dess andel av undersökningsområdena (den obebyggda delen) ligger mellan 35 och 50 procent. Hårda ytor, ej avsedda för biltrafik, utgörs huvudsakligen av gångvägar och upptar 15-25 procent. Sand upptar en liten andel av markutrymmena. Skillnaden är dock avsevärd mellan studerade områden: 1-5 procent. Planteringar utgör 10-15 procent och utrymmen för biltrafik 15-20 procent.

Större, någorlunda plana gräsmattor finns i SALSTA GÄRDE, VALLBY och VÄSTRA BERGA. Vissa restriktioner gäller för användningen av gräsmattorna. I SALSTA GÄRDE tilläts inte bollsparkning på gräsmattorna mellan husen av barn äldre än 9 - 10 år. I VALLBY var gräsytor vid undersökningstillfällena omgivna av låga pinnstaket. Även om det enligt trädgårdsmästaren var tillåtet att uppehålla sig på gräset i området, har staketen antagligen upplevts som en restriktion (förutom som en fysisk barriär). I ANDERSBERG finns inga gräsytor på de gårdar mot vilka entréerna leder. Gräs finns bara på de sekundärgårdar mellan husen som inte är avsedda att vistas på. Gräsmattorna i APOTEKSSKOGEN är ganska små och kuperade.

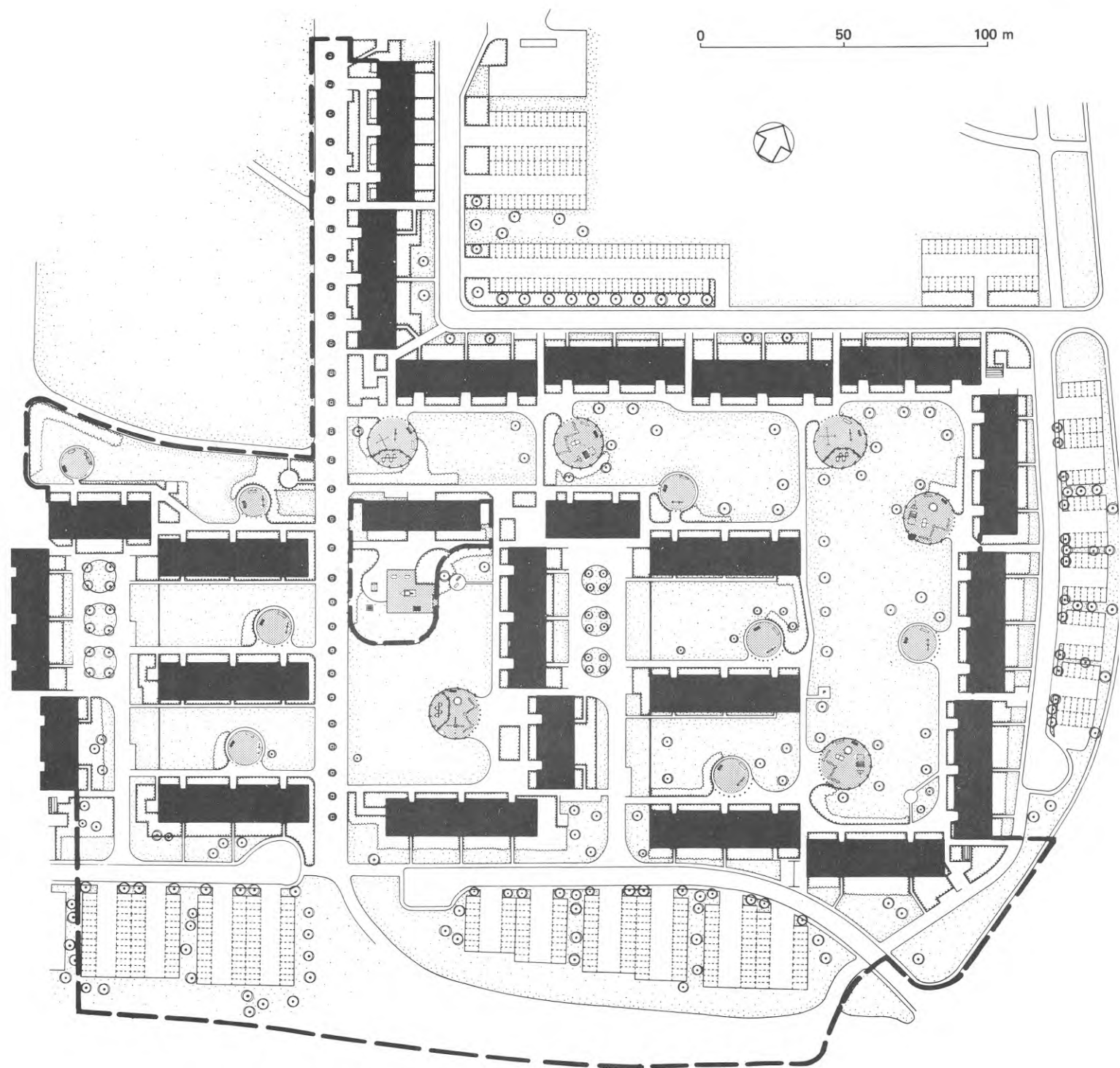


FIG. 21. Vallby. Undersökningsområde. Skala 1:2000.

Vistelseytorna i entréernas omedelbara närhet utgöres av hårda ytor, dvs av asfalterade gångvägar. De flesta entréerna i SALSTA GÄRDE och VALLBY har även nära till sammanhängande gräsytor, medan APOTEKSSKOGEN, ANDERSBERG och VÄSTRA BERGA har inget eller litet gräs alldeles nära entréerna.

Buskplanteringar finns, förutom i VÄSTRA BERGA, främst längs husens entréfasader, bl a för att hålla barnen borta från området närmast husen.

Grus förekommer sällan. Det finns på bollplanerna i APOTEKSSKOGEN samt på lekplatserna i SALSTA GÄRDE. I övriga områden är redskapen placerade på underlag av sand. I SALSTA GÄRDE och VÄSTRA BERGA finns särskilda sandlådor för sandlek, medan sand i övriga områden är utlagd över större ytor och då fungerar samtidigt för sandlek och som redskapsunderlag.

ANDERSBERG och VÄSTRA BERGA är byggda på nästan helt plan mark, medan marken i övriga områden är något sluttande eller kuperad. SALSTA GÄRDE har de mest markerade naturliga terrängformationerna med sluttningen ned mot sjön samt en kraftig trädbevuxen bergknalle inom området.

4.7 Lekmöjligheter

Markutrymmena i samtliga områden är utformade som sammanhängande lekrområden, i enlighet med vad som föreskrivs i God Bostad. Inga enkelsidiga entréer leder direkt ut mot trafikerade utrymmen. Inga fastighetsgränser är försedda med hindrande staket. Det trafikseparerade sammanhängande bilfria området är någorlunda stort.

APOTEKSSKOGEN har minsta bilfria området av de fem. SALSTA GÄRDE är trafikmatat från bara en sida, och ett bilskyddat sammanhängande stråk bildas härigenom längs stranden. Övriga tre undersökningsområden är delar av större bostadsområden och dessa är utformade som rejält tilltagna storkvarter, vilket ger större sammanhängande bilfri yta.

God Bostad 1964 föreskriver småbarnslekplatser och kvarterslekplatser. I alla områden förekommer också lekplatser som kan passa för barn i olika åldersgrupper, men som framgår av granskningen i kap 4.8 samt bilaga, är områdena ändå underförsörjda med särskilda lekplatser jämfört med kraven. De minsta barnen har det genomgående bäst förspant. I God Bostad föreslås att lekutrymmena för de lite äldre barnen kan samlas till större kvarterslekplatser. Inget studerat område har någon sådan, utan även de äldre barnens lekmöjligheter har delats upp på ett antal mindre lekplatser, ibland kombinerade med småbarnslekplatserna. APOTEKSSKOGEN utgör möjligen ett undantag. I områdets mitt finns nämligen en välförsedd redskapslekplats (dock långtifrån tillräckligt stor enligt God Bostad).

Särskilda parklekplatser fanns när undersökningen genomfördes i VALLBY och VÄSTRA BERGA. Förutom sand- och redskapslekplatser finns inne i undersökningsområdet två bollplaner i APOTEKSSKOGEN. I övriga områden finns särskilda bollplaner utanför undersökningsområdet en bit bort (den på kartan markerade bollplanen i ANDERSBERG var inte färdig när observationerna genomfördes).



FIG. 22. Västra Berga. Undersökningsområde. Skala 1:2000.

För vuxna finns nästan ingenting att göra. De har gångvägar att promenera på samt bänkar att sitta på.

4.8 Normer för markutrymmena

Den myndighetsnorm man haft att utgå från vid planeringen av markutrymmena i studerade områden har varit God Bostad 1960 och 1964. Här i anges de krav som man skall uppfylla för att erhålla statliga lån vid bostadsbyggande. Kraven är inte helt bindande, bl a används "bör" nästan genomgående. Det sägs t ex "Är antalet familjelägenheter större än 30 bör minst två lekplatser anläggas".

Kraven i God Bostad 64

God Bostad 1964 ställer krav på tillgång på lekplatser: Småbarnslekplats inom 50 meter från entré, en lekplats per 30 lgh, yta 100 - 200 m². Kvarterslekplats inom 150 meter från bostaden. Till en bostadsgrupp på högst 150 lgh bör höra en lekyta, småbarnslekplatser oräknade, på 1 500 - 2 000 m². Inom 400 meter bör finnas bollplaner och större allmän lekplats med lekledare.

På småbarnslekplatsen ställs vissa krav på utformning och placering: Den bör vara överblickbar från alla familjelägenheter, den bör innehålla minst en stor sandlåda på omkring 20 m², hårdgjorda ytor, enkla klätterredskap samt sittplatser för barn och vuxna. "Lekplatserna (ej endast småbarns-) bör vara väl solbelysta mellan klockan 9 och 17".

"Minsta avstånd mellan bostadshus och parkerade bilar är 15 meter". Detta krav finns endast i GB 64, ej i föregångaren GB 60, som annars i nästan alla detaljer överensstämmer beträffande kraven på den yttre miljön.

"Ett primärt trafiksäkerhetskrav är att enkelsidig entré vetter mot trafikfri lek- och grönyta."

Om rengöring av mattor ordnas med hjälp av piskplats på gård bör gångavståndet mellan entré och piskplatsen inte överskrida 50 meter. Minsta avstånd till hus 15 meter. En piskplats per 40 lägenheter.

"Permanent cykelställ för parkering av cyklar utomhus placeras så nära entréerna som möjligt. Antalet beräknas normalt efter en plats per lägenhet."

Granskning av undersökningsområden

Markutrymmena i APOTEKSSKOGEN är utformad i överensstämmelse med God Bostads krav på att utemiljön skall fungera som en sammanhängande lekmiljö och ej störas av trafik eller administrativa gränser. Biltrafiken drar dock en snäv ring runt området och tränger på sina ställen långt in i bebyggelsen.

Lekplatserna uppfyllde när området uppfördes inte kraven i God Bostad. De var för få och för stora, differentieringen för olika åldrar var otillräckligt genomförd, lekmöjligheterna för de äldre barnen var underdimensionerade. (En förbättring har skett efter lekplatsupprustning.)

I ANDERSBERG har valts en lekplatslösning som inte var förutsedd i God Bostad. Hela systemet av "vistelsekorridorer" kan anses utgöra en stor sammanhängande lekplats. De särskilda ytor för lek för vilka God Bostad föreskriver viss storlek är emellertid klart underdimensionerade. God Bostads krav på lekplatser är alltså långt ifrån uppfyllda.

Markutrymmena i SALSTA GÅRDE är utformade i överensstämmelse med God Bostads krav att de skall fungera som en sammanhängande lek-miljö. Biltrafiken har dock fått tränga långt in i området.

Tillgång på och utrustning av lekplatserna är otillräcklig.

Markutrymmena i VALLBY är utformade i överensstämmelse med kraven på att de skall fungera som en sammanhängande lekmiljö.

Den sammanlagda ytan av lekplatser är otillräcklig. Utformningen av lekplatserna står i överensstämmelse med kraven.

Även markutrymmena i VÄSTRA BERGA är utformade enligt God Bostads krav på att de skall fungera som en sammanhängande lekmiljö, utan störning av administrativa gränser eller (för mycket) konflikt med biltrafik. Lekparken är dock illa placerad i förhållande till matargatan.

Anläggningarna för de minsta barnens lek är tillräckliga, medan kraven på lekytor och -utrustning för de lite äldre barnen långt ifrån har uppfyllts.

Sammanfattning

Granskningen av samtliga områden visar att krav som är nära kopp-lade till stadsplanens utformning är hyggligt uppfyllda. Detta gäller krav på trygghet gentemot biltrafik för lekande barn och krav på att friytan i bostadsområdet skall utgöra ett sammanhängan-de område. Beträffande de förhållanden som påverkas av hur mark-utrymmena utformas i detalj, är kravuppfyllelsen däremot dålig. Inget av undersökningens fem områden har t ex tillräckligt med lekplatsyta.

Granskningen redovisas i detalj i bilaga tillsammans med samman-fattning av några tidigare liknande studier.

5 UNDERSÖKNINGSPERIODER

5.1 Veckodagar och helger

TAB 11

Undersökningen genomfördes i tre omgångar. En provomgång våren 1970 samt två stycken tvåveckorsperioder - en i slutet av september 1970 och en i slutet av maj 1971 (se tab i avsnitt 2.2). Observationerna pågick varje dag under respektive period mellan kl 0900 och 1900 (gäller ej provomgången). Höstomgången omfattade två ordinära veckor. De fjorton undersökningsdagarna består av fyra veckoslutsdagar och tio vanliga vardagar.

Höstomgången började en måndag och slutade en söndag. Våromgången däremot, började en lördag för att vara klar fredagen före pingstafton.

Kristi Himmelfärds dag (torsdag 20.5.71) inträffade under våromgången. Dagen efter var skolledig i alla studerade orter, vilket gav fyra dagars sammanhängande ledighet. Många människor har sannolikt lämnat sin stad under denna ledighet, vilket kan ha lett till lägre utnyttjande av markutrymmena, jämfört med en "normal" vecka (vid samma årstid och med samma väder).

Som extradagar under våromgången p g a det delvis mycket dåliga vädret (se avsnitt 5.2) valdes en torsdag och fredag. Våromgången omfattade alltså tio vanliga vardagar samt sex veckoslutsdagar.

De två undersökningsomgångarna utgör exempel på kombinationer av väderförhållanden och andra tidsanknutna omständigheter som kan inträffa under en senvår eller en höst. Valet av undersökningsdagar grundar sig alltså inte på någon strikt slumpurvals-metod, som satts ur spel genom att man i efterhand lagt till ytterligare två undersökningsdagar. Tillägget har påverkat undersökningsresultaten så att det genomsnittliga antalet observerade individer per observationstillfälle blivit större. Antalet observerade under dessa dagar var alltså i genomsnitt större än under den ordinarie tvåveckorsperioden. Någon annan säranalys av de två extra undersökningsdagarna har inte ansetts motiverad att göra.

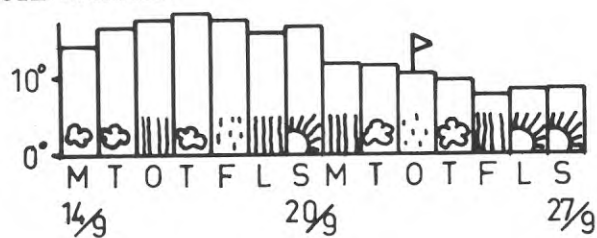
5.2 Vädret

Vid höstobservationerna 1970 registrerades vädersituationen i undersökningsområdena på tre sätt. För det första hade observatörerna i uppgift att efter varje genomförd observationsrunda med en tvåsiffrig beteckning sammanfatta, hur vädret hade varit under själva observationsrundan med avseende på molnighet och nederbörd:¹⁾

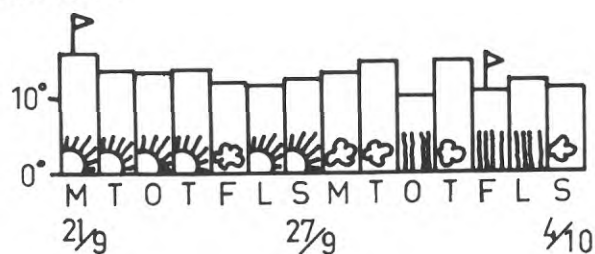
01	klart	17	duggregn, ihållande
02	nästan klart	08	lätt regn, skur
03	halvklart	18	lätt regn, ihållande
04	nästan mulet	09	kraftigt regn, skur
05	mulet	19	kraftigt regn, ihållande
06	dimma	10	snöfall, "skur"
07	duggregn, skur	11	snöfall, ihållande

1) Enligt "Kartläggning av barns aktiviteter inom två moderna bostadsområden"

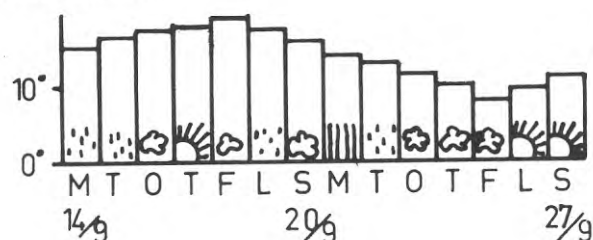
APOTEKSSKOGEN



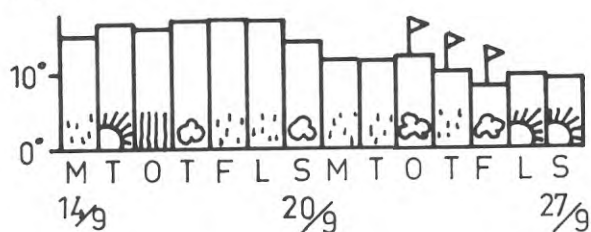
ANDERSBERG



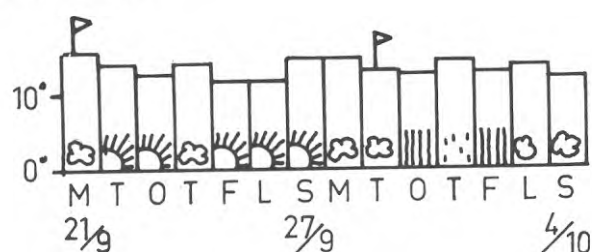
SALSTA GÄRDE



VALLBY



VÄSTRA BERGA



Teckenförklaring

-  Dagen övervägande klar
-  Dagen övervägande mulen
-  Lite regn under dagen
-  Mycket regn under dagen
-  Särskilt blåsiga dagar

Stapelns höjd anger max-temperaturen under dagen

FIG. 23. Höstperioden 1970. Temperatur, sol-nederbörd, vind för undersökningsdagarna i studerade områden.

För det andra fanns en mindre klimatstation uppställd inom vart och ett av områdena på en plats, där vinden hade någorlunda fritt spelrum. Stationen mätte vind och temperatur. Temperaturregistreringen skedde kontinuerligt av en termograf i vit trälåda. I lådan hängde också en precisionstermometer som avlästes efter varje observationsrunda. Vid utvärderingen av termografens registreringar har värdena justerats efter termometeravläsningarna.

Vindregistreringen gjordes med hjälp av en inom institutet specialbyggd vindmätare, 2,5 m över marken. Rotationen av ett litet skålkors överfördes till räkneverket på ombyggda likströmsmätare. Räkneverkets siffror avlästes efter varje observationsrunda (och före dagens första runda). Härigenom har medelvindhastigheten för tvåtimmarsintervaller kunnat beräknas.

För det tredje inhämtades uppgifter från SMHI-stationer i närheten av respektive undersökningsområde.

Område	SMHI-station
Apoteksskogen, Upplands Väsby	Arlanda
Andersberg, Halmstad	F 14, Halmstad
Salsta Gärde, Flen	Vingåker
Vallby, Västerås	F 1, Hässlö
Västra Berga, Helsingborg	Helsingborg (temp, nederbörd) Helsingborg hamn (vind)

Överensstämmelsen visade sig vara ganska god mellan de väderuppgifter som inhämtats från SMHI och de som mätts i undersökningsområdet. Eftersom väderuppgifter här enbart används som underlagsdata för analys av beteendeobservationerna, och alltså inte behöver vara särskilt exakta, inställdes därför våra egna mätningar av vädret i undersökningsområdet (med vindmätare och termograf) vid observationsomgången våren 1971.

FIG 23 Vädret under höstperioden 1970.

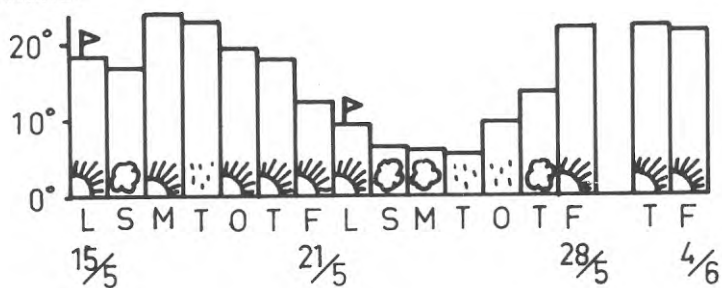
FÖRSTA VECKAN I DE TRE NORDLIGARE OMRÅDENA VAR MILD, MULEN MED EN DEL NEDERBÖRD OCH INTE SÄRSKILT BLÅSIG. ANDRA VECKAN HADE BETYDLIGT LÄGRE TEMPERATURER, MERA VIND MEN UPPEHÅLLSVÄDER.

DE TVÅ SYDLIGARE OMRÅDENA HADE GANSKA KONSTANT TEMPERATUR BÅDA VECKORNA - NÅGONSTANS MITT EMELLAN DE NORDLIGA OMRÅDENAS VARMA OCH KALLA VECKA. FÖRSTA VECKAN VAR ÖVERVÄGANDE KLAR OCH SOLIG, MEDAN ANDRA VECKAN VAR MULEN MED EN DEL REGN. VINDEN SKIFTADE FRÅN DAG TILL DAG.

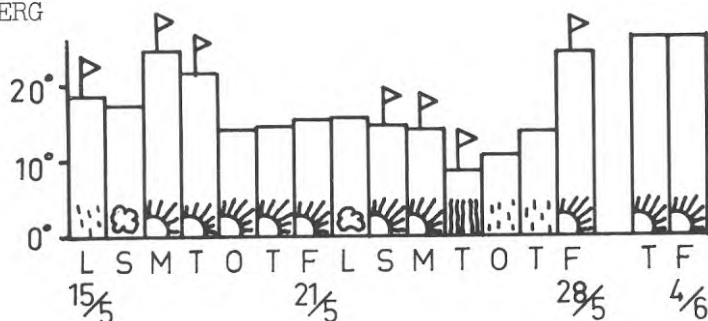
Första veckan 14.9 - 20.9 i APOTEKSSKOGEN och SALSTA GÄRDE hade relativt höga temperaturer, med maximitemperaturer under dagen kring 17°C. Andra veckan (21.9 - 27.9) sjönk temperaturen och inte ens maximitemperaturen orkade upp till mer än ca 10 grader.

I ANDERSBERG och VÄSTRA BERGA var skillnaderna i temperatur små mellan den första undersökningsveckan (21.9 - 27.9) och den andra (28.9 - 4.10). Maximitemperaturen under dagen varierade mellan 11 och 16 grader.

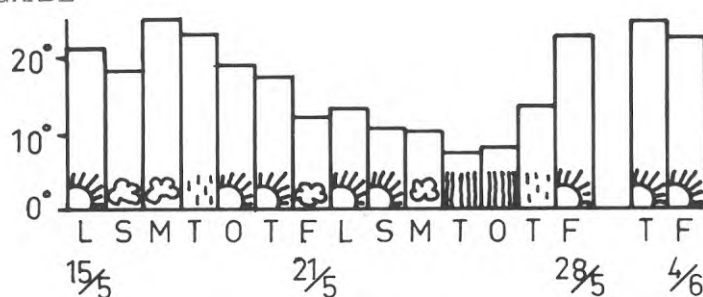
APOTEKSSKOGEN



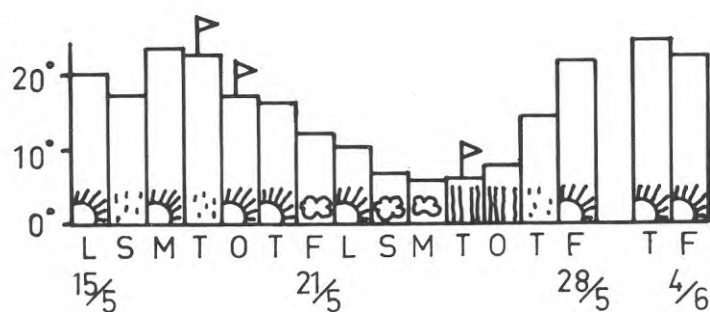
ANDERSBERG



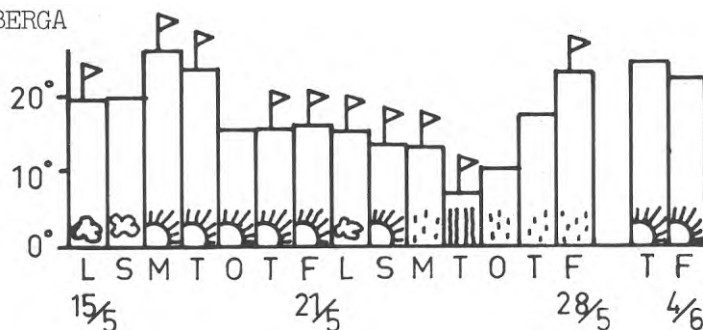
SALSTA GÄRDE



VALLBY



VÄSTRA BERGA



Teckenförklaring
se fig 23

FIG. 24. Vårperioden 1971. Temperatur, sol-nederbörd, vind för undersökningsdagarna i studerade områden.

Enligt observatörernas anteckningar var antalet helt regnfria dagar 9 till 11 (beroende på område). Dessa uppgifter överensstämmer ganska väl med uppgifterna från näraliggande SMHI-stationer, utom beträffande APOTEKSSKOGEN, där för Arlanda (2,5 mils avstånd) anges att endast sex av de fjorton dagarna var helt regnfria.

Mest sol och klart har man haft i ANDERSBERG och VÄSTRA BERGA (södra västkusten båda). Observatörerna har angett klart väder för en tredjedel av de sjuttio tvåtimmarsintervallen (mellan 0900 och 1900). Klart väder har dominerat första undersökningsveckan.

Övriga tre områden hade färre timmar med klart väder. Endast de två sista undersökningsdagarna var övervägande soliga.

Vinduppgifterna är svåra att jämföra områdena emellan. De vindmätningar som gjorts inom respektive område är säkert riktiga för den punkt där klimatstationen var placerad. Däremot är det osäkert i vilken utsträckning en sådan uppgift anger "medelvinden" i området som helhet. Även om stationen placerades så fri från bebyggelse och andra vindbarriärer som var möjligt, inom rimligt gångavstånd för observatörerna, kan vindriktningen ha haft stor inverkan på vilken vindhastighet som registrerats.

SMHI:s vindmätare sitter fritt exponerad för vinden och uppvisar ungefär dubbelt så höga värden som vindmätarna på platsen. Minst vind tycks det ha varit i SALSTA GÄRDE, där medelvindhastigheten kl 0900 - 1900 de fjorton undersökningsdagarna uppmättes till 1,5 m/sek. Blåsigt tycks det ha varit i ANDERSBERG med en medelvindhastighet av 2,5 m/sek. VÄSTRA BERGA och APOTEKSSKOGEN hade båda 2,3 m/sek och VALLBY hade 2,1.

För de sydligaste två områdena och SALSTA GÄRDE var vindförhållandena någorlunda konstanta över de två undersökningsveckorna. APOTEKSSKOGEN och VALLBY hade blåsiga andraveckor.

FIG 24

Vädret under vårperioden 1971

ANDRA UNDERSÖKNINGSPERIODEN OMFATTADE BÅDE DAGAR MED VARMT OCH VACKERT VÄDER OCH KALLA REGNIGA DAGAR. VÄDRET VÄXLADE PÅ UNGEFÄR SAMMA SÄTT I ALLA STUDERADE OMRÅDEN.

Perioden inleddes med någon eller några ganska molniga men regnfria och milda dagar (maxtemperatur under dagen ca 18 grader). Vädret blev sedan klart och varmt. I slutet på första undersökningsveckan började vädret försämrats för att i mitten på andra veckan bli regnigt och mycket svalt för årstiden. Dagsmaximitemperaturen sjönk så lågt som till 5 - 8 grader. Allra sista ordinarie undersökningsdagen hade en avsevärd förbättring åter inträffat.

Vädret ansågs ha varit så dåligt under en del av perioden att två extra undersökningsdagar lades till. Under dessa var vädret klart, varmt och ganska vindstilla.

Vädertyper

För att kunna jämföra människors utevistelse i undersökningens fem områden under likartade väderförhållanden (se kap 7.5) har vi bildat ett antal "väderdagstyper" med avseende på nederbörd, molnighet, temperatur och vind.

För molnighet, nederbörd har valts fyra klasser:

1. Klart, nästan klart större delen av dagen
2. Mulet, nästan mulet större delen av dagen
3. Något regn under dagen
4. Regn under längre tid av dagen

Med avseende på högsta temperatur under dagen har dagarna indelats i fem klasser:

1. 25 -
2. 20 - 24
3. 15 - 19
4. 10 - 14
5. 5 - 9

Om dagen varit blåsig (i området uppmätt medelvindhastighet över dagen 3 m/sek) förs den till närmsta lägre temperaturklass.

6 RESULTAT AV OBSERVATIONERNA

6.1 Datamassan

TAB 25

Ett omfattande datamaterial har samlats in. Totalt har ca 54 000 individer observerats (ej inräknat personer som var på väg ut ur/in i området) vid 63 000 observationstillfällen. Omkring hälften av gångerna har observatörerna haft ett alldeles tomt observationsområde att blicka ut över.

852 observationsrundor har genomförts. I genomsnitt observerades drygt 60 individer under en observationsrunda. Antalet varierar starkt mellan olika rundor. I ANDERSBERG t ex observerades hösten 1970 som mest 150 individer under en runda och som minst 5 st.

För varje individ har noterats 22 uppgifter i 51 kolumner. Den primära datamassan består alltså av uppgifter i dessa 54 000 x 51 = 2,75 milj kolumner.

6.2 Undersökningsresultatens tillförlitlighet

I avsnitt 2.8 diskuteras reliabiliteten i de skilda observationerna. Resultaten från en begränsad tillförlitlighetstest visar där att en acceptabel överensstämmelse rådde mellan några ordinarie observatörers anteckningar och en parallell observatörs. När det gällde en del uppgifter t ex åldersskattning var tillförlitligheten litet lägre än för andra. Man kan givetvis inte heller bortse från möjligheten att vissa systematiska fel kan förekomma för alla observatörer (även för kontrollanten).

Det har inte bedömts att denna feltyp har någon större betydelse i föreliggande studie. Nedan diskuteras några ytterligare problem i materialet som motiverar en viss försiktighet vid analysen av uppgifterna och tolkningen av vissa erhållna skillnader mellan områden och mellan individgrupper.

"Ut- och in-passager" resp "aktiviteter i området"

En person som har förflyttat sig till fots (eller på cykel) kunde vid observationerna föras till tre kategorier: ut/in-förflyttning (målinriktad förflyttning mellan punkter utanför undersökningsområdet eller mellan punkt utanför och punkt innanför undersökningsområdet), rörelseaktivitet (i detta sammanhang: förflyttning som äger rum inom undersökningsområdet "för promenadens egen skull") samt övrig aktivitet (bl a: målinriktad förflyttning mellan punkter innanför undersökningsområdet).

Ut/in-förflyttningarna motsvarar individers ärenden till mål utanför de bostadsnära markutrymmena. De påverkas alltså till sin omfattning knappast av egenskaper hos den yttre miljön i bostadsområdet och bör därför inte ingå i det egentliga undersökningsmaterialet.

TAB 26

Vid höstomgången varierade ut/in-förflyttningarnas andel av samtliga observationer mellan 31 och 70 procent för de vuxna (beroende på område), mellan 5 och 14 procent för skolbarn och mellan 2 och 5 procent

TAB 25. Antal observerade personer vid olika undersökningsomgångar. Personer som varit på väg ut ur eller in i området har ej medräknats i tabellen.

		Apo	And	SG	Val	VB
Våren 1970	0-6 år	4 518	-	-	-	-
102 rundor	7-15	2 123				
	16-	934				
	S:a	7 575				
Hösten 1970	0-6 år	3 264	2 333	1 507	2 256	1 428
70 rundor	7-15	1 753	2 469	1 047	1 137	1 113
	16-	528	509	374	349	318
	S:a	5 545	5 311	2 928	3 742	2 859
Våren 1971	0-6 år	3 503	3 463	1 641	2 826	2 342
80 rundor	7-15	1 957	3 055	1 192	1 120	1 812
	16-	699	734	413	606	683
	S:a	6 159	7 252	3 246	4 552	4 837

TAB 26. Andel personer (%) av alla observerade, som av observatörerna angetts vara på väg ut ur eller in i observationsområdet.

		Apo	And	SG	Val	VB
Hösten 1970	0-6 år	4,5	1,6	1,8	4,4	4,4
	7-15	7,3	4,8	9,4	14,2	9,1
	16-	53,9	31,2	42,1	57,0	70,3
Våren 1971	0-6 år	5,4	2,9	1,7	2,7	4,4
	7-15	9,0	4,6	9,8	8,0	6,7
	16-	53,2	33,0	39,2	41,0	61,2

TAB 27. Antal ut/inaktiviteter för vuxna, räknat per boende och observationsrunda x 1 000.

	Apo	And	SG	Val	VB
Hösten	10,3	4,7	9,3	11,6	17,2
Våren	11,5	6,4	8,0	7,4	21,5

TAB 27

för de yngsta barnen. Vid våromgången var skillnaderna något mindre. Skillnaderna mellan områden framgår tydligare vid beräkning av antalet ut/in-passager per boende: Dessa skillnader kan ha flera förklaringar: Skillnader mellan observatörers sätt att föra personer till de tre förflyttningsskategorier; skillnad mellan områden när det gäller sannolikheten att en individ på väg till eller från sin bostad blir observerad på grund av det genomsnittliga avståndet mellan entréer och områdesgräns; områdena genomkorsas av olika antal människor på grund av placering i förhållande till andra områden och viktigare gångstråk; verkliga skillnader mellan invånarna i olika områden i antal ut/in-passager.

Endast skillnader mellan observatörer finns anledning att beröra här.

Vid samtidiga observationer som gjordes av två observatörer i APO-TEKSSKOGEN våren 1970 rådde ganska stor enighet (94 procent) om vilka observerade individer som var på väg ut ur/in i området och vilka som ägnade sig åt inom-aktiviteter (se avsnitt 2.8). Detta gällde alla åldersgrupper sammantagna. För enbart vuxna var samstämmigheten något mindre. Jämfört med andra variabler är ändå detta en hög träffprocent.

TAB 26

Skillnaderna är emellertid stora (se ovan) mellan studerade områden när det gäller ut/in-förflyttningarnas observerade omfattning. Vi kan inte värja oss från misstanken att dessa skillnader åtminstone till en del beror på skillnader i observatörernas sätt att hänföra observerade aktiviteter till ut/in-förflyttningar - skillnader som kanske är större än den 90-procentiga träffprocenten antyder. Sådana skillnader skulle kunna förklaras med att karaktäristika i områdets utformning kan ha påverkat observatörens benägenhet att hänföra en aktivitet till en passage av området resp en aktivitet i området. Vår förmodan härvidlag grundar sig på den observerade samvariationen mellan vidstående tabells uppgifter och uppgifter om frekvensen vuxenaktiviteter i områdena. I områden med låg frekvens ut- och in-passager är sålunda frekvensen utomhusaktiviteter hög och vice versa.

Risken för skillnaderna mellan områdena i detta avseende måste i vilket fall betraktas som så stora, att jämförelse mellan områden av den totala omfattningen av vuxnas utevistelse inom sitt område (personer på väg in i, genom eller ut ur området oräknade) måste göras med stor försiktighet.

Aktiviteter per boende

Den exakta boendesammansättningen i studerade områden just vid undersökningstillfällena, har inte varit möjlig att ta fram. Uppgifter från 1970 års mantalslängder har därför fått fungera som närmevärden på folkmängden vid samtliga undersökningstillfällen. Eventuella förändringar i ålderssammansättningen hos områdenas invånare (genom att området blivit äldre och genom att människor flyttat) har alltså inte kunnat beaktas.

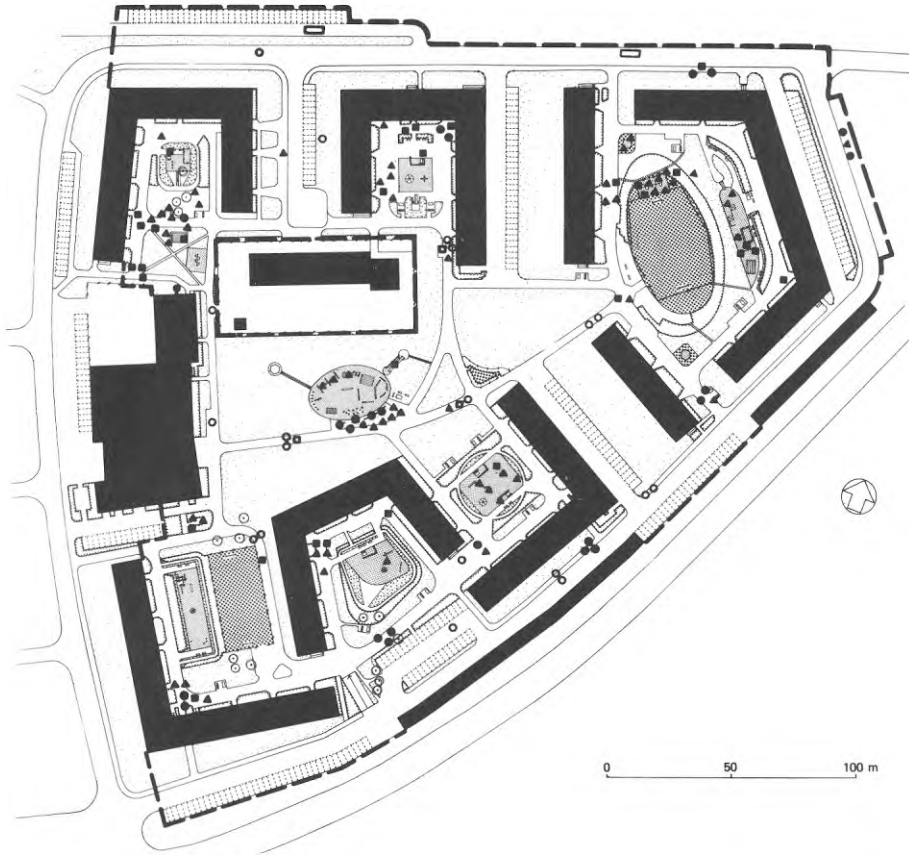


FIG. 28. Apoteksskogen. "Flygbild". Söndag 20.9.1970 kl 14.00.
Skala 1:3000.

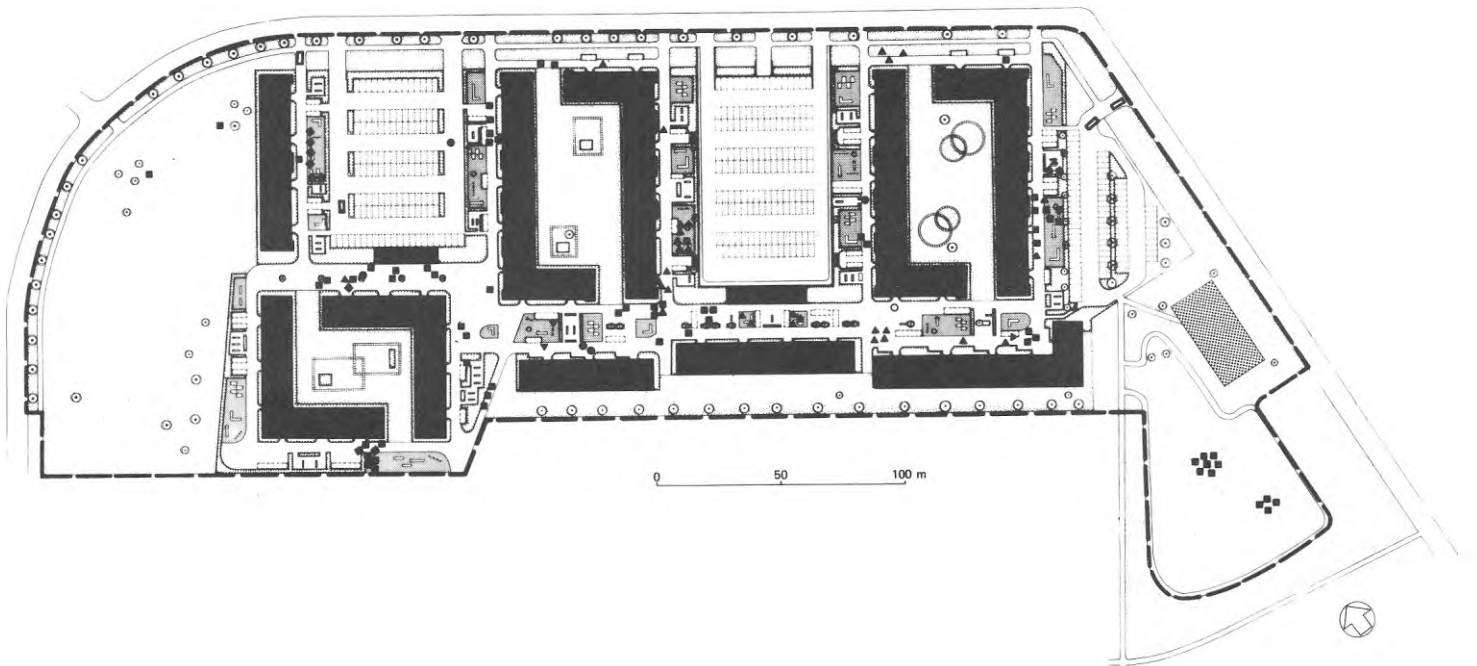


FIG. 29. Andersberg. "Flygbild". Söndag 4.10.1970 kl 14.00.
Skala 1:3000.

- | | |
|----------------|--|
| ▲ Barn 0-6 år | ▲ Dito på väg ut ur eller in i området |
| ■ Barn 7-15 år | ■ Dito på väg ut ur eller in i området |
| ● Vuxna 16- år | ○ Dito på väg ut ur eller in i området |
| | □ Bil som kör |

Åldersskattningar

Jämförelse av olika åldersgruppers utomhusaktiviteter görs här huvudsakligen i tre ålderskategorier: förskolebarn (0 - 6 år), skolbarn (7 - 15 år) och vuxna (16 år och äldre). Denna indelning innebär en sammanslagning av de tio åldersgrupper som användes vid observationerna. Fördelningen av antalet observerade individer från olika åldrar är inte jämn inom de tre ålderskategorierna. Detta innebär att de resultat som lämnas för förskolebarn främst gäller barn i åldern 4 - 6 år, resultat för skolbarn gäller främst 7-9-åringarna, resultat för vuxna gäller främst åldrarna 21 - 30 år.

I en del fall görs analys av skillnader i barns uteaktiviteter utifrån samma ålderskategorisering som användes vid observationerna, dvs 0 - 3, 4 - 6, 7 - 9, 10 - 12, 13 - 15. Den osäkerhet i åldersindelning som konstaterats (se 2.9) kan då ha inverkat på resultaten. Om återkommande systematiska felaktigheter i åldersbedömningen förekommer har visserligen inte konstaterats, men någon observatör har själv angett att hon sannolikt haft en tendens att föra för många individer till gruppen 4 - 6 år på 0-3-åringarnas bekostnad.

Svårbedömda individer

När observatörerna hade svårigheter att avgöra kön för en observerad individ, vilket inte sällan inträffade för de minsta barnen, antecknades "svårbedömbart". Dessa individer har sedan utgått vid de körningar där uppdelning på kön gjorts.

Vid provundersökningsomgången (Apoteksskogen, våren 1970) hade observatörerna möjlighet att ta till "svårbedömbart" för samtliga variabler. Erfarenheterna från provundersökningen ledde emellertid till att klassen "svårbedömbart" enbart behölls för just könsvariabeln. För övriga variabler blev observatörerna tvungna att ta till en mer eller mindre välgrundad gissning i de fall då de kände sig osäkra.

Grupptillhörighet

När observatörerna hade att avgöra om en individ ingick i en grupp eller ej, var de hänvisade till att göra en snabb intuitiv bedömning. Risken fanns att individer som observerades intill varann, ansågs utgöra en grupp, även om de inte alls hade kontakt. Risken för sådana fel blir större ju fler individer som vistas på en begränsad yta. Observationer av trånga markutrymmen kan alltså visa stor andel grupplek, enbart eller delvis beroende på svårigheter med observationsmetoden.

Bortfall

Det varierande bortfallet för olika variabler kan bero på fel av observatören, kodaren eller stansaren. Observatören kan av en eller annan anledning avstått från eller glömt bort att göra en viss anteckning, eller skrivit en siffra som föll utanför definitionsområdet för variabeln ifråga. Kodaren, som överfört observatörens protokoll till en vid stansningen lättlästare kod-

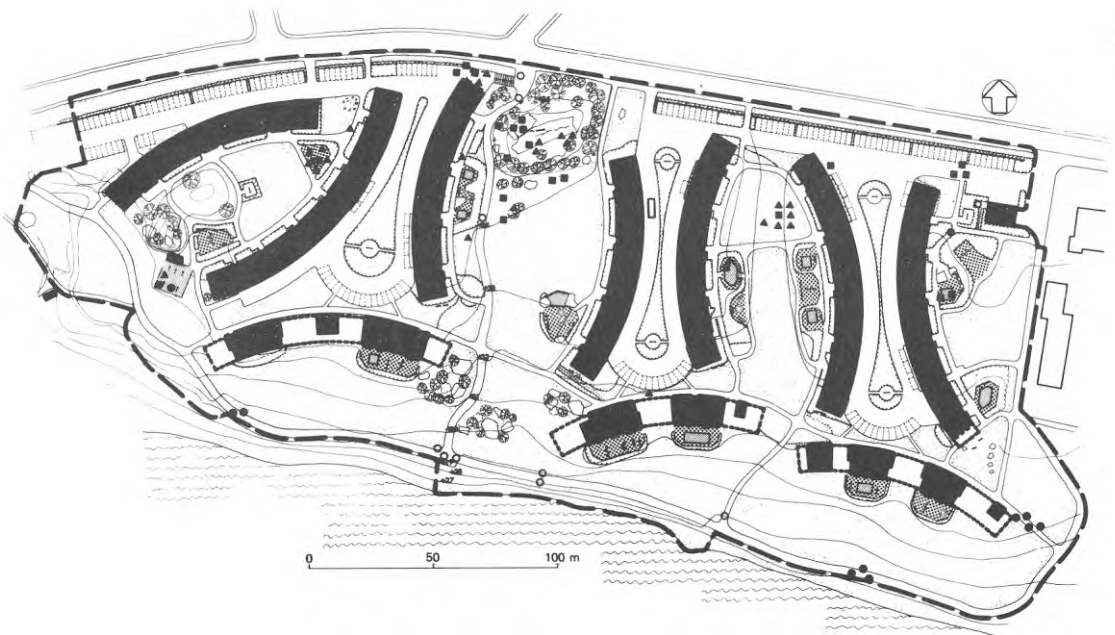


FIG. 30. Salsta Gärde. "Flygbild". Söndag 20.9.1970 kl 14.00.
Skala 1:3000.

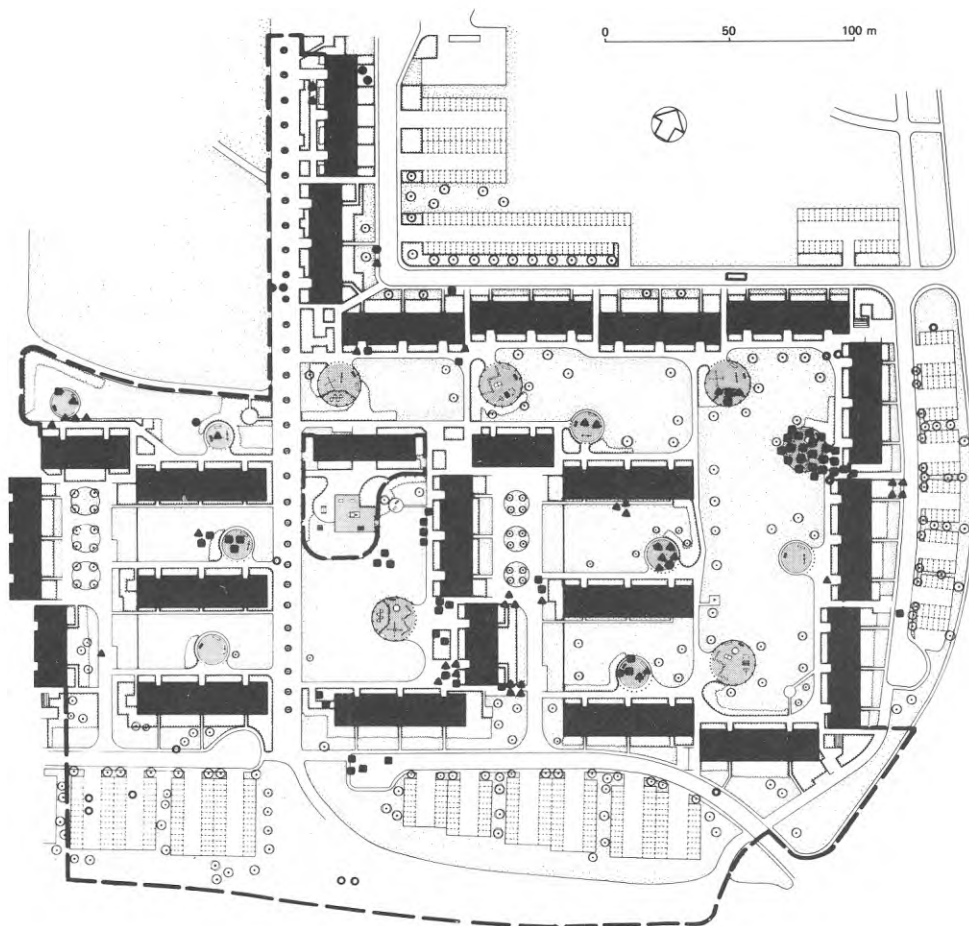


FIG. 31. Vallby. "Flygbild". Söndag 19.9.1970 kl 14.00.
Skala 1:3000.

- ▲ Barn 0-6 år
- Barn 7-15 år
- Vuxna 16- år

- ▲ Dito på väg ut ur eller in i området
- ▣ Dito på väg ut ur eller in i området
- Dito på väg ut ur eller in i området
- ▢ Bil som kör

blankett, kan ha skrivit av observatörens uppgifter fel. Felen i stansningsledet är ytterst få jämfört med antalet fel som hänför sig till observationen och kodningen.

Bortfallet är störst för ytslag. Detta beror sannolikt på att kodarna haft att översätta observatörernas prickar (som anger observerade individers läge) till en sju­siffrig beteckning. Det har då varit lätt att skriva fel. Den sju­siffriga beteckningen avser bl a ytslag som individen befunnit sig på.

Bortfallet för enskilda variabler ligger kring en procent. Detta har ansetts vara för litet för att ge några systematiska skevheter i materialet. Särskild hänsyn till detta bortfall har därför inte tagits vid analysen.

Sammanfattningsvis kan sägas att datamaterialet ansetts ha tillräcklig tillförlitlighet för att de analyser som gjorts och slutsatser som dragits är giltiga. I vissa fall har hänsyn diskussionsmässigt tagits till här påpekade ofullkomligheter i materialet.

Som framgått av resonemanget ovan bör dock slutsatser om likheter och olikheter i användning mellan studerade områden tolkas med större försiktighet än slutsatser som rör förhållandena inom respektive område, bl a med tanke på att observatörerna inte har kunnat cirkulera mellan områden.

Möjligheten till generaliseringar

De resultat som redovisas avser först och främst de studerade områdena vid de studerade tillfällena. Analysen av datamaterialet har konsekvent tillgått så att vi dels sökt likheter mellan områdena vad avser användningsmönstret för olika individgrupper samt försökt förklara skillnader mellan områdena och mellan delavsnitt inom områdena med markutrymmenas utformning. Vi har även beskrivit områdena såväl vad beträffar invånarnas sammansättning som särdrag i markutrymmenas utformning och alternativa sysselsättningsmöjligheter och sökt att i möjligaste mån ta hänsyn till dessa särdrag vid utvärderingen av resultaten.

Det framgår i de flesta sammanhang vilka resultat som troligen gäller för andra områden än de här studerade och under vilka begränsningar. Tidsfördelningen för olika ålderskategoriers utevistelse torde sålunda till exempel gälla relativt generellt för landet, då den främst styrs av externa förhållanden som arbets- och skoltiders förläggning, måltidstider m m. Likaså torde man kunna dra grova slutsatser om relationen i utevistelsetid mellan olika ålderskategorier för områden som i mycket grova drag är planerade så som varit vanligt under de senaste decennierna.

När det å andra sidan gäller resultat av typen hur stor andel av leken som sker på lekplatser bör de studerade områdenas särdrag när det gäller mängden av lekplatser och dessas utrustning beaktas vid generaliseringar. I den mån denna typ av överväganden inte görs (explicit) i texten bör de trots allt i en studie av främst case-study-karaktär vara i läsarens medvetande.

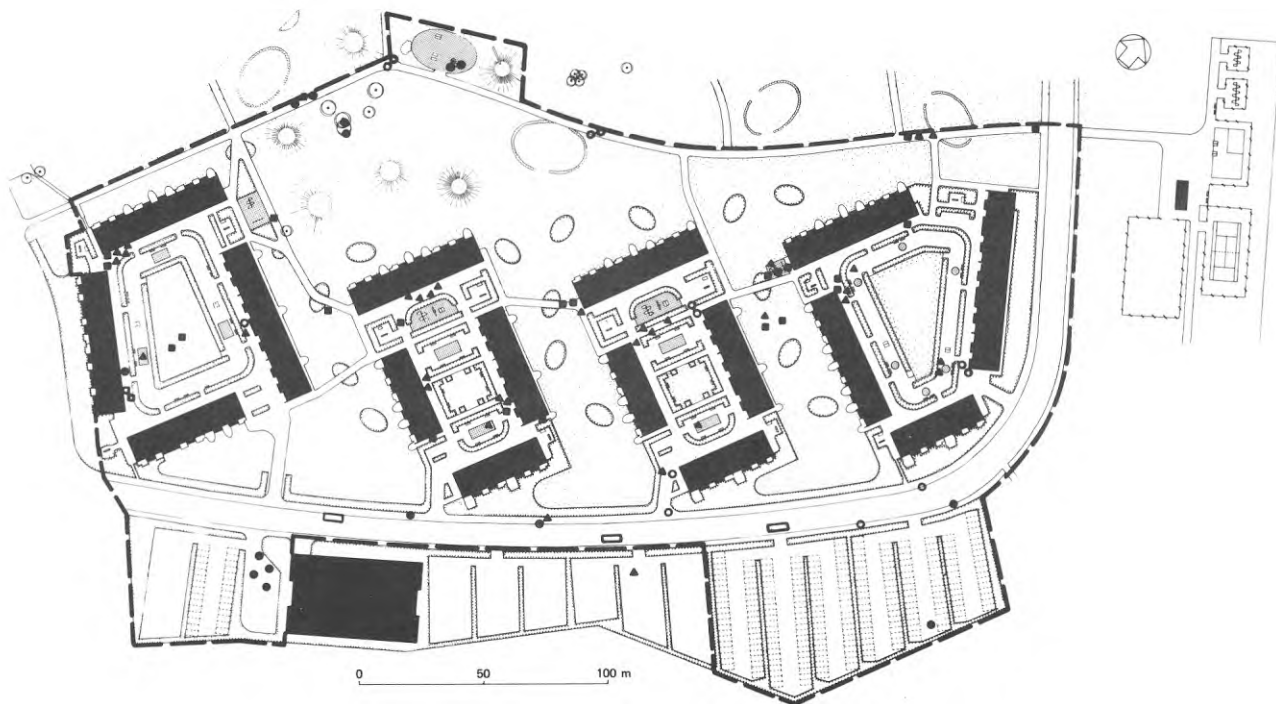


FIG. 32. Västra Berga. "Flygbild". Söndag 20.9.1970 kl 14.00.
Skala 1:3000.

- | | |
|----------------|--|
| ▲ Barn 0-6 år | ▲ Dito på väg ut ur eller in i området |
| ■ Barn 7-15 år | ■ Dito på väg ut ur eller in i området |
| ● Vuxna 16- år | ○ Dito på väg ut ur eller in i området |
| | ◻ Bil som kör |

6.3 "Flygbilder"

FIG 28-32 FIGURERNA PÅ FÖREGÅENDE SIDOR VISAR HUR MYCKET MÄNNISKOR SOM SAMTIDIGT VAR UTE SAMT VAR DE BEFANN SIG VID NÅGRA OLIKA TILLFÄLLEN I STUDERADE OMRÅDEN.

Under de två timmar som en observationsrunda tog, har varje del av undersökningsområdet observerats en gång, varken mer eller mindre. Om observationerna från en observationsrunda förs in på en karta, så motsvarar denna kartbild en ögonblickssituation, som kan tänkas råda i hela undersökningsområdet samtidigt - som om vi tog en flygbild av området och på den utläste var människor befann sig i fotograferingsögonblicket.

Nu motsvaras naturligtvis inte flygbilden exakt av den sammanställda kartan. Samma individ kan ju t ex ha observerats mer än en gång genom att hon råkat förflytta sig i takt med observatören (observationerna är inte oberoende). Sådana fel jämnar ut sig genom att många observationsrundor genomföres, men när det gäller en enda runda blir inte avvikelserna försumbara beträffande antalet människor som i verkligheten befann sig ute på en "genomsnittlig flygbild" tagen någon gång under ett visst tvåtimmarsintervall, jämfört med antalet på den för samma intervall sammanställda kartan. Trots detta ger de sammanställda kartor som redovisas i detta kapitel, en god illustration av hur områdena "fungerar" och får därför tjäna som inledning till följande kapitel med redovisning av resultat.

För varje karta anges ett klockslag. Detta ligger mitt i det intervall som observationsrundan sträckt sig över.

Bilderna visar de tillfällen då flesta antalet människor observerats ute i varje område under höstomgången.

TAB 33. Andel av observerad tid som personer av olika kön och ålder i genomsnitt vistades ute.

$$\frac{\text{Antal observerade personer i klassen} \times 100}{\text{Antal boende i klassen} \times \text{antal observationsrundor}} \%$$

	Apo		And		SG		Val		VB	
	p	f	p	f	p	f	p	f	p	f
<u>Hösten 1970</u>										
0-6 år	16	16	12	11	18	18	13	13	15	9
7-15	16	10	18	10	16	9	14	13	16	10
16-	0,5	1,2	0,9	1,2	1,5	1,1	0,8	0,9	0,6	0,9
<u>Våren 1971</u>										
0-6 år	14	14	13	16	19	16	12	12	23	15
7-15	14	11	18	13	15	10	11	8	19	19
16-	0,7	1,3	1,1	1,5	1,4	1,1	0,8	1,3	1,2	1,5

TAB 34. Förhållandet mellan antalet personer observerade under maxrunda och medelrunda. Hösten 1970.

		Apo	And	SG	Val	VB
Maxrunda	N	177	151	92	109	76
Medelrunda	N	79	75	42	53	41
<u>Medelrunda</u> maxrunda	%	45	50	46	49	54

7 HUR MYCKET, NÄR, AV VILKA UTNYTTJADES MARKUTRYMMENA?

7.1 Hur mycket utnyttjade var markutrymmena?¹⁾

MARKUTRYMMENA BEDÖMS HA VARIT FÖGA UTNYTTJADE I FÖRHÅLLANDE TILL DERAS "KAPACITET", I FÖRHÅLLANDE TILL OMFATTNINGEN AV DE BOENDES FRITID SAMT I FÖRHÅLLANDE TILL DEN AKTIVITETSMÄNGD SOM SKULLE KRÄVAS FÖR ATT EN TROLIGEN POSITIVT LIVLIG MILJÖ SKULLE ERHÅLLAS.²⁾

TAB 33

I genomsnitt har invånarna tillbringat 5 - 7 procent av sin tid utomhus i området.¹⁾ (Observationerna avser två höst- och två vårveckor, både vardagar och helgdagar kl 9 till 19.) Variationerna är stora mellan olika åldersgrupper. På lördagar-söndagar, då ju de flesta människor är obundna av skola och arbete tillbringades 15 - 20 procent av skolbarnens tid utomhus i området, medan för de vuxna utetiden bara utgjorde en procent.

Uppgifterna om hur stor andel av studerad tid som människor av olika ålder vistas ute grundar sig på antalet individer i en viss åldersklass som observerats ute vid en genomsnittlig observationsrunda. Detta antal har sedan dividerats med det antal individer i åldersklassen som bor i området. Då kan t ex konstateras, att i ett område har i genomsnitt 18 procent av de boende i en viss åldersklass observerats ute vid varje observationsrunda. Detta är då detsamma som att en "genomsnittsindivid" i denna åldersklass tillbringar 18 procent av tiden mellan kl 9 och 19 ute.

TAB 34

De boendes utnyttjande av markutrymmena i studerade områden varierade starkt mellan olika tider - beroende på veckorytm, dygnsrytm, väder m m. Det genomsnittliga utnyttjandet - per observationsrunda räknat, har härigenom blivit knappt hälften av observerat maximalt utnyttjande.

Det är omöjligt att ange någon gräns för hur många människor som samtidigt kan vistas utomhus i ett område utan att väsentliga negativa effekter uppstår. Närmre analys av observationer gjorda under "toppbelastningar" ger dock inte intryck av att nämnvärd trängsel kan ha förekommit, utom på enstaka begränsade ytor, sandlådor t ex. På den kanske mest utnyttjade gården³⁾ - avsnitt 11 i ANDERSBERG - observerades som mest 23 individer samtidigt (inträffade flera gånger). Gårdens yta är 1 370 m² (1 765 m² om planteringarna räknas med). På var och en av de 23 individerna gick alltså 60 m² (77 m²) lekyta inom gården.

1) I redovisade resultat ingår enbart individer som vid observationstillfället använt markutrymmena för deras "egen skull", dvs inte individer som var på väg mot eller kom från plats utanför undersökningsområdet.

2) De flesta av följande delkapitel som redovisar resultat, inleds med denna typ av sammanfattning.

3) Någon strikt analys för att få fram mest utnyttjade gård, har inte gjorts.

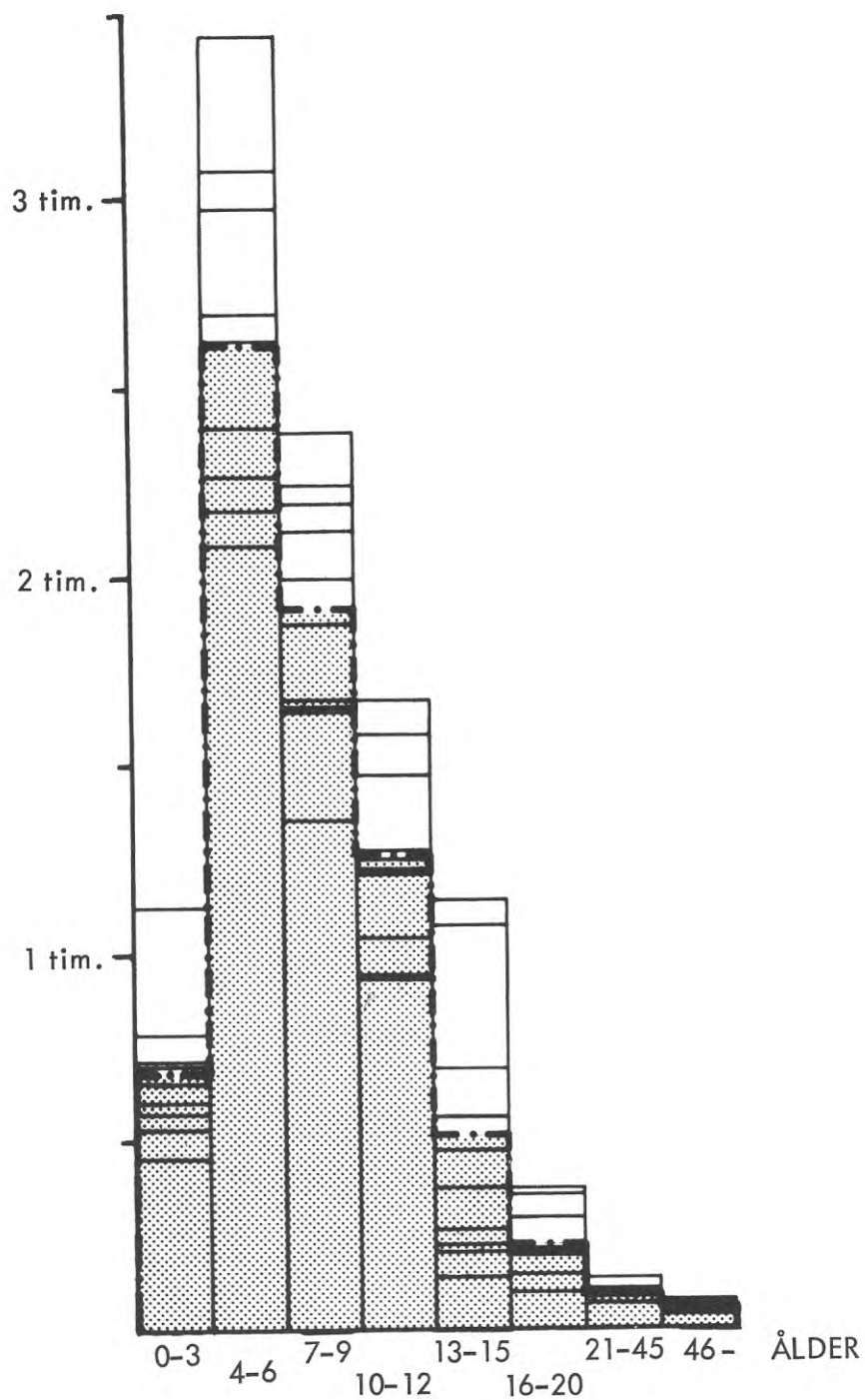


FIG. 35. Genomsnittlig tid räknat per dag (kl 09.00-19.00), som personer i olika åldersgrupper vistas ute i området. För varje åldersgrupp anges 10 värden (höst resp vår för fem områden), plus medelvärdet av dessa (punktstreckad linje).

Kommentar

DET KAN ALLTSÅ FÖREKOMMA STÖRRE KONCENTRATIONER AV MÄNNISKOR VID ENSTAKA TILLFÄLLEN OCH INOM DELAR AV OMRÅDEN BÅDE I ANDERSBERG OCH ÖVRIGA OMRÅDEN, DET ÄR DOCK YTTERST SÄLLAN SOM STUDERADE OMRÅDEN HAR PRÄGLATS AV LIVLIGHET UTOMHUS.

Vi kan därför konstatera att utifrån våra värderingar av ytornas kapacitet och den roll som dessa utrymmen skulle kunna spela i människors fritid, är markutrymmena lågt utnyttjade. Vi tror dessutom att ett ökat utnyttjande i sig skulle utgöra ett positivt miljöinslag.

I detta perspektiv är skillnaderna mellan studerade områden i markutrymmenas utnyttjande små. De skillnader som kan konstateras ger inte heller någon entydig bild av i vilket område de boende tillbringar största respektive minsta andelen av sin tid utomhus i området, även om jämförelsen görs med hänsyn till vädret. Inget av studerade områden skiljer sig avsevärt från övriga och vi avstår därför från att redovisa och diskutera skillnader mellan områden i totala användningen av studerade markutrymmen. Däremot görs i den fortsatta framställningen försök till jämförelse av delaspekter på användningen. I möjligaste mån redovisas skillnader mellan områden i användning separat från likheter mellan områden.

7.2 Av vilka användes markutrymmena?

FIG 35
TAB 36

MARKUTRYMMENA ANVÄNDES MEST AV BARN, I SYNNERHET AV BARN I ÅLDRARNA 4 - 6 ÅR, SOM TILLBRINGADE 2 - 3 TIMMAR PER DAG UTE I OMRÅDET.

VUXNA OBSERVERADES UTE I MYCKET LITEN UTSTRÄCKNING.

AV INDIVIDERNA SOM OBSERVERADES UTE VAR MER ÄN HÄLFTEN I ÅLDRARNA 4 - 9 ÅR. OMKRING EN TIONDEDEL VAR ÄLDRE ÄN 20 ÅR.

MARKUTRYMMENA ANVÄNDES MERA AV POJKAR ÄN AV FLICKOR.

Ett "medelbarn" i åldern 4 - 6 år tillbringade ungefär en fjärdedel av dagen (kl 9 - 19) ute i området¹). Detta är en avsevärd del av deras disponibla tid. Markutrymmena i bostadsområdet utgör alltså en mycket betydelsefull del av uppväxtmiljön för barnen i dessa åldrar.

Från 4-6-årsåldern sjunker den tid barnen vistas ute snabbt med stigande ålder. 4-9-åringarna utgjorde ungefär två tredjedelar av alla individer som observerades ute i områdena.

De vuxna har vistats ute en hundradel av sin tid. Detta kan också uttryckas så att i ett "genomsnittsågonblick" befann sig var hundra vuxen som bodde i området utomhus.

1) Hänsyn har då inte tagits till att en del barn är dessutom borta från området under dagarna, på daghem t ex. Andra barn kan dock i gengäld vara "extra" i området genom att de vistas hos dagmammor som bor där.

TAB 36. Observerade personer som ej var på väg ut ur eller in i området fördelade på åldersgrupper, område samt årstid. Absoluta (a) och relativa (b) frekvenser. Andel av observerad tid, kl 9 - 19, (c) som personer av olika ålder vistats ute.

$\frac{\text{Antal observerade personer i klassen} \times 100}{\text{Antal boende i klassen} \times \text{antal observationsrundor}}$ % (c)

	Apo		And		SG		Val		VB	
	Höst	Vår	Höst	Vår	Höst	Vår	Höst	Vår	Höst	Vår
(a)										
Antal personer										
0-3	714	910	417	702	342	352	610	862	320	528
4-6	2 550	2 593	1 916	2 761	1 165	1 289	1 651	1 962	1 108	1 814
7-9	1 013	1 140	1 604	1 776	629	810	772	798	612	1 015
10-12	590	584	677	1 002	317	326	309	271	369	563
13-15	150	233	188	277	101	56	58	51	132	234
16-19	49	84	125	178	58	62	35	53	55	110
21-45	431	528	348	507	246	288	288	486	199	462
46-	48	87	36	49	70	63	30	67	64	111
S:a	5 545	6 159	5 311	7 252	2 928	3 246	3 753	4 552	2 859	4 837
(b)										
Andel personer										
0-3	12,9	14,8	7,9	9,7	11,7	10,8	16,2	18,9	11,2	10,9
4-6	46,0	42,1	36,1	38,1	39,8	39,7	44,0	43,1	38,8	37,5
7-9	18,3	18,5	30,2	24,5	21,5	25,0	20,6	17,5	21,4	21,0
10-12	10,6	9,5	12,8	13,8	10,8	10,0	8,2	6,0	12,9	11,6
13-15	2,7	3,8	3,5	3,8	3,5	1,7	1,6	1,1	4,6	4,8
16-19	0,9	1,4	2,4	2,5	2,0	1,9	0,9	1,2	1,9	2,3
21-45	7,8	8,6	6,6	7,0	8,4	8,9	7,7	10,7	7,0	9,6
46-	0,9	1,4	0,7	0,7	2,4	1,9	0,8	1,5	2,2	2,3
S:a	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
(c)										
Andel dagtid (9 - 19) personerna vistats ute										
0-3	7,2	11,3	4,6	6,6	7,9	7,1	4,9	6,1	5,4	7,8
4-6	27,0	24,0	20,9	26,3	30,8	29,8	21,8	22,7	24,0	34,4
7-9	16,8	16,6	22,0	21,3	20,0	22,5	13,6	18,8	16,5	23,9
10-12	14,8	12,8	12,2	15,9	10,5	9,5	12,3	9,4	12,6	16,8
13-15	1,4	5,7	3,8	11,5	4,8	2,3	2,7	2,1	7,0	10,8
16-19	1,0	1,5	3,0	3,8	2,2	2,0	1,6	2,1	2,2	3,8
21-45	1,0	1,0	0,9	1,1	1,4	1,4	0,7	1,1	0,7	1,1
46-	0,4	0,6	0,6	0,7	0,8	0,7	0,4	0,8	0,5	0,8

Orsakerna till att det mest är de yngre barnen som vistas ute inom det egna området är flera. De beger sig sällan på egen hand långt hemifrån, de har mest "fritid", det finns mest för dem att göra i områdena (se kommentar nedan).

Skillnaderna i utevistelsens omfattning mellan könen gäller främst barnen i skolåldern. För de mindre barnen är skillnaderna små, medan i några studerade områden pojkar i skolåldern var ute dubbelt så mycket som flickorna.

Kvinnorna har observerats ute något mera än männen.

De observerade individernas åldersfördelning, samt den tid olika åldersgrupper vistas ute, är relativt konstant för olika områden.

Skillnader i uteaktiviteternas omfattning mellan höst och vår, går i olika riktning för olika ålders- och könsggrupper och för olika områden.

Kommentar

Markutrymmen domineras helt av barn i sjuårsåldern. Mer än varannan individ som vistades ute var mellan fyra och nio år. Detta beror delvis på att i bostadsområden som är tre, fyra, fem år gamla, bor många barn i dessa åldersgrupper. En viktigare orsak är dock att barn i dessa åldersgrupper i genomsnitt tillbringar fler timmar utomhus varje dag än individer ur andra åldersgrupper.

Detta förklaras i sin tur av flera olika förhållanden: De har gott om tid, de får i regel vara ute och leka på egen hand, de föredrar att leka i närheten av den egna bostaden. Ett viktigt skäl är sannolikt också att markutrymmena i bostadsområden i första hand är planerade för dessa åldersgrupper.

I studien har inte kartlagts hur utevistelsetiden varierar mellan olika individer i samma ålder. Det är t ex möjligt att med stigande ålder blir det en allt mindre andel av de boende i en viss åldersgrupp som står för huvuddelen av den observerade utevistelsetiden. För sådana individer kan en myckenhet av utelek tänkas vara ett tecken på bristande möjligheter att också vara på andra ställen och leka.

För dem som vistas mycket utomhus i bostadsområdet måste den ensidiga ålderssammansättningen vara en nackdel. Barnen vänjer sig vid att bara se (och umgås med) jämnåriga. Tonåringar och vuxna blir utan den självklara "kontaktyta" som markutrymmena utgör. I den mån ökade resurser och nya planideal även berör markutrymmena, bör strävan vara att locka fler äldre barn, tonåringar och vuxna att vistas ute. En sådan satsning befrämjar också de yngre barnens lekmiljö bäst. En bättre lekmiljö fås inte enbart genom att barnen får en bra lekutrustning, utan också genom att lekmiljön befolkas med vuxna.

7.3 Hur varierade utevistelsen mellan olika veckodagar?

TAB 37. Antal personer per observationsrunda under olika typer av dagar. (va = vardagar, ve = veckoslut, lå = långledighet)

		Apo			And			SG			Val			VB		
		va	ve	lå	va	ve	lå	va	ve	lå	va	ve	lå	va	ve	lå
Hösten	0-6 år	48	43	-	35	28	-	22	19	-	32	33	-	21	19	-
	7-15	21	35	-	29	51	-	13	19	-	13	24	-	14	21	-
	16-	7	9	-	6	9	-	4	8	-	5	5	-	4	5	-
	Totalt	76	87	-	70	88	-	40	46	-	49	62	-	39	45	-
Våren	0-6 år	52	37	27	48	34	36	24	18	13	41	29	25	34	18	22
	7-15	25	28	22	33	52	43	15	18	14	11	19	19	21	26	26
	16-	10	7	6	10	6	8	5	6	5	9	6	6	8	6	11
	Totalt	87	72	55	92	92	88	44	42	32	60	55	50	63	50	59
Våren	män	3	4		4	4		2	4		3	3		5	3	
	kvinnor	8	3		7	3		3	2		7	3		6	4	

SKOLBARN LEKTE UTE MEST UNDER VECKOSLUT OCH HELGER.

UNDER HÖSTEN OBSERVERADES FLER VUXNA UNDER VECKOSLUT ÄN UNDER VARDAGAR, MEDAN DE UNDER VÅREN I TRE AV FEM OMRÅDEN VAR UTE MEST UNDER VARDAGAR.

Under höstomgången observerades per dag räknat fler individer under veckoslut än under måndagar-fredagar. En uppdelning på åldersgrupper visar att detta förhållande gäller för skolbarn och vuxna, men ej för barn under sju år (med undantag för ett område).

För våromgången kan skiljas på tre typer av dagar: "vanliga" vardagar (10 dagar), veckoslut (2 dagar), längre sammanhängande ledighet (4 dagar). För fyra av fem områden var markutrymmena mest utnyttjade under vanliga vardagar och minst utnyttjade under långledigheter. De minsta barnen (0 - 6 år) lekte genomgående ute mest under vardagar (liksom under höstomgången). För tre av fem områden observerades fler vuxna (16 år och äldre) under vardagar än under helgdagar. I ett område (VÄSTRA BERGA) vistades de vuxna ute mer under långledigheten än under andra dagar. Skolbarnen var ute mest under veckoslut eller långledigheten. Dessa skillnader kan inte (enbart) förklaras av olikheter i väder mellan vardagar och helger under respektive undersökningsperiod.

Separat analys av utevistelsen för män och kvinnor under våren visar att männen vistades ute i området något mer under lediga dagar än under vardagar, medan kvinnor däremot var ute mest under vardagar (liksom förskolebarnen).

Kommentar

Att skolbarnen var ute mera under veckoslut än under vardagar, hänger självklart samman med att de är lediga från skolan dessa dagar. Även vuxna disponerar totalt sett över betydligt mera ledig tid under veckoslut. Som framgått ovan har emellertid inte detta lett till att de alltid vistas ute i området mer under dessa dagar, åtminstone inte under våren.

Förskolebarn och vuxna kvinnor vistades ute mer under vardagar än veckoslut. För att tolka detta resultat skulle krävas en analys av vilka kvinnor som "försvinner" från markutrymmena under helgerna. En tolkning kan vara den att totala mängden förskolebarn och vuxna kvinnor som vistas i området blir mindre under veckoslut - de gör t ex utflykter med familjen, medan mängden skolbarn och vuxna män däremot blir större, trots familjeutflykter, genom att arbete och skola inte håller dem borta från området. Denna tolkning förutsätter att de flesta männen i området arbetar och att de flesta kvinnorna är hemmafruar.

7.4 Hur varierade utevistelsen under dagen?

FIG 38

ANVÄNDNINGEN AV MARKUTRYMMENA VARIERADE STARKT MELLAN OLIKA TIDER PÅ DAGEN.

TOPPBELASTNINGEN I MARKUTRYMMENAS UTNYTTJANDE INTRÄFFADE FÖRETRÄDESVIS UNDER FÖRMIDDAGAR PÅ SKOLLEDIGA DAGAR.

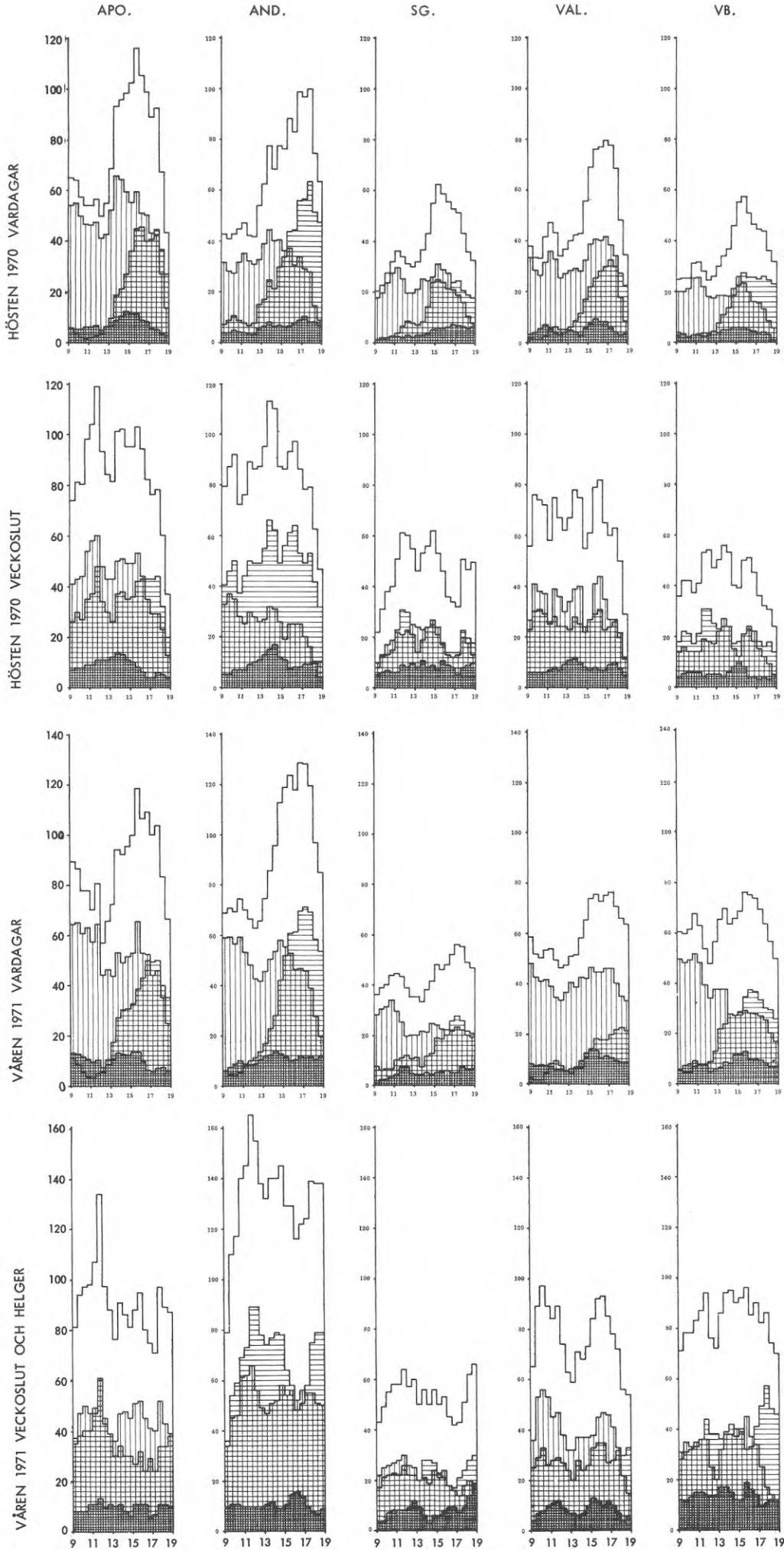


FIG. 38. Uteaktiviteternas fördelning över dagen. Antal personer som vistats ute samtidigt i respektive område. Glidande medelvärden över tre halvtimmesintervall. Uppdelat på skoldagar och skollediga dagar. Uppdelat på åldersgrupper.

alla åldersgrupper
 vuxna
 skolbarn
 förskolebarn

De starkaste variationerna över dagen i uteaktiviteternas antal inträffade (under den observerade tiden 0900 - 1900) under vardagar (månd - fred) vilket naturligtvis har samband med att såväl skolbarn som förvärvsarbete har en likartad tidsrytm dessa dagar.

Tidsfördelningen av människors uteaktiviteter uppvisar påtagliga likheter mellan studerade områden även om vissa skillnader förekommer. Bakgrunden till detta är att ett antal relativt institutionaliserade dagliga aktiviteter sätter sin prägel på uteaktivitetens tidsfördelning. Arbets- och skoltider, måltidstider, är sålunda likartade i olika hushåll liksom beroendet av dagsljus, TV m m.

Förskolebarnens "utevistelsekurva" under vardagar är typiskt tvåpucklig, med en svacka vid lunchtid. Under höstomgången konstaterades den högsta puckeln, dvs den mesta utevistelsen under eftermiddagen, medan högsta puckeln under våromgången i regel låg på förmiddagen.

Skolbarnens kurva för vardagar är mycket karakteristisk. Den börjar lågt på förmiddagen för att strax efter lunch klättra upp till en markerad eftermiddagstopp kring klockan fyra-fem.

Uteaktiviteterna är inte, vilket man kanske skulle ha väntat sig, jämnt fördelade över dagens timmar under veckoslut och helger, vare sig för förskolebarn eller skolbarn. Utevistelsekurvan varierar dock påtagligt mellan olika områden och mellan höst och vår, i några fall minskade t ex uteaktiviteterna påtagligt vid lunchtid, medan i andra fall antalet individer som vistades ute i området var störst just kring klockan tolv.

Särskilt under vardagar skiljer sig uteaktiviteternas fördelning över dagen påtagligt mellan förskolebarn och skolbarn. Det förekommer dock ingen markerad "revirindelning i tiden", så att de olika åldersgrupperna avlöser varann utomhus. Vid tre-fyrtiden under vardagseftermiddagar var bägge åldersgrupperna ute ganska mycket, varför markutrymmena vid denna tid var högt utnyttjade. Markutrymmenas toppbelastning inträffar dock inte under vardagar, utan under veckoslut, ofta då på eftermiddagen eller kring klockan tolv.

Vuxna har observerats så sällan att det är svårt att finna något mönster som upprepar sig från område till område beträffande när under dagen man varit ute.

Den här redovisade fördelningen över dagen av barnens utomhusaktiviteter överensstämmer ganska väl med resultaten av tidigare svenska undersökningar. Även Sandels & Wohlin (1960) och Carlestam (1968) konstaterade att den mesta uteleken skedde mellan klockan 1500 och 1600.

Kommentar

Vid planering av lekplatser bör hänsyn tas till solförhållanden, särskilt under vår och höst. Främst bör då beaktas barnens utevistelsemönster under skoldagar (vilket ju skiljer sig från mönstret under veckoslut, även för förskolebarn) eftersom dessa utgör majoriteten av årets dagar (om sommarlovet borträknas).

TAB 39. Genomsnittligt antal observerade personer vid olika "väderdagstyper". Siffra inom parentes anger hur många dagar (medel)-värdet är beräknat på.

Område	Maxtemp	Klart	Mulet	Något regn	Mycket regn
<u>Hösten 1970</u>					
Apoteks- skogen	15-19	548	580	526	291
	10-14	-	405 (2)	-	278
	5-9	-	307	292	177
Anders- berg	15-19	-	429 (4)	-	-
	10-14	364 (4)	429 (4)	-	151
	5-9	-	-	-	206
Salsta Gärde	15-19	248	239 (2)	181 (2)	-
	10-14	-	187 (2)	199	322
	5-9	-	122	-	-
Vallby	15-19	258	348	286	233
	10-14	-	-	233 (3)	-
	5-9	-	225 (2)	225	-
Västra Berga	15-19	-	-	-	-
	10-14	190 (2)	228 (5)	208	111 (2)
	5-9	-	-	-	-
<u>Våren 1971</u>					
Apoteks- skogen	25-26	554	-	-	-
	20-24	486 (3)	-	525	-
	15-19	517	-	-	-
	10-14	-	488	-	-
	5-9	-	289	259 (2)	-
Anders- berg	25-26	463 (2)	-	-	-
	20-24	525 (2)	-	-	-
	15-19	616	-	-	-
	10-14	460 (2)	-	478 (2)	-
	5-9	-	-	-	118
Salsta Gärde	25-26	-	261	-	-
	20-24	239 (3)	-	289	-
	15-19	256	-	-	-
	10-14	-	174	261	-
	5-9	-	-	-	111 (2)
Vallby	25-26	-	-	-	-
	20-24	355 (4)	-	316	-
	15-19	-	-	-	-
	10-14	424	-	285	-
	5-9	-	238	-	167 (2)
Västra Berga	25-26	-	-	-	-
	20-24	387 (4)	-	354	-
	15-19	308	-	290	-
	10-14	-	-	290 (2)	-
	5-9	-	-	-	78

Av detta resonemang och av undersökningsresultaten drar vi den slutsatsen att solförhållandena på lekplatser för de mindre barnen bör göras så bra som möjligt kring klockan 14 och för skolbarn omkring klockan 16. (Detta får naturligtvis inte innebära att alla lekplatser läggs i skugga hela förmiddagarna.)

7.5 Hur påverkade vädret uteaktiviteternas omfattning?

TAB 39. UTEAKTIVITETERNA VARIERADE STARKT I OMFATTNING FRÅN DAG TILL DAG BEROENDE PÅ VÄDRET, SÄRSKILT TEMPERATUR OCH VIND.

DEN SAMMANLAGDA MÄNGDEN UTEAKTIVITETER UNDER EN DAG PÅVERKADES DOCK KNAPPAST AV OM VÄDRET VAR KLART, MULET ELLER OM DET FÖLL NÅGON SKUR UNDER DAGEN (när vind och temperatur var oförändrade).

AV OLIKA ÅLDERSGRUPPER VAR SKOLBARN MINST KÄNSLIGA FÖR VÄDRETS VÄXLINGAR NÄR DET GÄLLDE OMFATTNINGEN AV DERAS UTEVISTELSE. VUXNA VAR MEST KÄNSLIGA.

Det är ett rimligt antagande att ju högre temperatur, ju mindre blåst, ju mindre nederbörd och ju mera sol det är under dagen inom de gränser som gäller för en höst- eller vårperiod i Sverige, desto fler människor söker sig utomhus.

Något enkelt samband mellan uteaktiviteterna i en viss tidpunkt och vädret i just denna tidpunkt existerar emellertid knappast. Det är inte bara det för stunden rådande vädret som har betydelse för människors utevistelse, utan också vädret förra timmen, tidigare i veckan, hela årstiden. Är vädret t ex dåligt under en längre period så blir uteaktiviteterna troligen flera under periodens gång, efterhand som man tröttnar på att hålla sig inne. Är vädret i stället vackert under en längre period blir uteaktiviteterna kanske färre under perioden, efterhand som det vackra vädret inte längre har nyhetens behag.

Här behandlas endast vädret sett över en hel dag och dess betydelse för mängden uteaktiviteter under denna dag.

Carlestam (1968) har påvisat ett starkt samband mellan mängden uteaktiviteter och det väder som råder, främst då lufttemperaturen. Resultaten från vår undersökning bekräftar Carlestams. Observationerna under våromgången visar dock att markytorna inte alltid är livligast utnyttjade under dagar med det vackraste och varmaste vädret. Det tycks snarare vara så att under dagar med särskilt fint väder är uteaktiviteterna färre än under dagar med hyggligt väder. Människor föredrar av allt att döma att bege sig från området om det är varmt och vackert ute.

Carlestam har även funnit att antalet uteaktiviteter sjunker ju längre till höger man befinner sig i kedjan klart-halvklart-mulet-regn om man registrerar aktiviteterna och vädret i ett visst ögonblick. Våra resultat tyder dock på att, sett över en hel dag, mängden aktiviteter är relativt oberoende av om vädret är klart, mullet eller om det faller något regn under dagen, förutsatt att andra vädervariabler är konstanta. Om det däremot regnar mycket under dagen (häftigt eller under längre perioder) blir antalet individer som vistas ute färre.

Under våromgången drabbades landet av några dagar med extremt dåligt väder. Maximitemperaturen under dygnet höll sig kring 5 - 7 grader. Det blåste kraftigt, särskilt i städerna på västkusten. En hel del regn föll också. Kraftigast sjönk då mängden uteaktiviteter i VÄSTRA BERGA där i genomsnitt 16 individer observerades per observationsrunda den sämsta dagen (25/5), fördelade på 6 förskolebarn, 8 skolbarn och 2 vuxna. Detta skall jämföras med mest utnyttjade dag, den 4/6, då det i snitt observerades 86 individer per runda, varav 50 förskolebarn, 23 skolbarn och 13 vuxna.

De vuxna var inte särskilt många under någon av dagarna. Jämfört med skolbarn och förskolebarn var dock vuxna mer känsliga för vädrets växlingar. För fyra av fem studerade områden råder största sambandet mellan i området uppmätt maximitemperatur och antal individer observerade per runda just för de vuxna. I samtliga områden är sambandet minst för skolbarnen.

De vuxna begav sig dock inte ut i sådan omfattning när vädret blev vackert att de ökade sin andel av samtliga som vistas ute nämnvärt.

Kommentar

Det påtagliga väderberoende i människors utevistelse som undersökningen bekräftar, visar hur väsentligt det är att ta hänsyn till klimatfaktorer vid planering för lek och rekreation. Klimatet är så pass ogynnsamt i vårt land vissa delar av året, att gemensamma lekutrymmen inomhus är motiverade. Även bebyggelsen och den yttre miljön bör utformas så att negativa klimateffekter motverkas, t ex genom val av hustyp, husgruppering eller genom att tillskapa vind- och regnskydd.

Inom bl a byggforskningsinstitutet pågår forskning för att utredna hur bebyggelsen och markutrymmenas utformning påverkar utomhusklimatet i bostadsområden. Så gjordes t ex våren 1970, parallellt med observationsundersökningen, detaljerade mätningar av vind- och temperaturförhållanden på två av gårdarna i APOTEKSSKOGEN (Upplands Väsby).

Undersökningsresultaten från dessa mätningar har ännu ej publicerats. Resultaten tycks bl a visa att ett temperaturöverskott på 4 - 5 grader råder inne på gårdarna mitt på dagen under soliga förhållanden, jämfört med traktens temperatur. Något värmeunderskott har däremot inte konstaterats.

8 VAD GJORDE MAN UTOMHUS?

8.1 Bakgrund. Beskrivningssätt

I Förslag till God Bostad 1970 anges att bostadsområdets mark-utrymmen skall planeras så att man där kan: röra sig; konstruera; träffas; sitta stilla.

Vad människor gjort vid observationstillfället har i denna studie beskrivits på en grov nivå med hjälp av två variabler, "aktivitetstyp" och "aktivitetsgrad".

Aktivitetstyp:

- Förflyttning från eller mot mål utanför undersökningsområdet
- Vuxnas aktiva deltagande i barns lek
- Skapande verksamhet
- Rörelseaktivitet
- Övrig aktivitet

Den första kategorin utgöres av sådana människor som vid observationstillfället inte på något sätt använder utemiljön för dess egen skull - man förflyttar sig bara där för att komma någon annanstans. (Dessa individer har uteslutits vid nästan alla analyser.)

Skapande verksamhet är den samlande beteckningen på barns "konstruktiva och skapande lek" och på vuxnas hobbyarbete av olika slag i stil med laga cykel, måla stolar, odla, tvätta bilen (kanske ingen hobby) m m. Med konstruktiv och skapande lek avses t ex lek med sand, jord, lera, vatten samt lekar av typ stapla, sätta ihop, resa tält, snickra, flyga drake osv.

Till rörelseaktiviteter räknas klättra, gunga, hoppa, cykla, springa o d. Att använda ett redskap avsett för rörelseaktivitet är inte tillräckligt för att man skall räknas hit. Den som sitter still i en gunga t ex hänföres till "övrig aktivitet".

De flesta observerade aktiviteterna var "övrig aktivitet". Hit fördes exempelvis smålekande barn, ungdomar som kör moped, vuxna som sitter på en bänk och pratar.

Fysisk aktivitetsgrad:

- Stå, sitta, köra lite nätt med småbilar i sanden o d (I)
- Gå, krypa, cykla sakta, tvätta bilen m m (II)
- Springa, hoppa, sparka boll, klättra, cykla m m (III)

Beträffande aktivitetsgrad skulle observatörerna ange hur varje individ betett sig under ett femsekundersintervall. (Övriga variabler avsåg ju rena ögonblickssituationer.) För varje individ antecknades den högsta aktivitetsgrad som observerats under intervallet. För resultaten innebär denna femsekundersobservation att den fysiska aktivitetsgraden genomsnittligt ligger högre än om observationerna verkligen gällt ögonblickssituationer.

TAB 40. Andel (%) av observerade personer som ägnat sig åt "skapande verksamhet".

Ålder	Apo		And		SG		Val		VB	
	pojk	flick	pojk	flick	pojk	flick	pojk	flick	pojk	flick
<u>Hösten 1970</u>										
0-6 år	13	11	15	13	4	4	6	5	14	16
7-15	4	4	9	3	1	3	4	1	5	4
vuxna	10	1	5	0	8	2	10	0	19	1
Ej könsuppdelat:										
0-6	12		15		4		6		14	
7-15	4		7		2		2		5	
<u>Våren 1971</u>										
0-6	11		9		8		8		17	
7-15	4		5		2		4		3	

8.2 I vilken utsträckning ägnade man sig
åt "skapande verksamheter"?

TAB 40

OMKRING TIO PROCENT AV FÖRSKOLEBARNEN OCH FEM PROCENT AV SKOLBARNEN ÄGNADE SIG ÅT SKAPANDE LEK, HUVUDSAKLIGEN SANDLEK.

Av observerade förskolebarn ägnade sig mellan 4 och 17 procent (beroende på område och period) åt "konstruktiv och skapande lek". Bland skolbarnen var andelarna genomgående lägre (2 - 7 procent).

Inga systematiska skillnader har konstaterats mellan pojkar och flickor i detta avseende (analysen här begränsad till höstmaterialet).

Omkring tre fjärdedelar av förskolebarnens och hälften av skolbarnens "skapande" lek har skett på och med sand. ANDERSBERG utgör ett viktigt undantag. I detta område fanns vid undersökningen en mindre bygglekplats på parkmark i utkanten av undersökningsområdet och mer än hälften av skolbarnen i detta område som (hösten 1970) ansetts utöva "skapande lek" har befunnit sig vid denna bygglekplats. Totalt sett har dock denna bygglekplats dragit till sig en relativt liten del av alla skolbarnsaktiviteter i området (ca 5 procent).

För övriga jämförelser mellan områden kring "skapande" verksamheter, hänvisas till avsnitten om lek med sand respektive lek med upphittade saker (13.2 och 13.3).

Av de vuxna männen har 5 - 20 procent ägnat sig åt skapande verksamhet. Antalet individer är dock inte stort. Verksamheten har förmodligen främst bestått i att pyssla med bilen. Av kvinnorna har bara någon procent ägnat sig åt denna typ av verksamhet (endast hösten).

Några systematiska skillnader mellan höst- och våromgången har inte konstaterats.

Kommentar

Den eftersträvarsvärda "skapande verksamheten" har varit ganska sällsynt. Delvis måste detta förklaras av att markutrymmena i studerade områden inte är planerade för sådana verksamheter. Egentligen har endast möjligheter till sandlek funnits. Även om avancerade former av konstruktiv och skapande lek bör ske i kontakt med vuxna, på parklekplatser t ex, bör dock även de bostadsnära markutrymmena kunna bli bättre för dessa lekar. Detta ställer inte bara krav på planeringen av områdena, utan också på den dagliga skötseln av dem. Borde man kanske, åtminstone inom större bostadsföretag, anställa fastighetsskötare med förståelse för och kanske utbildning på barn och deras krav?

8.3 Hur fysiskt aktiva var de som
vistades ute?

TAB 41
FIG 44

EN TREDJEDEL TILL HÄLFTEN AV BARNEN VAR STILLA ELLER NÄSTAN STILLA VID OBSERVATIONSTILLFÄLLET.

TAB 41. Andel (%) personer med olika fysisk aktivitetsgrad.

I stilla, nästan stilla
 II måttlig fysisk aktivitet (t ex gå)
 III hög grad av fysisk aktivitet (t ex springa)

Ålder		Apo	And	SG	Val	VB					
<u>Hösten 1970</u>											
0-3	I	53	69	55	55	51					
	II	35	27	40	35	35					
	III	12	4	5	10	17					
	S:a %	100	100	100	100	100					
	N	714	417	342	646	320					
4-6	I	49	60	47	53	41					
	II	33	29	42	38	31					
	III	18	11	11	9	28					
	S:a %	100	100	100	100	100					
	N	2 550	1 916	1 165	1 724	1 108					
7-9	I	42	46	35	41	32					
	II	35	34	44	41	27					
	III	23	19	21	17	41					
	S:a %	100	100	100	100	100					
	N	1 013	1 604	629	846	612					
10-12	I	42	40	39	32	30					
	II	34	31	35	49	25					
	III	24	29	26	19	45					
	S:a %	100	100	100	100	100					
	N	590	677	317	336	369					
13-15	I	46	50	71	41	31					
	II	38	36	23	54	45					
	III	16	14	6	4	24					
	S:a %	100	100	100	100	100					
	N	150	188	101	68	132					
<u>Våren 1971</u>											
		pojck	flick	p	f	p	f	p	f		
0-6	I	43	44	65	66	56	57	51	56	38	45
	II	42	42	28	26	32	34	39	37	43	38
	III	15	14	7	8	12	9	10	7	18	18
	S:a %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	N	1702	1424	1496	1496	873	734	1479	1224	1251	979
7-15	I	36	38	53	59	42	47	44	44	27	31
	II	38	42	26	28	35	39	39	41	39	50
	III	26	20	21	13	23	14	16	15	34	19
	S:a %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	N	1021	895	1767	1256	748	436	587	486	902	905
Vuxna	I	56	66	62	70	53	58	42	51	36	60
	II	40	30	29	26	42	36	54	45	54	37
	III	5	3	9	4	6	7	4	4	10	3
	S:a %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	N	238	458	302	421	231	181	225	380	305	377

OMKRING 30 PROCENT AV FÖRSKOLEBARNEN OCH 40 PROCENT AV SKOLBARNEN ÄGNADE SIG ÅT SÄRSKILDA "RÖRELSEAKTIVITETER".

I FYRA AV FEM OMRÅDEN VAR OMKRING EN TIONDEDEL AV FÖRSKOLEBARNENS OCH EN FEMTEDEL AV SKOLBARNENS LEKAR MYCKET RÖRLIGA VID OBSERVATIONSTILLFÄLLET.

MEST FYSISKT RÖRLIGA VAR BARNEN I 10-12-ÅRSÅLDERN.

POJKAR VAR MERA FYSISKT AKTIVA ÄN FLICKOR.

BARNENS LEKAR VAR UNGEFÄR LIKA RÖRLIGA PÅ GRÄS SOM PÅ HÅRDA YTOR.

Bland barn i förskoleåldern observerades en stor andel som satt stilla eller nästan stilla, medan de äldre barnen var rörligare (både höst och vår). Möjligen kan en tendens skönjas till att 13-15-åringarna åter blir mindre aktiva. 10-12-åringarna har betydligt högre andel i högsta aktivitetsgraden än övriga åldersgrupper (hösten 1970). Troligen återspeglar dessa resultat till stor del variationer i sandlek och cykelfrekvens mellan åldersgrupper.

Både för förskolebarnen och skolbarnen har bland flickorna observerats större andel låg aktivitetsgrad än bland pojkarna. Skillnaderna är inte särskilt stora, men upprepar sig från område till område (våren 1971). Bland skolbarnen har emellertid pojkar i avsevärt större utsträckning än flickor hänförts till den rörligaste kategorin.

Förutom aktivitetsgrad antecknades aktivitetstyp (se 8.1). Enligt denna ägnade sig ca 30 procent av förskolebarnen och 40 procent av skolbarnen åt "rörelseaktiviteter", dvs lekar där den fysiska rörelsen utgör huvudmotivet. Bara i ett fall översteg rörelseaktiviteterna 50 procent av observationerna (skolbarnen i VÄSTRA BERGA våren 1971).

Att vara fysiskt aktiv i ett visst ögonblick innebär inte nödvändigtvis att man ägnar sig åt en "rörelseaktivitet". Omvänt gäller emellertid att en individ som ägnat sig åt en rörelseaktivitet måste ha varit mycket eller åtminstone måttligt fysiskt aktiv. Att en procent av individerna som ansetts ägna sig åt rörelseaktivitet fått aktivitetsgrad I tyder alltså på att observatören skrivit fel i någon av de två variablerna.

Individer som antecknats på "övriga aktiviteter" har till övervägande delen varit stilla eller måttligt aktiva, samma är förhållandet med individer som ägnat sig åt "skapande verksamhet". - Det är svårt att förstå vad de skolbarn kan ha gjort som ägnat sig åt skapande aktiviteter samtidigt med hög grad av fysisk aktivitet (5 - 14 procent).

Inga systematiska skillnader mellan höst- och våromgången har konstaterats.

Barnens lekar var ungefär lika rörliga på gräs som på hårda ytor. Denna slutsats grundar sig på analys av observationerna av ett enda område - APOTEKSSKOGEN 1970. Observerade individers fördel-

TAB 42. Andel (%) av observerade personer som ägnat sig åt rörelseaktiviteter.

	Apo		And		SG		Val		VB	
	poj	flick	p	f	p	f	p	f	p	f
<u>Uppdelat på kön</u>										
<u>Hösten 1970</u>										
0-6 år	34	33	29	31	27	23	25	25	41	41
7-15	44	39	45	37	43	24	40	34	57	40
vuxna	8	9	31	25	5	4	10	9	12	11
<u>Ej könsuppdelat</u>										
<u>Hösten 1970</u>										
0-6 år	34		28		25		24		39	
7-15	42		42		37		32		50	
<u>Våren 1971</u>										
0-6 år	30		16		27		27		38	
7-15	41		32		41		40		56	

TAB 43. Observerade personers fördelning på aktivitetsgrad och ytslag. Våren 1970. APOTEKSSKOGEN.

I = t ex stå stilla
 II = t ex gå
 III = t ex springa

Ytslag	Akt grad	0-3 år	4-6	7-9	10-12	13-15
Gräs	I	34	34	30	34	45
	II	64	53	54	53	38
	III	2	13	16	13	17
	S:a %	100	100	100	100	100
	N	115	389	178	96	24
Hårda ytor	I	39	33	34	38	42
	II	56	52	50	43	43
	III	5	15	17	18	15
	S:a %	100	100	100	100	100
	N	609	1 892	723	479	112

ning på olika aktivitetsgrader visade sig vara ganska likartad för gräs och hårda ytor. Stor andel hög aktivitetsgrad observerades på gator och parkeringsplatser eftersom dessa till stor del använts för cykellekar.

Kommentar

Den bild av barnens lekmönster som redovisade resultat ger, visar att deras utevistelse inte helt domineras av livliga och skapande lekar. Tvärtom var barnen stilla stor del av utevistelsetiden. Detta har konstaterats i tidigare undersökningar¹⁾. Likväl får man en känsla av att det är en vanlig uppfattning bland planerare - om man får döma av lekplatsutformning, normer, arkitektillustrationer m m - att barn ständigt springer, hoppar, klättrar, bakar kakor i sanden, hoppar hage och liknande när de är ute.

8.4 Hur varierade den fysiska aktivitetsgraden mellan områden?

TAB 41
FIG 44
TAB 42

Största andelen hög aktivitetsgrad och minsta andelen låg aktivitetsgrad har konstaterats i VÄSTRA BERGA, både vår och höst, både för yngre och äldre barn. I samma område konstaterades också den största andelen "rörelseaktiviteter". Minst rörliga tycks barnen ha varit i ANDERSBERG. Detta område har de lägsta andelarna rörelseaktiviteter och de största andelarna aktivitetsgrad I.

På vilka sätt avviker lekarna i dessa områden från varandra? Vi har inte kunnat konstatera att barnen i VÄSTRA BERGA leker mer och barnen i ANDERSBERG mindre (eller tvärtom) med redskap eller med leksaker (inklusive cykel). Lek med boll är dock vanligare i VÄSTRA BERGA än i övriga områden, den är emellertid inte motsvarande lägre i ANDERSBERG. Skillnaderna i fysisk rörlighet områdena emellan har inte heller något samband med hur mycket man leker på olika sorters ytor i skilda områden.

Kan några skillnader i den yttre miljöns utformning förklara skillnaderna i aktivitetsgrad mellan områdena? Det ligger nära till hands att tänka sig att barnens lekar blir livliga i områden med stora fria ytor att röra sig på. Detta antagande stöds av det faktum att ANDERSBERG har den lägsta aktivitetsgraden. ANDERSBERG är ju det område som har minst tillgång på friyta i entréernas närhet.

Denna förklaring är emellertid högst spekulativ. Barnen i SALSTA GÄRDE - det rymligaste området - har t ex inte alls haft särskilt hög aktivitetsgrad.

Vi måste konstatera att materialet inte gör det möjligt att beskriva vari de fysiskt aktiva lekarna bestod och att det är svårt att förklara skillnaderna områden emellan i observerade individers fördelning på aktivitetsgrad med skillnader i områdenas utformning.

Enligt observatörerna har mellan 4 och 27 procent av de vuxna utfört rörelseaktiviteter. Skillnaderna är alltså stora mellan olika

1) T ex Hole 1966. Engelsk undersökning som finns sammanfattad i byggforskningens informationsblad 1966:27.

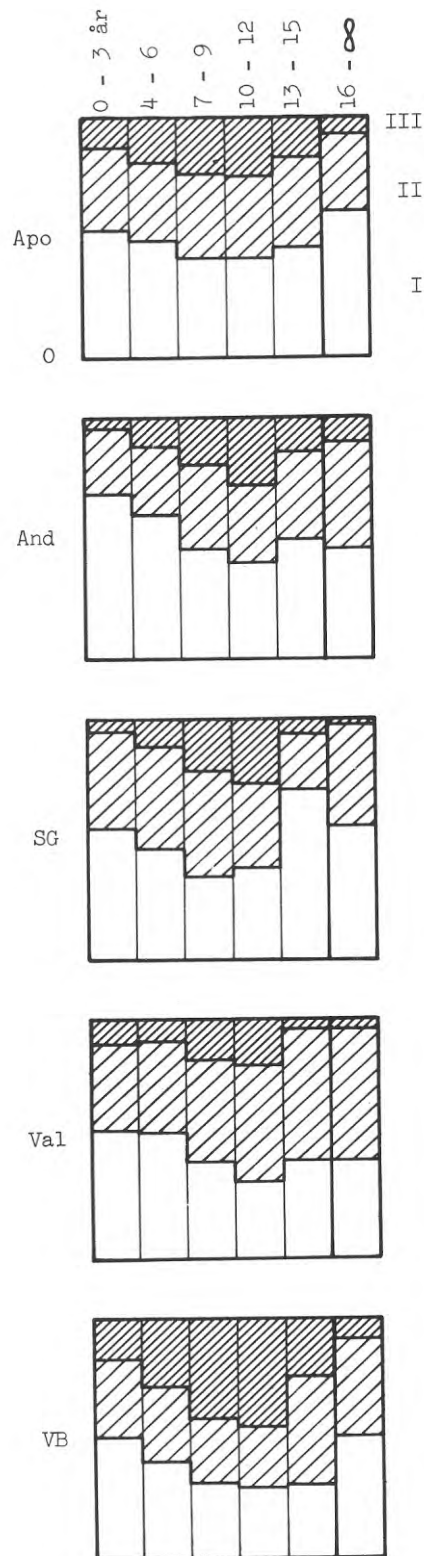


FIG. 44. Andel personer i olika åldrar och områden som var stilla (I), måttligt rörliga (II) respektive mycket rörliga (III) vid observationstillfället.

områden, men också mellan de båda observationsomgångarna för samma områden. Några "avancerade" rörelseaktiviteter (motion) har de vuxna dock knappast ägnat sig åt. Det rör sig snarast om promenader.

TAB 45. Andel (%) personer som observerats ensamma och i grupper av olika storlek.

Ålder	Grupp- storlek	Apo	And	SG	Val	VB
<u>Hösten 1970</u>						
0-6 år	Ensam	18	15	22	24	17
	med 1-2	52	48	57	47	59
	med 3-	30	37	21	29	24
	S:a %	100	100	100	100	100
	N	3 264	2 327	1 507	2 255	1 427
7-15 år	Ensam	18	13	24	18	18
	med 1-2	48	37	46	51	49
	med 3-	34	49	29	31	33
	S:a %	100	100	100	100	100
	N	1 753	2 466	1 047	1 137	1 113
vuxna	Ensam	26	37	48	37	46
	med 1-2	55	45	39	51	48
	med 3-	19	18	14	12	6
	S:a %	100	100	100	100	100
	N	528	509	374	353	318

TAB 46. Andel (%) personer som observerats ensamma.

Ålder	Kön	Apo	And	SG	Val	VB
<u>Våren 1971</u>						
0-3 år	pojkar	28	18	22	25	12
	flickor	23	16	22	23	6
4-6	p	23	19	22	22	13
	f	19	15	16	19	11
7-9	p	22	13	18	16	9
	f	14	12	17	15	7
10-12	p	16	12	24	12	18
	f	15	9	10	25	8
13-15	p	21	13	46	33	28
	f	19	17	26	25	13
<u>Andel (%) personer som observerats ensamma</u>						
0-6 år	hösten	18	15	22	24	17
	våren	23	16	20	21	12
7-15 år	hösten	18	13	24	18	18
	våren	18	12	19	16	12

9 VAR MAN ENSAM ELLER TILLSAMMANS MED
ANDRA UNDER UTEVISTELSEN?

9.1 Bakgrund. Beskrivningssätt

Kontaktbehovet är väsentligt för mänskligt beteende. Det utgör säkert en stark drivkraft för många människor att bege sig utomhus till platser där andra människor vistas. Markutrymmena i den egna bostadens närhet torde rimligen kunna vara en sådan plats (åtminstone under sommarhalvåret).

För varje observerad individ antecknades om hon var ensam, tillsammans med få, eller med flera individer, alltså tre alternativ:

- ensam
- tillsammans med en eller två individer
- tillsammans med tre eller flera individer

Förutom storleken på gruppen antecknades även gruppammansättningen med avseende på individernas ålder och kön. Gruppammansättningen noterades i följande kategorier:

- bara barn av samma ålder och kön i gruppen
- bara barn av samma ålder men olika kön
- bara barn, skilda åldrar men samma kön
- bara barn, skilda åldrar och skilda kön
- både barn och vuxen, barnen av samma kön (eller bara ett barn)
- både barn och vuxen, barnen av skilda kön

En individ som stod och tittade på andra individer utan att delta på annat sätt ansågs vara ensam.

En vuxen som satt och passade barn ansågs inte vara i grupp med barnet(-en) om hon inte vid observationsögonblicket hade direkt kontakt med något av barnen (pratade, deltog i leken).

För att två barn skulle anses vara av olika ålder, skulle de inte hänföras till samma eller intilliggande åldersklasser enligt åldersvariabelns treårsindelning. När t ex en 4-6-åring var tillsammans med ett eller flera barn i 10-12-årsåldern ansågs sålunda gruppen vara åldersmässigt blandad.

Med den valda undersökningsmetoden är det möjligt att beskriva hur vanligt det är med samvaro vid utevistelse samt hur grupper brukar vara sammansatta. Däremot har vi inget underlag för att uttala oss om ifall kontakterna var positiva eller negativa. Vid observationerna hösten 1970 gjordes visserligen försök att anteckna för varje individ om hon vid observationsögonblicket var inblandad i konflikt med någon annan (slagsmål, gräl e d) eller ej. De syn- eller hörbara bråk som förekommer visade sig dock uppta en så liten andel av utevistelsetiden att de nästan inte alls blev registrerade med denna metod.

9.2 Hur många individer vistades på egen hand,
i mindre grupper, i större grupper?

TAB 45
TAB 46
FIG 47

OMKRING VART FEMTE BARN VAR ENSAMT VID OBSERVATIONSTILLFÄLLET.

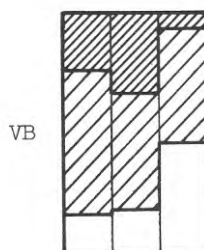
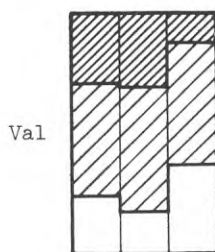
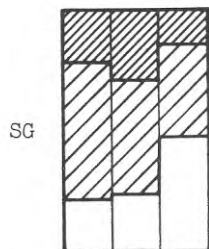
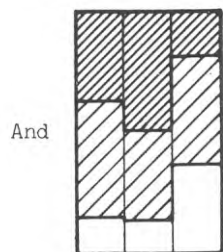
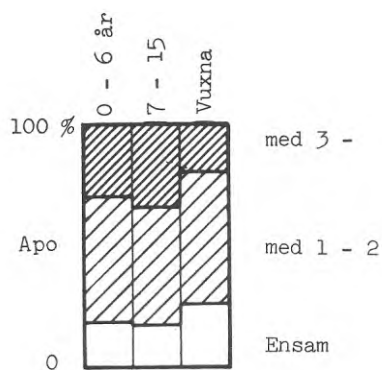


FIG. 47.
Andel observerade personer i grupper av olika storlek. Hösten 1970.

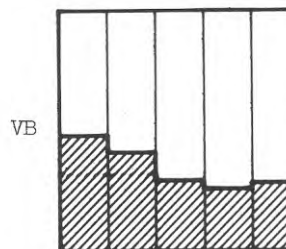
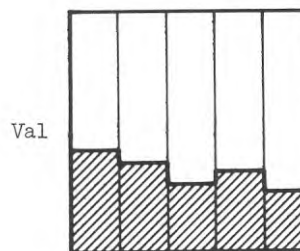
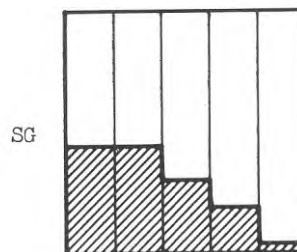
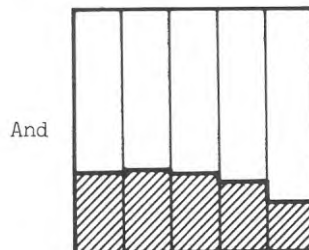
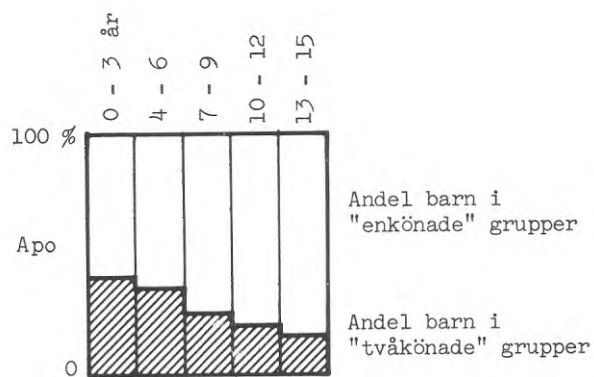


FIG. 48.
Barn observerade i grupp uppdelade på "enkönade" och "tvåkönade" grupper. Hösten 1970.

OMKRING HÄLFTEN AV BARNEN VAR TILLSAMMANS MED EN ELLER TVÅ ANDRA INDIVIDER.

POJKARNA VAR OFTARE ENSAMMA ÄN FLICKORNA.

I VARJE OMRÅDE OBSERVERADES LÄGSTA ANDELEN ENSAMMA I ÅLDRARNA 7 - 9 ELLER 10 - 12 ÅR.

OMKRING EN TIONDEDEL AV FÖRSKOLEBARNEN OCH EN TJUGONDEDEL AV SKOLBARNEN VAR SAMTIDIGT ENSAMMA OCH FYSISKT PASSIVA.

Analys av fördelning på ensamma - liten grupp - stor grupp har bara gjorts för hösten, medan analys av vårmaterialet begränsats till alternativen ensamma - grupp.

TAB 46 Andelen ensamma barn varierade mellan 6 och 46 procent, beroende på ålder, kön och område.

De flesta av barnen, i genomsnitt ungefär fyra av fem, observerades alltså i någon form av grupper, vilket överensstämmer med Carlestams (1968) undersökning. Fler barn ingick i grupper på 2 - 3 individer än i större grupper. Fler skolbarn än förskolebarn ingick i stora grupper.

Den mesta gruppleken konstaterades i åldrarna 7 - 9 eller 10 - 12 år för både pojkar och flickor.

Pojkarna var oftare ensamma än flickorna. Skillnaderna var i regel små (men har konstaterats i nämnd riktning i 22 fall av 25 - fem områden x fem åldersgrupper).

Betydligt större andel av de vuxna (26 - 48 procent, beroende på område) än av barnen har observerats ensamma.

Av observerade förskolebarn var mellan 8 och 11 procent (beroende på område) samtidigt ensamma och fysiskt passiva (aktivitetsgrad I). Av skolbarnen utgjorde dessa individer mellan 4 och 9 procent. En närmre redovisning av sambandet mellan gruppstorlek och aktivitetsgrad ges i kap 9.4.

9.3 Hur var grupperna sammansatta med avseende på kön och ålder?

TAB 49 BARN LEKTE MEST MED KAMRATER AV SAMMA ÅLDER OCH KÖN.

VUXNA DELTOG MYCKET SÄLLAN I BARNES LEKAR. MÄN ENBART I UNDANTAGSFALL.

Få barn observerades tillsammans med vuxna. Av förskolebarnen var det 6 - 10 procent (hösten 1970) och av skolbarnen bara någon enstaka procent.

Det var inte heller särskilt vanligt att barn med stor åldersskillnad lekte med varandra. Av förskolebarnen observerades mellan 4 och 13 procent (beroende på område) tillsammans med avsevärt äldre barn. För skolbarnen var andelarna som lekte med yngre eller äldre barn genomgående högre. För tre områden omkring 15 procent.

TAB 49. Gruppsammansättning

Tvåkön = Andel barn som observerats i grupp där barn av båda könen ingick

Åldskilln = Andel barn i grupp där barn med stor åldersskillnad ingick. För att två barn skulle anses ha stor åldersskillnad, skulle de inte hänföras till samma eller intilliggande åldersklasser enligt åldersvariabelns treårsindelning

Vuxensäll = Andel barn i grupp där även vuxna ingick

Samma barn kan ha räknats till två av de tre grupptyperna samtidigt. Barn i grupper som innehållit både vuxna och barn med stor åldersskillnad har dock enbart hänförts till "vuxensäll".

Ålder		Apo	And	SG	Val	VB
0-6	Tvåkön	31	25	30	27	25
	Åldskilln	6	13	4	9	13
	Vuxensäll	10	6	6	8	7
	N	3 256	2 325	1 507	2 227	1 427
7-15	Tvåkön	20	20	13	24	21
	Åldskilln	12	17	6	12	24
	Vuxensäll	3	1	4	1	1
	N	1 753	2 468	1 046	1 128	1 113
Vuxna	I grupp med barn	45	23	29	35	21
	N	528	509	374	350	318

TAB 50. Vuxna som deltagit i barns lekar.

		Apo		And		SG		Val		VB	
		m	k	m	k	m	k	m	k	m	k
<u>Uppdelat på kön. Hösten 1970</u>											
Antal vuxna som deltagit i barns lekar	N	3	25	3	11	3	7	1	5	1	4
Deras andel av observerade vuxna	%	2	7	1	4	1	4	1	2	1	2
<u>Ej könsuppdelat. Våren 1971</u>											
Andel vuxna som deltagit i barns lekar	%	1		3		7		8		1	

FIG 48 Drygt vart fjärde observerat förskolebarn och ca vart femte skolbarn lekte tillsammans med barn av motsatta könet. Med stigande ålder blev det allt vanligare att pojkar och flickor lekte var för sig.

Det var vanligare att flickor lekte i tvåkönade grupper än att pojkar gjorde det, vilket alltså måste betyda att flickorna var i majoritet i grupperna.

TAB 49 Av de vuxna observerades omkring en tredjedel, 21 - 45 procent (beroende på område), i sällskap med barn, plus eventuellt någon annan vuxen.

TAB 50 Det var ännu mera sällan som vuxna deltog aktivt i barnens lekar. Av männen bara några enstaka, medan kvinnorna som väntat var något flitigare. Av de kvinnor som observerats ute (ej på väg ut ur eller in i området) var det dock bara 2 - 7 procent som hösten 1970 deltog i barnens lek¹).

Kommentar

Barnen har till ca fyra femtedelar lekt i större eller mindre grupper vid observationstillfället. Om denna omfattning av gruppleken generellt sett har varit för stor eller för liten i avvägningen mellan behov av avskildhet och behov av kontakt, kan givetvis inte besvaras. Viktigare är att konstatera att den mesta leken har skett i grupper sammansatta av individer med samma ålder och kön. Lek och samvaro över ålders- och könsgränserna behöver stimuleras.

Generellt sett kan kanske grupplekens omfattning höjas genom att t ex välja en husgruppering som skapar små gårdar på vilka alla barnen känner varann, genom att förse lekplatserna med lekredskap som stimulerar till, och kanske också kräver samarbete, eller genom att placera lekplatserna, även för de lite äldre barnen, i bostadsentréernas närhet så att de kan fungera som mötesplatser. För att öka möjligheterna till mindre köns- och åldersbunden lek fordras dock först och främst att man får även andra åldersgrupper än de nu dominerande barnen att vistas ute. Dessutom måste arrangemang skapas som lockar t ex barn och vuxna att göra någonting tillsammans. Klätterställningar och gungor t ex, fungerar inte. De är alldeles för traditionsbelastade. Ingen vuxen vågar sig på dem med tanke på det "värdighetsideal" som vuxna tycks lägga sig till med, särskilt i denna typ av flerfamiljshusområden.

9.4 Hur varierade gruppleken med ytslag, leksaker, aktivitetsgrad?

TAB 51 STORA GRUPPER VAR VANLIGARE PÅ GRÄS ÄN PÅ HÅRDA YTOR, MEDAN ENSAMAKTIVITETER VAR VANLIGARE PÅ HÅRDA YTOR ÄN PÅ GRÄS.

CYKELN VAR DEN INDIVIDUELLASTE AV LEKSAKERNÄ, MEDAN HOPPREPET VAR DEN MEST TYPISKA GRUPPLEKSAKEN.

INDIVIDER SOM OBSERVERADES ENSAMMA ELLER I SMÅ GRUPPER VAR MER FYSISKT AKTIVA ÄN INDIVIDER I STORA GRUPPER

1) Att sitta på en bänk och "vakta" barn som t ex leker i sandlådan räknas inte som aktivt deltagande i barns lek.

TABELL 51. Personer i olika åldrar uppdelade på gruppstorlek och ytslag.
 Gruppstorlek: 1) ensam, 2) 2 - 3 personer, 3) 4 eller fler
 personer. Absolut och relativ frekvens. APOTEKSSKOGEN, våren 1970

Ytslag	Ålder	Gruppstorlek							
		1	2	3	S:a	1	2	3	S:a
Gräs	0-6	66	233	204	503	13,1	46,3	40,6	100
	7-15	29	128	140	297	9,8	43,1	47,1	100
	vuxna	13	11	7	31	41,9	35,5	22,6	100
	S:a	108	372	351	831	13,0	44,8	42,2	100
Hårda gångytor	0-6	521	1 271	707	2 499	20,8	50,9	28,3	100
	7-15	232	635	444	1 311	17,7	48,4	33,9	100
	vuxna	189	370	141	700	27,0	52,9	20,1	100
	S:a	942	2 276	1 292	4 510	20,4	50,5	28,6	100
Bilytor	0-6	13	55	17	85	15,3	64,7	20,0	100
	7-15	9	52	17	78	11,5	66,7	21,8	100
	vuxna	59	72	15	146	40,4	49,3	10,3	100
	S:a	81	179	49	309	26,2	57,9	15,9	100

Resultaten i detta delkapitel grundar sig enbart på observationer i APOTEKSSKOGEN våren 1970.

Av skolbarnen som observerades på gräsytor var omkring en tiondedel ensamma medan nära hälften ingick i stora grupper. På hårda ytor däremot var nära en femtedel ensamma och en tredjedel ingick i stora grupper. Samma mönster upprepar sig för både förskolebarn och vuxna.

Dessa skillnader behöver inte bero på några egenskapsskillnader mellan de båda ytslagen. Förklaringen kan i stället ligga i ytor- nas placering i förhållande till bostadsentréerna. Hårda ytor dominerar nära entréerna, där barn kanske rör sig lite på egen hand innan någon kamrat dyker upp. Gräs fanns längre bort, dit man kanske beger sig när man funnit någon att leka med.

Cykeln var det individuellaste av leksakerna. 30 - 40 procent av cykelanvändarna var ensamma. Omvänt så använde en tredjedel av de 4-6-åringar som observerades ensamma just cykel. Hopprepet däremot är ett typiskt grupplekredskap. I bara 5 procent av fallen har det använts av ensamlekande individer. I hälften av fallen har det använts av barn som ingick i stora grupper. Mer än en fjärdedel av barnen 7 - 12 år som observerades i stor grupp lekte med hopprep.

Fysiskt passiva (aktivitetsgrad I) var ca 20 procent av de individer som observerats ensamma, 30 procent av dem som observerats i mindre grupper och 40 procent av individer som ingick i stora grupper vid observationstillfället. På motsvarande sätt var andelen fysiskt mycket aktiva (aktivitetsgrad III) störst bland dem som varit ensamma, vilket delvis hänger samman med att så många individer som observerats ensamma ägnat sig åt cykling. Sambandet mellan gruppstorlek och aktivitetsgrad gäller för alla åldersgrupper från fyra år och uppåt.

9.5 Hur varierade grupplekens omfattning mellan områden?

TAB 45
TAB 46

Största andelen ensamma individer (både höst och vår) har observerats i SALSTA GÄRDE och i VALLBY, medan man lekt mest i grupper i ANDERSBERG och i VÄSTRA BERGA. Under hösten var lek i stora grupper vanligast i ANDERSBERG (fördelningen på små och stora grupper ej studerat för våren 1971).

Resultaten stöder i stort sett ett antagande som gjordes på ett tidigt stadium av undersökningen. Antagandet innebar att ANDERSBERG skulle ha mera grupplek än övriga områden eftersom markutrymmena i entréernas närhet är trängre i detta område än i de övriga. Dessutom har markutrymmena disponerats så att lekplatser av olika slag, piskplatser, cykelställ och parkeringsplatser alla ligger i nära kontakt med varann.

APOTEKSSKOGEN och VÄSTRA BERGA liknar delvis ANDERSBERG i ovan diskuterade egenskaper hos markutrymmena. Lekplatser, piskplatser och cykelställ har placerats i nära kontakt med varann och med husentréerna. I SALSTA GÄRDE och VALLBY ligger däremot lekplatserna längre från husens entréer och även längre från varann och från övriga element. I dessa två områden är alltså markutrymmenas vistelse- ytor mindre koncentrerade än i övriga tre områden.

Det tycks råda ett samband mellan dessa förhållanden. Minsta andelen lek i grupp har observerats i de områden där vistelseytorna är minst koncentrerade. Det måste för tydlighetens skull påpekas att en större andel grupplek (inom det intervall det här rör sig om) inte behöver innebära något positivt. I stället kan det ju vara så att barnen delvis är tvungna att leka tillsammans eller intill varann eftersom lekmöjligheterna är koncentrerade till vissa ytor.

10 HUR MYCKET ANVÄNDES SKILDA SORTERS YTOR?

10.1 Bakgrund. Beskrivningssätt

Mängden av olika ytslag och deras placering - inbördes och i relation till entréer m m - påverkas av planeraren. Dessa förhållanden påverkar givetvis i sin tur människors beteende på dessa ytor. Vissa ytslag anses passa för vissa aktiviteter. Planerarens överväganden rörande ytslag påverkas emellertid även av andra förhållanden än bedömning av vad han tror är lämpligt för de boendes aktiviteter, t ex kostnader, krav på hållbarhet och slitage eller snöröjnings- och sophämningsaspekter. För att inte dessa tekniskt-ekonomiska förhållanden skall bli avgörande för planering av markutrymmen, är det väsentligt att kunskap inhämtas om vilken betydelse olika sorters ytslag och variationen mellan olika ytslag har för de boendes utelek och rekreation.

Vid undersökningen prickades varje observerad individ in på en karta. Vid kodningsarbetet kunde därför anges om individen hade befunnit sig på gräs, gångväg osv. Ytlagsindelningen gjordes ganska detaljerad, se avsnitt 2.5, men vid analysen har i regel endast följande sammanfattande ytlagsindelning använts:

- Hårda ytor (gångvägar o d)
- Sand
- Gräs
- Naturmark
- Planteringar
- Bilytor

Markutrymmenas uppdelning på olika ytslag finns redovisade i avsnitt 4.6 samt i utvikningstablan.

10.2 Hur mycket användes olika ytslag?

TAB 52
FIG 53

DEN MESTA LEKEN SKEDDE PÅ HÅRDA YTOR.

I FÖRHÅLLANDE TILL SIN YTANDEL VAR GRÄSET FÖGA ANVÄNT.

PER KVADRATMETER RÄKNAT VAR SAND DET MEST UTNYTTJADE YTSLAGET.

CA EN FJÄRDEDEL AV SMÅBARNENS LEK SKEDDE PÅ SAND.

BARN LEKTE INTE SÄLLAN I BUSKPLANTERINGARNA LÄNGS HUSFASADERNA.

STÖRRE ANDEL AV SKOLBARNEN ÄN AV FÖRSKOLEBARNEN LEKTE PÅ HÅRDA YTOR OCH GRÄSYTOR.

ANDELEN BARN SOM LEKTE PÅ GRÄSYTOR SJÖNK FRÅN VÅR TILL HÖST FÖR FÖRSKOLEBARNEN, MEDAN DEN STEG FÖR SKOLBARNEN.

45 - 65 procent av alla barn observerades på hårda (mest asfalterade) ytor. Andelen varierar beroende på område, barnens ålder och årstid. Andelen förskolebarn som observerades på gräs sjönk från höst- till våromgången medan den steg för skolbarnen (med undantag för ett område). För övriga ytslag är bilden mindre enhetlig. För de olika årstiderna och områdena återkommer (med ett undantag) en skillnad mellan åldersgrupperna som innebär att skol-

TAB 52. Andel (%) observerade personer fördelade på olika ytslag.

		Apo	And	SG	Val	VB
<u>Gräs</u>						
0-6 år	Höst	11,2	8,8	15,4	6,7	15,4
	Vår	11,4	9,2	19,7	13,7	18,6
7-15	Höst	8,2	21,7	16,8	12,2	25,4
	Vår	13,9	21,0	25,5	23,4	28,1
<u>Sand</u>						
0-6 år	Höst	34,3	38,7	17,4	22,6	25,2
	Vår	25,3	30,6	18,5	29,4	28,1
7-15	Höst	26,7	16,8	5,1	16,8	9,6
	Vår	18,0	11,8	5,8	22,3	10,1
<u>Hård</u>						
0-6 år	Höst	50,0	48,1	51,1	63,5	58,1
	Vår	59,8	57,0	45,1	51,3	51,6
7-15	Höst	61,0	57,4	50,7	62,6	62,8
	Vår	61,9	62,1	48,9	48,2	59,4
<u>Trafik</u>						
0-6 år	Höst	1,8	2,4	8,1	4,1	0,6
	Vår	1,7	2,2	5,6	3,3	0,6
7-15	Höst	3,2	3,2	18,9	7,2	1,8
	Vår	4,4	2,8	9,8	4,4	1,7

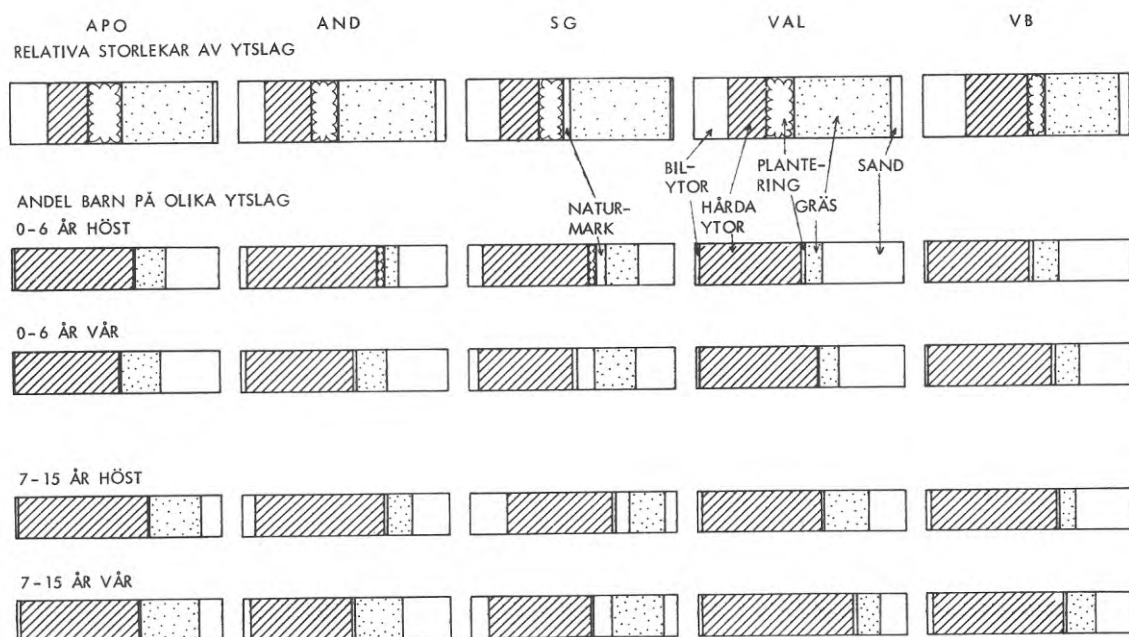


FIG. 53. Markutrymmenas fördelning på ytslag. Andel barn som observerats på olika ytslag.

barnen utnyttjar gräsytor relativt sett mer än yngre och äldre. Sand utgör underlag för mycket stor del av förskolebarnens lekar (17 - 34 procent beroende på område och årstid). Vid jämförelse mellan torra och blöta dagar har kunnat konstateras att andelen lek på hårda ytor är något högre under dagar med regn än under dagar med uppehållsväder.

Vid ett genomsnittligt observationstillfälle hade varje individ som observerades på gräs ca 3 500 m² gräs "till sitt förfogande". Individer på hårda gångytor hade bara tiondedelen, ca 300 m². Användningen av sand varierade mera mellan olika områden än andra ytslag. Här hade varje individ på sand 100 - 250 m² till förfogande.

I VÄSTRA BERGA finns en mindre gräsmatta inne på var och en av de fyra kringbyggda gårdarna. Den övervägande delen av undersökningsområdets gräsytor finns i parkstråket samt i utlöpare av detta parkstråk mellan gårdarna. Mer än hälften av leken på gräs observerades i parkstråket. Per kvadratmeter räknat var dock gräsmattorna inne på gårdarna hårdast utnyttjade, dock inte mer än att det gick ca 2 000 m² gräsmatta per observerad individ och observationstillfälle. Dessa gräsmattor och gångytorna är någorlunda lika i tillgänglighet från husentréerna. Även med denna jämförelse är alltså de hårda ytorna mest utnyttjade.

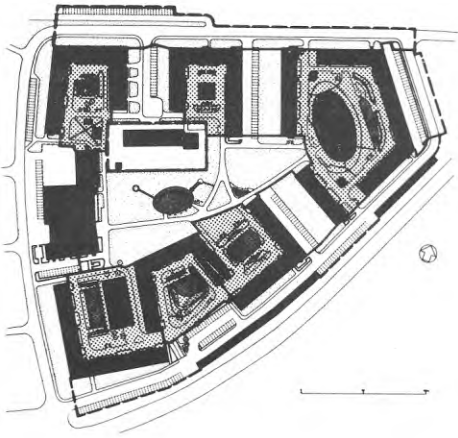
Ett antagande att de gräsytor som närmast gränsar till gångvägar i samtliga områden skulle ha större andelen av leken än övrigt gräs (i förhållande till ytandelen) har inte bekräftats. Leken på gräs domineras alltså inte av "överspill" från gångvägar och andra hårda ytor.

I VÄSTRA BERGA finns till skillnad från övriga områden inga buskplanteringar längs fasaderna på entrésidan av husen. (Här finns inga bostadsvåningar i markplanet.) I detta område observerades totalt (under våromgången) bara 13 individer i planteringar. I övriga områden var antalet större, 60 - 110 st. Trots att VÄSTRA BERGA är det område som har största ytandelen buskplanteringar var det alltså minst drabbat av lek i planteringarna. Utan att göra en detaljerad analys, tolkar vi detta som om det är just i planteringarna längs husfasader som barn brukar leka.

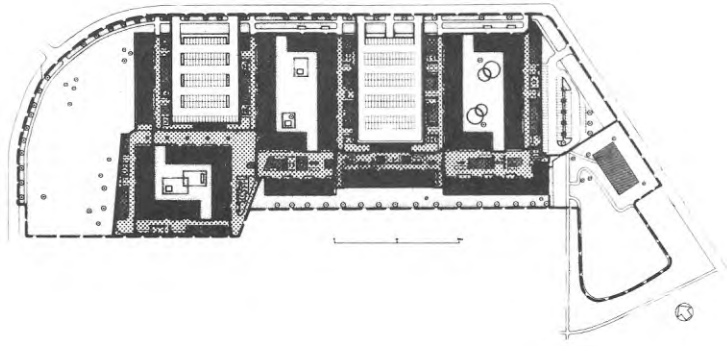
Planteringarna längs husfasaderna gränsar mot de livligt utnyttjade entrégångarna och får därför säkert mottaga visst "överspill" från dessa. Detta är en väsentlig orsak till lek i planteringarna längs fasader. Bidragande är samtidigt också det faktum att planteringar ofta kan vara de enda ställen på nära håll där det finns någon möjlighet att gömma sig. Ibland har dessutom observerats att balkonger i bottenvåningen ingått i leken, vilket inneburit att man måst gå in i planteringen för att komma intill balkongen.

Andelen barn på trafikytor varierar avsevärt beroende på område, ålder och undersökningsperiod - mellan en och tjugo procent (se avsnitt 10.4).

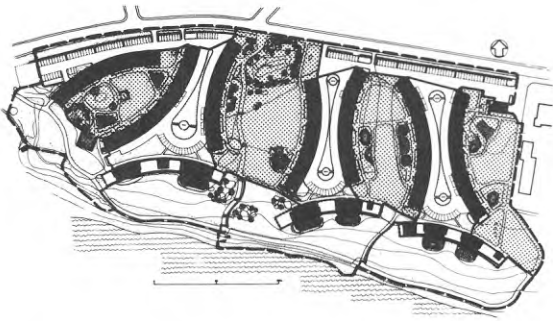
Sandytor utnyttjades mest av barn i förskoleåldern, medan större andel av skolbarnen än av förskolebarnen lekte på gräsytor och hårda ytor.



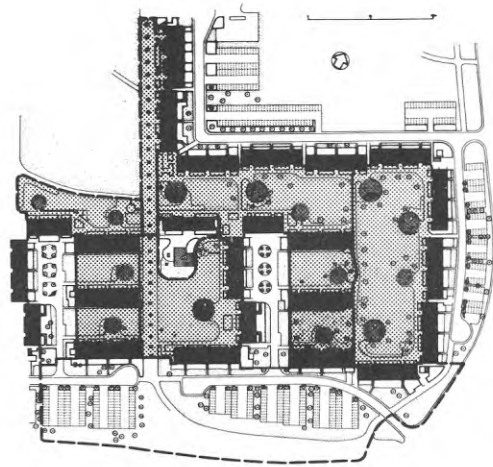
Apoteksskogen



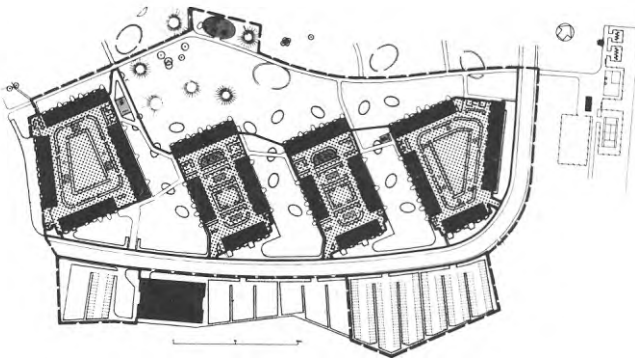
Andersberg



Salsta Gärde



Vallby



Västra Berga

FIG. 54. "Vistelsedelen" av markutrymmen i studerade områden.

Kommentar

När markutrymmena i ett bostadsområde planeras är ekonomiska hänsyn tungt vägande, eftersom regler för statliga lån till bostadsbyggande inte ens tillåter full kostnadstäckning för finplaneringen¹⁾ (Barns utemiljö, sid 125). Detta sätter snäva ramar för funktionella och estetiska ambitioner. Beträffande markutrymmenas fördelning på olika ytslag finns därför risk att den billigaste ytan blir helt dominerande, även om hänsyn till barns lek och vuxnas utevistelse skulle motivera en annan ytslagsfördelning.

De resultat som redovisas i kapitel 10, visar att en stor del av barnens lekar har skett på hårda ytor, trots att dessa ytor utgör en relativt liten andel av den totala markarealen i studerade områden. Delvis kanske detta hänger samman med de hårda ytornas placering i förhållande till entréer och lekplatser, med att de utgör underlag för gångvägar samt med att möjligheterna att leka på gräsmattor i vissa fall varit begränsade. Ett viktigare skäl är dock att de hårda ytorna är generellt användbara (vilket bl a påpekas i Barns utemiljö). Det är därför viktigt att markutrymmena är väl försedda med hårda ytor, trots att t ex asfaltytor är tre-fyra gånger så dyra att anlägga som gräsmattor (på ordinärt underlag). Underskott på hårda ytor i ett område tycks dessutom bidra till att andelen lek på biltrafikytor ökar (se avsnitt 10.5).

De hårda ytornas betydelse får dock inte skymma det faktum att även stora samlade gräsytor är väsentliga för både barnens och de vuxnas utevistelse. En inte obetydlig andel av utevistelsen observerades på gräsytor²⁾.

10.3 Vistelsegårdarnas andel av leken

DEN MESTA LEKEN SKEDDE PÅ VISTELSEGÅRDARNA.

FIG 54 De flesta barnen observerades på de entrénära "vistelsegårdarna", dvs de delar mot vilka de flesta trapphusentréerna leder och på vilka lekplatserna för åtminstone de minsta barnen finns. Hösten
TAB 55 1970 t ex observerades mellan 77 och 91 procent av förskolebarnen och mellan 61 och 86 procent av skolbarnen (beroende på område) på dessa gårdar. Vistelsegårdarnas andel av respektive undersökningsområdes yta varierar mellan en fjärdedel och drygt hälften.

Skillnaderna i andel lek på vistelsegårdarna mellan områden förklaras främst av hur vi valt att avgränsa dem. Det väsentliga här är att konstatera att i alla studerade områden har den övervägande delen av barnens lek skett inom de delar av markutrymmena som av planutformningen att döma avsetts för dem.

1) Finplaneringen omfattar anläggning av olika ytslag (gräs t ex), kantsten och staket, lekplatser, belysning, planteringar m m.

2) Förutom som underlag för olika typer av utomhusaktiviteter spelar gräsyterna en viktig roll som bl a dammsamlare och som ljuddämpare.

TAB 55. Ytandel resp andel aktiviteter på vistelsegårdar (%).
Hösten 1970.

	Apo	And	SG	Val	VB
Vistelsegårdarnas ytandel	38	26	39	59	24
Andel personer obser- verade på vistelse- gårdar					
0 - 6	80	85	77	91	75
7 - 15	73	70	61	86	64

TAB 56. Antal cykelanvändare på "bilytor" resp "övriga hårda
ytor" samt deras andel av samtliga personer på dessa
ytor. Våren 1971. (Västra Berga utelämnad p g a låga
frekvenser.)

	Apo		And		SG		Val	
	bil	hård	bil	hård	bil	hård	bil	hård
N								
4-6 år	15	517	19	392	28	134	27	328
7-9 år	23	188	21	208	31	76	8	107
10-12 år	11	92	18	127	21	31	13	32
%								
4-6 år	35	33	29	24	41	22	42	32
7-9 år	54	29	37	20	44	20	36	29
10-12 år	38	25	42	20	53	19	62	32

10.4 Vilka barn lekte på biltrafikytor?
Vad lekte man med?

POJKAR UTGJORDE STÖRRE ANDEL AV BARNEN SOM LEKTE PÅ BILTRAFIKYTOR ÄN AV DEM SOM LEKTE PÅ ÖVRIGA HÅRDA YTOR.

JÄMFÖRT MED BARN SOM LEKT PÅ HÅRDA GÅNGYTOR, VAR BARNEN PÅ BILTRAFIKYTORNA ÄLDRE.

TAB 56

JÄMFÖRT MED BARN SOM LEKT PÅ HÅRDA GÅNGYTOR, HAR EN STÖRRE ANDEL AV BARNEN SOM LEKT PÅ BILTRAFIKYTORNA ANVÄNT CYKEL.

Slutsatserna bygger på analys av observationerna våren 1971, för fyra områden. Västra Berga har uteslutits på grund av att så få individer lekt på trafikytor där.

I t ex APOTEKSSKOGEN utgjorde pojkarna 69 procent av de 7-9-åringar som observerats på biltrafikytorna. De utgjorde däremot 46 procent av barnen i samma åldersgrupp som observerats på hårda gång- och lekytor. Samma mönster upprepar sig för övriga åldersgrupper (0-3 och 13-15-åringarna dock utelämnade på grund av låga frekvenser) och för övriga områden - med ett viktigt undantag: ANDERSBERG passar inte alls in i mönstret.

ANDERSBERG avviker även när det gäller övriga resultat som beskriver aktiviteterna på biltrafikytorna. Ålderssammansättningen är en annan, barnen är mindre rörliga i sina lekar, vilket eventuellt kan förklaras av att cykellekar i detta område var mindre vanliga än i övriga områden.

För APOTEKSSKOGEN, SALSTA GÄRDE och VALLBY har konstaterats att barn som leker på biltrafikytorna i genomsnitt är äldre än de barn som observerats på hårdgjorda gång- och lekytor. Cykeln används dessutom relativt sett mera på trafikytorna än på gångytorna. Störst var skillnaden i SALSTA GÄRDE, där t ex 44 procent av 7-9-åringarna som observerades på trafikytor hade cykel, medan för gångvägarna andelen var 20 procent.

I APOTEKSSKOGEN och ANDERSBERG lekte ca 10 - 20 procent av barnen som observerats på gångvägar med hopprep, tvistband e d. På biltrafikytorna var andelarna bara några enstaka procent.

10.5 Hur varierade vistelsen på olika ytslag mellan områden?

TAB 52
FIG 53

STORLEK, TILLGÅNG, PLACERING SAMT EVENTUELLA RESTRIKTIONER FÖR OLIKA YTSLAG HAR EN AVGÖRANDE BETYDELSE FÖR VARIATIONEN I OMFATTNINGEN AV DERAS ANVÄNDNING MELLAN OMRÅDEN.

MINST LEK PÅ BILTRAFIKYTOR OBSERVERADES I VÄSTRA BERGA, DET ENDA STUDERADE OMRÅDE DÄR INGA SÅDANA YTOR ÄR INDRAGNA MELLAN HUSEN.

Den mesta leken på biltrafikytor observerades i SALSTA GÄRDE. Särskilt stor var andelen bland skolbarnen. Hösten 1970 observerades nästan vart femte och våren 1970 nästan vart tionde skolbarn på trafikytor i detta område. Detta beror rimligen på att nästan alla bostadsentréer i området har direkt utgång mot parkeringsplatser (förutom ut på vistelsegårdarna - entréerna är alltså

dubbelsidiga), parkeringsplatserna sträcker sig långt in mellan husen. En bidragande orsak kan dessutom vara att parkeringsplatserna utgör de enda större plana hårda ytorna i området, i övrigt finns bara smala ringlande gångvägar.

Även i ANDERSBERG ligger alla parkeringsplatser helt indragna mellan husen. I detta område finns emellertid avsevärt mer hårda plana ytor, lämpade för lek. Kontakten är inte heller så omedelbar mellan entréer och p-platser. P-platserna i Andersberg var ganska lite utnyttjade för lek (2 - 3 procent).

Lägsta andelen barn som lekte på biltrafikytor observerades i VÄSTRA BERGA. Här finns någorlunda gott om hårda lekytor. Vidare är alla parkeringsplatser placerade utanför matargatan. Inga biltrafikytor sträcker sig in mellan husen.

Vid avgränsningen av undersökningsområde har en princip varit att de till bostäderna hörande parkeringsplatserna skulle ingå. Denna princip har inte upprätthållits i VALLBY (av undersöknings-tekniska skäl). Drygt hälften av parkeringsplatserna har utelämnats. Detta innebär att observationsresultaten inte är helt jämförbara med övriga områden. Om alla parkeringsplatser ingått vid observationerna även i VALLBY skulle sannolikt andelen lek på trafikfarliga ytor legat något högre i detta.

Av resultaten från denna undersökning att döma påverkar biltrafikytornas placering i förhållande till lekområdet samt lekområdets utformning i sig i hög grad hur mycket lek som sker på gator och parkeringsplatser.

Minst andel barn som lekte på övriga hårda ytor (främst gångvägar) observerades i SALSTA GÄRDE (som ju hade den mesta leken på parkeringsplatser jämfört med övriga områden). Störst andel lek på hårda ytor observerades i VÄSTRA BERGA, men även i APOTEKSSKOGEN. Entrégångvägarna i dessa båda områden bildar någorlunda stora hårda plana lekytor. Detta gäller i ännu högre grad ANDERSBERG. Det ligger nära till hands att tro att de hårda ytorna i detta område skulle bli särskilt mycket använda speciellt med tanke på att inget gräs finns på entrégårdarna. ANDERSBERG ligger emellertid lägre än VÄSTRA BERGA och APOTEKSSKOGEN. Detta kan ha samband med att barn leker betydligt mindre med cykel i ANDERSBERG än i övriga områden (se avsnitt 12.5).

Störst andel lek på gräs har observerats i VÄSTRA BERGA och SALSTA GÄRDE. Dessa båda områden plus VALLBY har betydligt mera gräs i närheten av bostadsentréerna än båda övriga områden. Gräsytorna i dessa tre områden är dessutom ganska stora och sammanhängande och någorlunda plana.

Förutom storlek, utformning, påverkas användningen av eventuella restriktioner. Gräsytorna i VALLBY var vid undersökningstillfällena omgivna av låga pinnstaket. Enligt uppgift av trädgårdsmästaren i området var det tillåtet att vistas på gräset, men staketet har sannolikt ändå uppfattats som en restriktion, förutom som fysisk barriär, och alltså lett till att gräsytorna i VALLBY utnyttjats mindre än gräset i SALSTA GÄRDE och VÄSTRA BERGA.

ANDERSBERG hade mesta leken på sand, vilket kan förklaras av att detta område har störst ytandel sand och att sandytorna ligger mycket nära bostadsentréerna. Minst sand finns i VÄSTRA BERGA och SALSTA GÄRDE. I dessa områden har också observerats jämförelsevis låg andel lek på sand. SALSTA GÄRDE hade allra minst andel sandlek (både höst och vår för både förskolebarn och skolbarn), vilket kan bero på att avståndet här (liksom i VALLBY) var ganska långt från bostadsentréer till sandytor, samt att till skillnad från övriga områden, redskapen ej är placerade på underlag av sand. Redskapsanvändare i övriga områden anges alltså med sand som underlag, medan underlaget i SALSTA GÄRDE är grus (räknas till hårda ytor).¹⁾

1) Delvis är skillnaderna mellan SALSTA GÄRDE och övriga områden mer definitionsmässiga än verkliga. I flera fall har sanden i de kombinerade sand- och redskapslekplatserna packats så hårt att den blivit lika hård som grusen i SALSTA GÄRDE.



FIG. 57. Apoteksskogen.



FIG. 58. Andersberg.



FIG. 59. Salsta Gärde.



FIG. 60. Vallby.

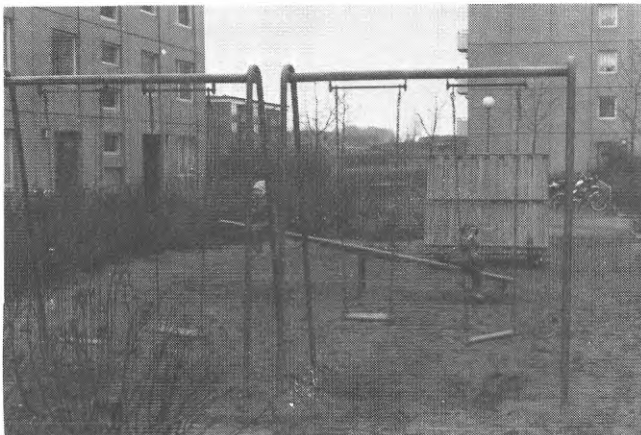


FIG. 61. Västra Berga.

FIG. 57-61. Foton av lekplatser.

11 HUR UTNYTTJADES LEKPLATSERNA?

11.1 Bakgrund

"Bostadsområdets friyta måste betraktas som ett sammanhängande lekområde" (God Bostad 1964). Krav på lekbarhet gäller idag alltså hela den yttre miljön i bostadsområden. Enligt GB 64 skall emellertid ändå särskilda lekplatser ordnas.

I samtliga studerade områden har också resurserna som avsatts för barnens lek koncentrerats till lekplatser i linje med vad som föreskrivs i GB 64, även om man sällan nått upp till krävd standardnivå (se kap 4.8 och bilaga).

För varje observerad individ finns uppgifter om på vilken lekplats hon eventuellt befann sig samt om hon använde några leksaker eller leksaker där. Redskaps- och leksaksanvändningen behandlas i kapitel 12 och 13.

11.2 Lekplatsens utformning

Den sammanlagda lekplatsytan (sand- och redskapslekplatser) varierar mellan ca 2 500 och 4 300 m², vilket utgör mellan 4 och 8 procent av undersökningsområdenas yta.

I alla studerade områden förekommer lekplatser som passar bäst för de minsta barnen och andra lekplatser som passar bäst för äldre barn. I många fall förekommer emellertid också mellanformer, dvs lekplatser som är mindre bestämda i sin åldersinriktning. Enbart VALLBY har renodlad uppdelning på två typer av lekplatser.

Lekplatsförsörjningen är genomgående bäst för de yngsta barnen.

Lekplatsstrukturen är helt olika i studerade områden. I APOTEKSSKOGEN finns en lekplats på var och en av de sex gårdarna (med några kompletteringar) plus en större redskapslekplats i områdets mitt. ANDERSBERG har ett stort antal mindre lekplatser nästan jämnt fördelade över området. I SALSTA GÄRDE finns en eller två mindre lekplatser vid varje hus. De fyra mindre gårdarna i VALLBY har var sin småbarnslekplats medan på den större gården (L-formade) finns några småbarnslekplatser och några lekplatser för äldre barn. Till var och en av de fyra gårdarna i VÄSTRA BERGA finns en mindre redskapslekplats. Vidare finns ett antal sandlådor, på de yttre gårdarna ett antal små sandlådor på en större asfaltyta. På denna asfaltyta finns dessutom några enstaka mindre lekhus, varför dessa båda asfaltytor i sin helhet kan anses utgöra lekplatser. Lekplatsytan har härigenom blivit mycket frikostigt avgränsad, jämfört med övriga områden. VÄSTRA BERGA har därför fått utgå ur vissa jämförelser.

Lekplatserna i ANDERSBERG och VALLBY har praktiskt taget enbart sand som underlag. I APOTEKSSKOGEN ingår dessutom i en del fall en smal asfaltslinga (för cykelåkning) runt lekplatsen och gräsklädda kullerstensslänter mellan slingan och sanden. I SALSTA GÄRDE är underlaget huvudsakligen grus. Lekplatserna i VÄSTRA BERGA består som nämnts av asfalt- och sandtytor.

I VALLBY är åtminstone alla småbarnslekplatser helt lika i utformning. Lekplatserna i APOTEKSSKOGEN har däremot getts en indi-

TAB 62. Användning av lekplatser. Av samtliga personer inom respektive (köns-) åldersgrupp som observerats ute har angivna andelar (%) observerats på lekplatser

	Apo		And		SG		Val		VB	
<u>Hösten 1970</u>										
0 - 6 år	45		38		32		26		48	
7 -15	35		17		15		19		29	
vuxna	20		8		8		12		18	
<u>Våren 1971</u>										
0 - 6 år	38		31		33		31		48	
7 -15	25		12		18		24		24	
vuxna	21		6		11		22		23	
<u>Våren 1971. En mer detaljerad uppdelning på ålder samt kön.</u>										
	Apo		And		SG		Val		VB	
	p	f	p	f	p	f	p	f	p	f
0 - 3 år	51	47	42	39	44	38	34	41	55	64
4 - 6	36	37	30	26	27	37	29	29	39	52
7 - 9	29	29	17	15	17	28	26	40	27	32
10 - 12	25	21	7	6	12	15	18	18	13	23
13 - 15	15	14	3	8	6	4	7	0	14	12

viduell utformning, även om vissa redskap och formelement upp-repar sig. I övriga områden förekommer både variation och upp-repning.

Alla lekplatser är placerade i närheten av bostadsentréer. Längst till lekplatser har man i VALLBY.

Beträffande lekredskapen på lekplatserna - se avsnitt 13.4.

11.3 Hur stor andel av uteleken skedde på lekplatser?

TAB 62

DEN MESTA LEKEN SKEDDE UTANFÖR SÄRSKILDA LEKPLATSER.

LEKPLATSERNA ANVÄNDES MERA I DE YNGRE BARNENS LEKAR ÄN I DE ÄLDRE BARNENS.

STUDERADE LEKPLATSER VAR I REGEL FÖGA UTNYTTJADE.

Våren 1971 observerades omkring hälften av barnen 0 - 3 år på lekplatser. Lekplatsleken andel av all utelek sjunker sedan med stigande ålder hos barnen. Av åldersgruppen 7 - 9 år lekte omkring en fjärdedel på lekplatser. Variationen mellan områdena är dock stor för alla åldersgrupper.

I APOTEKSSKOGEN och ANDERSBERG var andelen individer som observerades på lekplatser större bland pojkarna än bland flickorna. För VÄSTRA BERGA var förhållandet det motsatta (våren 1971). För SALSTA GÄRDE och VALLBY är bilden mindre enhetlig. Några entydiga skillnader mellan könen har alltså inte kunnat konstateras när det gäller andelen lek på lekplatser.

Lekplatserna stod till större delen outnyttjade. Vid två av tre observationer (3 160:4 620) av lekplatser hösten 1970, var lekplatserna tomma (Västra Berga ej medräknat).

Kommentar

I God Bostad 1964 sägs att "Lekplatsen är bara ett av många lek-alternativ, den får inte uppfattas som en isolerad anläggning där barnen ständigt finns". Observationsresultaten i denna studie bekräftar detta. I alla åldersgrupperna över tre år har mer än två tredjedelar av individerna befunnit sig på andra ytor än lekplatserna. Lekplatser är dock inte oviktiga. I några av studerade områden har nära en femtedel av barnen så högt upp som i 10-12-årsåldern använt lekplatser, trots att lekplatserna genom sin utformning i första hand tycks vara avsedda för yngre barn.

Det faktum att observerade lekplatser stod tomma för det mesta kan inte tolkas som att det funnits onödigt många lekplatser i varje område. Dimensionerande för antalet lekplatser som behöver läggas in i ett område är i första hand gångavstånd från varje entré till lekplats, vilket leder till att varje enskild lekplats kan få "överkapacitet". Även om alla individer som nu observerats ute hade varit samlade på lekplatser, skulle lekplatserna ha stått tomma ibland, och oftast bara ha besökts av några enstaka individer.

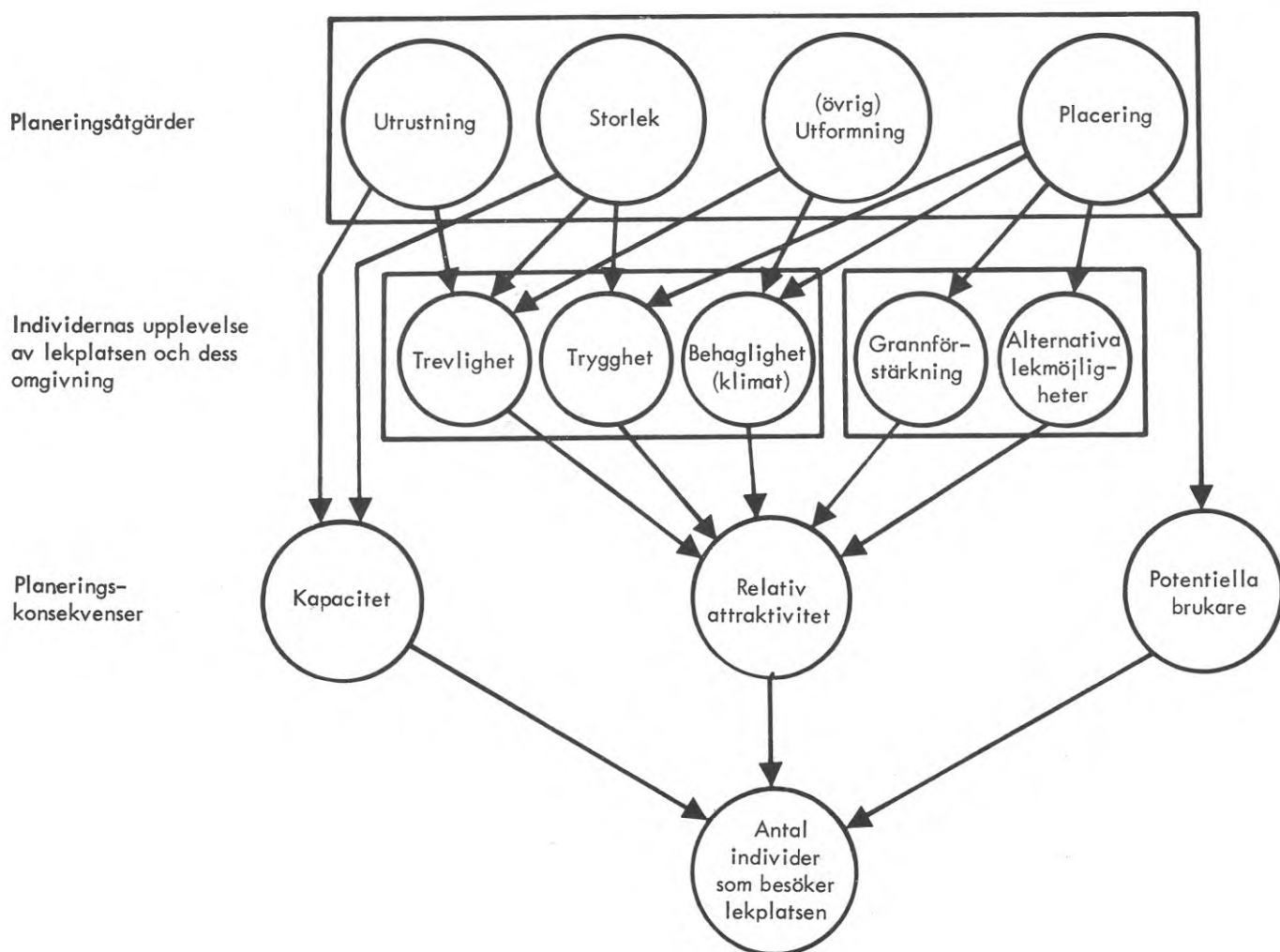


FIG. 63. Modell av hur olika faktorer kan tänkas påverka användningen av en lekplats.

11.4 Hur varierade lekplatsanvändningen
mellan områden?

TAB 62

Skillnaden är stor mellan olika områden beträffande den betydelse lekplatsleken tycks ha vid barns utevistelse. Generellt tycks störst andel av barnen i APOTEKSSKOGEN och VÄSTRA BERGA lekt på lekplatser, medan minsta andelen lekplatslek har skett i ANDERSBERG och SALSTA GÄRDE. Detta gäller både höst och vår.

Störst andel lek på lekplatser bland de äldre barnen har observerats i APOTEKSSKOGEN. Även de yngre barnen var jämförelsevis flitiga lekplatsanvändare i detta område. Orsaken kan mycket väl vara den högre redskapsstandard som lekplatserna där getts efter ombyggnad (se 12.6).

Jämfört med övriga områden skedde en liten del av uteleken på lekplatser i ANDERSBERG och SALSTA GÄRDE, särskilt under våromgången. För ANDERSBERG är detta förvånande eftersom lekplatserna i detta område är placerade så nära entréerna. Förutom lekplatserna finns det för övrigt bara hårda plana ytor inne mellan husen som är lämpliga för lek.

Den ringa andelen/andelen utelek på lekplatser i SALSTA GÄRDE tycks mera hänga samman med skillnader i sandlek mellan områden än i skillnader i redskapslek. I SALSTA GÄRDE finns bara sand i separata sandlådor medan i övriga områden sand dessutom utgör underlag för alla redskap.

I avsnitt 12.3 antogs att en placering av redskapen till större samlade redskapslekplatser, skulle bidra till mer redskapslek bland äldre barn än vad en spridd redskapsplacering skulle göra. VALLBY har en relativt koncentrerad redskapsplacering och ANDERSBERG en spridd. VALLBY har visserligen större andel lek på lekplatser än ANDERSBERG, både vår och höst (bland de äldre barnen). Andelen barn (av dem som vistats ute) som lekt med redskap, är dock störst i ANDERSBERG under hösten och i VALLBY under våren.¹⁾ Undersökningens resultat motsäger åtminstone inte antagandet.

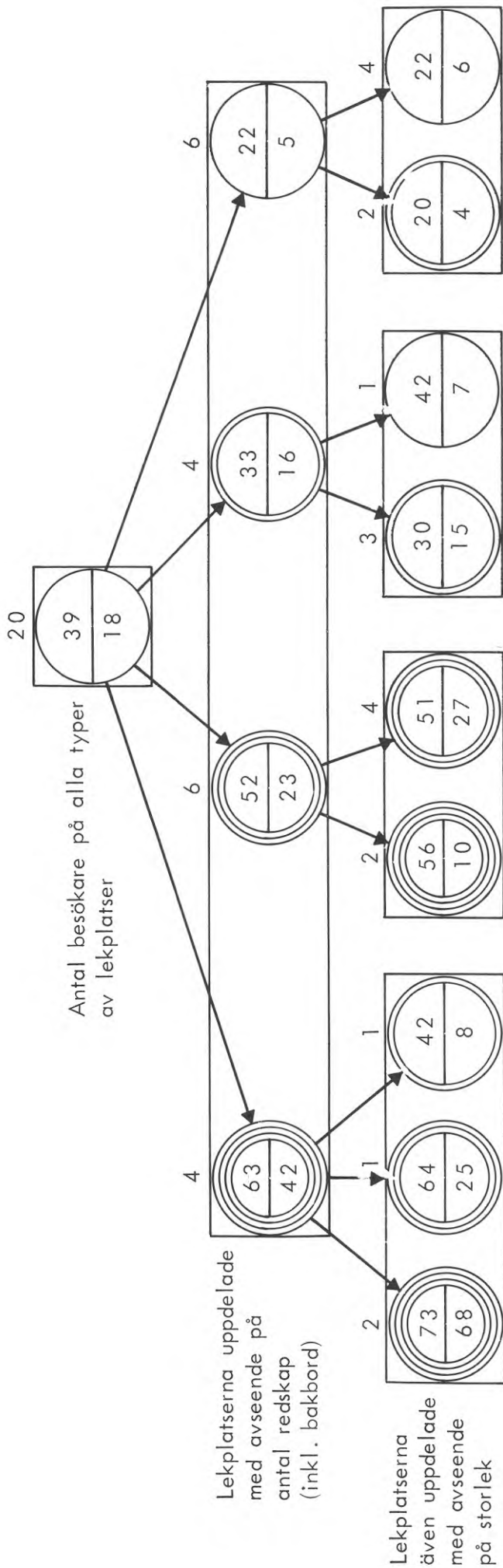
11.5 Variationer i lekplatsanvändningen
mellan lekplatser inom samma område.
En modell

FIG 63

För att söka förklara skillnader i användning mellan lekplatser utifrån egenskapsskillnader hos lekplatserna i fråga har vi följande resonemang som modell.

I ett givet (färdigställt) bostadsområde, skall en ny lekplats placeras in. De konkreta variabler en planerare då har att spela med är lekplatsens storlek, utrustning (redskap, basmaterial, yt-slag), utformning (inhägnad t ex) samt placering.

1) Tyvärr tillåter inte utformningen av studerade områden ytterligare jämförelser mellan spridd och samlad redskapsplacering. Största redskapslekplatsen finns i APOTEKSSKOGEN för vilket område effekten av själva ombyggnaden och den avancerade utformningen av redskapen dock gör det svårt att klargöra betydelsen av redskapskoncentrationen.



← Antal förskolebarn som observerats på en genomsnittslekplats av typen ifråga vid sammanlagt 70 obstillf.

← Antal skolbarn som observerats på en genomsnittslekplats av typen ifråga vid sammanlagt 70 obstillfällen

Lekplats med 4 redskap Lekplatsens storlek 268–186 m²

Lekplats med 3 redskap Lekplatsens storlek 164–139 m²

Lekplats med 2 redskap Lekplatsens storlek 107–80 m²

Lekplats med 1 redskap Lekplatsens storlek 62–31 m²

3 ← Siffran anger antalet lekplatser av typen ifråga som finns i undersökningsområdet.

FIG. 64. Andersberg, hösten 1970. Antal besökare på lekplatser med varierande antal redskap och varierande storlek.

Vad barnet upplever av lekplatsen när den väl kommer på plats kan tänkas vara dess "lektrevlighet", dess trygghet (i relation till andra människor) samt dess behaglighet (främst klimat). Tillsammans bestämmer dessa tre faktorer lekplatsens "egenattraktivitet".

Lekplatsens utnyttjande är även beroende av vad som händer i dess omgivning. Sannolikheten att den utnyttjas blir i vissa fall större om den placeras alldeles i närheten av andra attraktiva lekställen (grannförstärkning). Sannolikheten för utnyttjande av lekplatsen kan bli mindre om utbudet av alternativa lekställen i området ökas.

Lekplatsens placering påverkar förutom några av ovan nämnda förhållanden också hur många barn (och vuxna) som bor inom rimligt gångavstånd, dvs storleken och sammansättningen på gruppen potentiella brukare.

Hur mycket lekplatsen kommer att användas beror sålunda på dess relativa attraktivitet (i förhållande till andra lekplatsers), kapacitet samt antalet potentiella brukare, förhållanden som alla är påverkbara med tidigare nämnda planeringsvariabler. Avgörande inflytande har även "modeväxlingar"; populariteten hos en lekplats växlar från tid till annan.

FIG 63

Modellen förklaras tydligare av vidstående figur. För oss fungerar den som analysmodell när vi vill förstå variationer i användningen av lekplatser med avseende på deras egenskaper.

11.6 Hur varierade användningen av lekplatser med olika utformning inom ett område?

ANDERSBERG passar bra för en empirisk analys med utgångspunkt från modellen. Lekplatserna i kvarteret är många. De varierar avsevärt i storlek och redskapstillgång. De utgöres alla av sandytter omgivna av asfalt och buskplanteringar. Lekplatserna ligger i regel nära varann och nära entréer. Variation i vissa avseenden alltså, likhet i andra. - Analysen avser höstomgången.

Utrustning, storlek. De större och redskapsrikare lekplatserna är mest utnyttjade. På de minsta lekplatserna observerades i genomsnitt 0,4 barn (per observationstillfälle och lekplats) medan samma siffra för de största var 1,2. Förklaringen till detta ligger främst i mängden redskap. Vi kan påvisa ett tydligt samband mellan antalet redskap och lekplatsens användning (om storleken konstanthålles). Detta samband gäller beträffande förskolebarn men ej äldre barn.

FIG 64

Ett sätt att genomföra analysen illustreras av vidstående diagram. I översta cirkeln kan utläsas att en "genomsnittslekplats" i området besöktes av 39 förskolebarn (under höstens 70 observationsrundor). Om lekplatserna i området delas upp i fyra grupper med avseende på antalet redskap framgår (av vänstra cirkeln i andra raden) att på den redskapsrikaste lekplatstypen i medeltal observerades 63 förskolebarn (på 70 observationstillfällen). Görs ytterligare en uppdelning på storlekar framgår att de två största av de fyra redskapsrikaste lekplatserna var och en besöktes av 73 förskolebarn (dvs något mer än ett barn 0 - 6 år per observationstillfälle).

TAB 65. VALBY. Lägenhetsfördelning och boendesammansättning (1970 års mantalslängd) och lekplatsanvändning (hösten 1970) inom fyra gårdar.

	Gård			
	13	14	15	16
<u>Antal lägenheter</u>				
1 rokv	6	6	0	0
2 rok	12	12	24	24
3 rok	6	6	0	0
Totalt	24	24	24	24
<u>Antal boende</u>				
0-6 år	11	14	17	23
7-15	10	5	3	1
16-	37	36	44	42
Totalt	58	55	64	66
Boende/lgh totalt	2,4	2,3	2,7	2,8
Barn/lgh	0,9	0,8	0,8	1,0
Förskolebarn/lgh	0,46	0,58	0,71	0,96
<u>Antal besökare</u> (70 tillf)				
0-6 år	7	26	83	36
7-15	13	5	5	7
16-	0	1	2	1
Totalt	20	32	90	44
<u>Antal tillfällen med</u> <u>olika antal personer</u> <u>observerade på lek-</u> <u>platsen</u>				
0 personer	60	57	55	53
1	3	2	9	8
2	5	7	13	4
3	1	1	5	2
4	1	2	3	-
5	-	1	4	1
6	-	-	-	1
7	-	-	-	-
8	-	-	1	-
9	-	-	-	-
10	-	-	-	-
11	-	-	-	1
Totalt	70	70	70	70

Om vi konstanthåller antalet redskap och varierar storleken erhålles inte samma regelbundenheter. Det verkar sålunda som om redskapsutrustningen har betydligt större inverkan på lekplatsens attraktivitet än storleken på lekplatsen.

Placering. De tre lekplatser som ligger i kvarterets nordvästra hörn är påfallande lite utnyttjade. Detta trots att två av dem är stora och välutrustade. En förklaring kan vara att de ligger avlägset med färre individer inom lekavstånd. De ligger dessutom inte i kontakt med det sammanhängande "vistelsestråket" i kvarterets mitt där övriga lekplatser är samlade (utebliven grannförstärkning?). En annan tänkbar orsak kan vara att de potentiella brukarna av dessa lekplatser bor närmre centrala grönstråket och butikscentrum än övriga barn i området (alternativa lekmöjligheter), utan att dessa anläggningar och lekplatserna ligger så nära intill varann att de ger varann grannförstärkning.

Utformning. Åtta av lekplatserna ligger i den inre breda "vistelsekorridoren" med hus på två sidor. Dessa lekplatser gränsar mot asfaltyta på flera sidor. Övriga lekplatser omges däremot av buskplanteringar på tre sidor och har kontakt med övriga vistelseytor på bara en sida.

Vi kan finna en viss tendens till att den senare kategorin lekplatser är mer utnyttjade än övriga. Dessa lekplatser med planteringar på tre sidor är kanske tryggare att leka på. Även om buskarna inte är särskilt uppväxta, erbjuder de ändå ett hörn att krypa in i. De är kanske behagliga att leka på genom att de kan tänkas vara mera skyddade för vind samt verka mindre ödsliga.

11.7 Hur varierade användningen av lekplatser med lika utformning inom ett område?

TAB 65

DE FYRA SMÅBARNLEKPLATSERNA I VALLBY SOM HAR IDENTISK UTFORMNING OCH SOM BETJÄNAR SAMMA ANTAL LÄGENHETER VISADE SIG HA STORA SKILLNADER I BEFOLKNINGSSAMMANSÄTTNING INVID RESPEKTIVE LEKPLATS OCH ÄNNU STÖRRE SKILLNADER I FAKTISKT UTNYTTJANDE.

VALLBY erbjuder lämpliga möjligheter till jämförelse av likartade lekplatser. I undersökningsområdet finns fyra lika gårdar, med identiska lekplatser, med samma lägenhetsunderlag, med någorlunda lika placering i förhållande till andra lekmöjligheter i området. Analysen avser hösten 1970.

Vid undersökningstillfället bodde totalt sett ungefär lika många människor vid var och en av de fyra gårdarna. Skillnaderna var dock stora beträffande antalet barn i olika åldrar. Förskolebarn, den grupp som kan förväntas använda lekplatserna i fråga, fanns 11 st vid en av gårdarna och mer än dubbelt så många vid en annan, 23 st.

Genomgående har lekplatserna använts sällan. Den mest utnyttjade stod tom vid hälften av observationstillfällena. På den minst utnyttjade uppehöll sig någon individ vid endast vart sjunde observationstillfälle.



FIG. 66. Apoteksskogen, bollplan.

TAB 67. Antal personer i olika åldrar observerade på bollplanerna i Apoteksskogen. Våren 1971.

	0-3	4-6	7-9	10-12	13-15	vuxna	summa
Mindre plan	3	18	7	7	5	2	42
Större plan	2	12	45	35	11	3	108
							150

Antal gånger som olika antal personer observerats på bollplan samtidigt.

	summa									
Antal personer	14	12	9	7	5	4	3	2	1	150
Antal gånger	1	1	3	2	3	4	8	12	4	38

Sammanlagt observerades mer än fyra gånger så många individer på den mest utnyttjade lekplatsen i förhållande till den minst utnyttjade. Förklaringen till de stora skillnaderna ligger tydligen inte i hur många individer som bodde i närheten av respektive lekplats, eftersom även räknat per boende inom respektive gård skillnaderna i användning är stora.

Kommentar

Användningen av lekplatser (och av andra delar av markutrymmena) bestäms både av förhållanden som i stort sett är opåverkbara med planeringsåtgärder, och av förhållanden som avgörs på ett tidigt stadium av planeringen. Opåverkbara förhållanden kan t ex vara boendesammansättningen i lekplatsens närhet - en populär unge som brukar leka på en viss lekplats drar kanske till sig många andra barn. Fysiska förhållanden som avgörs tidigt i planeringen är bostadsområdets placering i tätorten, hustyp, trafiklösning och liknande.

De resultat som redovisats i avsnitt 11.4, 11.6 och 11.7 visar dock att även om denna typ av förhållanden har en väsentlig inverkan på användningen av lekplatserna, så spelar ändå utformningen av själva lekplatserna en roll för deras användning. Denna roll kan visserligen vara liten jämfört med förhållanden som är opåverkbara av planeringsåtgärder eller som bestäms på ett tidigt stadium av planeringen. Lekplatsernas utförande är dock långt ifrån betydelselös i sammanhanget, och de måste utformas med största omsorg, liksom övriga delar av markutrymmena.

Detta påpekande kan verka trivialt. Det behöver kanske ändå göras som en motvikt mot den defaitism som tycks kunna gripa detaljplanerare vilka börjat inse att människors beteende och välfärd huvudsakligen bestäms av förhållanden som inte är påverkbara i detaljplaneskedet. De förbiser då lätt att detaljplaneåtgärder trots allt har en viss betydelse för människor, och att man som planerare därför måste göra det bästa möjliga även inom de ramar som detaljplaneringen ger.

11.8 Hur användes bollplanerna i Apotekskogen?

TAB 67

BOLLPLANERNA VAR FÖGA UTNYTTJADE. DE VAR HELT TOMMA VID TRE AV FYRA OBSERVATIONSTILLFÄLLEN.

OMKRING 10 PROCENT AV OBSERVERADE POJKAR I SKOLÅLDERN, BEFANN SIG PÅ BOLLPLANER.

Förutom sand- och redskapslekplatser förekommer ibland andra typer av särskilda lekutrymmen inom ett bostadsområdes markutrymmen. De enda exempel på denna typ av lekutrymmen som studerats är de båda bollplanerna i APOTEKSSKOGEN. I de tre större bostadsområdena finns större lekanläggningar som emellertid inte ligger inom det egentliga undersökningsområdet.

Bollplanerna i APOTEKSSKOGEN upptar tillsammans ca 2 000 m² (800 + 1 150), knappt hälften av den sammanlagda ytan för sand- och redskapslekplatserna i området. De ligger på (kommunal) parkmark. Underlaget är grus. Planerna är inhägnade med höga nätstaket. Den något större av de två planerna ligger på områdets största

gård i NO. Ingången till planen leder ut mot den centrala grönytan. Den andra planen, placerad på en mindre gård i ett annat hörn av området, har sin ingång långt inne på gården. Denna plan ger därför intryck av att "höra till" de invånare som bor vid denna gård. Den större planen tycks däremot mera höra till hela området.

På vintrarna spolas planerna. Den större planen är upplåten för spel med klubbor, vilket den mindre inte är. Det blir härigenom en åldersuppdelning mellan de båda planerna.

Våren 1971 observerades de båda planerna sammanlagt 160 gånger (80 gånger var). Endast 38 gånger fanns det några barn på planerna. Totalt observerades 150 barn, varav 108 stycken på den större av planerna.

I regel befann sig ganska få individer på en plan samtidigt. Endast vid en tredjedel av de tillfällen då man lekte på planerna, var antalet barn på en plan samtidigt fyra eller fler. Som mest observerades 14 barn på en gång.

Den mindre planen användes mest av yngre barn. På denna plan var 50 procent av barnen (21 av 42) under 7 år. På den större planen var barnen äldre. 87 procent (94 av 108) var 7 år eller mer.

För individerna som observerades på bollplaner antecknades endast ålder.¹⁾ Under antagande att samtliga barn på bollplanerna var pojkar, befann sig ca 10 procent av observerade pojkar på områdets bollplaner. Andelen skolpojkar som observerades på lekplatser i området var större, även i åldersgruppen 13 till 15 år.

Kommentar

Ytor som upptar stor del av markutrymmena i bostadsentréernas omedelbara närhet, bör ha ett mer intensivt utnyttjande än vad som bollplanerna i APOTEKSSKOGEN visat sig ha. Det är visserligen viktigt att det finns möjligheter att "kicka boll" nära bostaden. För detta kan dock betydligt mindre ytor vara lämpliga, bara de ges en robust inramning. Se vidare 13.6.

Placeringen av de två bollplanerna i APOTEKSSKOGEN ger upphov till ett antal intressanta frågor som borde behandlas i forskning och beaktas vid planering. Är det möjligt att förlägga attribut som är gemensamma för flera gårdar inne på en av gårdarna? Vågar då barn från andra gårdar komma till denna gård och leka? Barn skyddar gärna ett revir för utomstående (kan ej belysas med resultat från denna studie). För att inte denna tendens skall utveckla sig för långt, kan det vara motiverat att genom områdesutformningen försöka locka till en förflyttning av lekarna mellan gårdarna. Är detta möjligt eller bör gemensamma attribut placeras på gemensamma "neutrala" utrymmen? Hur balanserar man den positiva hemhörighetskänsla som gårdsuppdelning kan ge, mot risken för negativt revirtänkande?

1) Vi antog att bollplanerna skulle vara avsevärt mera utnyttjade än vad som sedan visade sig vara fallet, och trodde inte att observatörerna skulle hinna anteckna kön, gruppstorlek osv för varje individ.

12 LEKREDSKAP, HUR ÄR DE UTFORMADE, HUR ANVÄNDS DE?

12.1 Bakgrund

Barn använder föremål av olika slag i sina lekar. Föremål som man kan klättra på, kasta med, studsa mot, forma. Föremål som med fantasins hjälp kan bli något annat än den vuxna iakttagaren tycker sig se. Vissa av dessa föremål tar barnen med sig inifrån - leksaker - andra finns redan ute - uteting - färdiga att använda för den som vill. Utetingen kan delas upp i fyra kategorier: särskilda lekredskap (gungor m m), andra fasta ting (piskställning t ex), upphittade föremål samt basmaterial.

I detta kapitel behandlas lekredskap och andra fasta ting, medan leksaker, upphittade föremål och basmaterial tas upp i kap 13.

För varje observerad individ har antecknats om hon använt leksaker eller uteting. Med använda avses i detta sammanhang i regel att vara i beröring med. Hänsyn har alltså inte tagits till om man använt ett redskap på "rätt sätt" eller ej.

12.2 Vad sägs om lekredskapen i normer och handböcker?

Det finns många typer av fasta lekredskap och ännu flera varianter av varje typ uppställda i bostadsområden i vårt land. Krav på att lekredskap skulle finnas i utemiljön i flerfamiljshusområden kom först i och med God Bostad 1960. (Tidigare fanns dock på sina håll kommunala normer.) Om småbarnslekplats sägs, att den bör innehålla "enkla klätterredskap". Inom 150 meter från bostaden bör finnas lekplats för de lite äldre barnen, vilken skall vara försedd med "mera innehållsrik utrustning och lekmaterial".

I Bygg (del 773.43 förf H Wohlin) från 1962 finns en sida om redskapslek. Denna handbok har nog fungerat som förlaga även i dessa planeringssammanhang, varför ett citat är motiverat.

"Traditionellt uppställs lekredskap såsom gungor, klätterställningar, rutschbana, karuseller etc på lekplatsen på en central grusyta. Redskapsleken kan göras värdefullare om den kan kombineras med fri lek i terrängen, på gräs eller i sand, vilket kan föranleda en friare uppställning av lekredskapen. Rutschbanan kan med fördel mynna i en stor sandlåda, i vilken även klätterställningar etc kan förekomma.

Gungorna är de populäraste lekredskapen och bör ha en särskild, avgränsad plats för undvikande av olyckor. De minsta bör ha en särskild gungplats, åtskild från de större barnens lekytor.

Redskapslekens värde har diskuterats; redskapen bör i varje fall ej få dominera. Har barnen byggbara lekmaterial till sitt förfogande ordnar de lätt vippgungor, rutschbanor etc själva om de vill leka sådana lekar. De värdefullaste fasta redskapen torde vara olika sorters klätterställningar, völtstänger och balansräck; de minst önskvärda är mekaniska och mobila lekredskap som t ex gunghästar och karuseller."

Hans Wohlin var också medarbetare i Barns utemiljö. Där sägs att (sid 130):

"Lekplatsens fasta utrustning tjänar framför allt rörelselekarna. Valet av redskap och utrustning måste alltid göras så att leklust och initiativ stimuleras. Redskapen får ej bli apparatur för tidsfördriv eller enbart motion och underhållning."

I skriften behandlas lämplig utformning av följande redskaps-typer avsedda för rörelselek (sid 130 - 132): gungor; rutschbanor; volträck, klätter- och gungredskap samt klättertak; bollplank.

För stillsamma lekar nämns att "bord och bänkar är viktiga förutsättningar". Vidare sägs att "hyddor och lekstugor är andra fasta arrangemang, som bl a stimulerar rollekar och andra fantasilekar".

12.3 Vilka egenskaper hos lekredskapen kan tänkas påverka hur mycket de används?

Lekredskapens betydelse för barns utelek - mätt exempelvis som andelen barn av dem som vistas ute i området, vilka använder något redskap vid en godtycklig tidpunkt - kan tänkas påverkas av ett antal enkla planeringsvariabler.

Antalet redskap. Upp till någon gräns ökar användningen med tillgång på redskap.

Typen av redskap. Vissa redskap är mera populära och används mera. Vissa redskap har stor lekcapacitet.

Utspridning. För de yngsta barnen som har liten aktionsradie innebär eventuellt utspridningen av en given mängd redskap på fler ställen (närmare bostäderna) att redskapsanvändningen stiger. För de äldre barnen däremot stimuleras kanske redskapsanvändningen, om redskapen samlas till ett fåtal ställen. Dessa redskapsställen blir då också viktiga träffställen.

Variationsrikedom. Variation i redskapssammansättningen kan ske inom redskapsställen - varje ställe innehåller i allmänhet flera redskap och redskap av olika typ. Variation kan ske mellan ställen. Olika redskapsställen har olika redskapskombinationer. - Vid en given mängd redskap i ett område är det rimligt att anta att de blir mer utnyttjade om de består av många typer än av få. (Viktigare är dock vilka typerna är.) Det är också rimligt att anta att variationen inom ställen har större betydelse, åtminstone för de äldre barnen, än vad fallet är med variationen mellan ställen.

Det är här på sin plats att än en gång betona att det finns andra aspekter på de beteenden och förhållanden vi studerar som är viktiga vid sidan av mängden aktiviteter. Är redskapen utvecklande eller bara tidsfördriv, fungerar de för samlek eller skapar de konkurrens? Är redskapen farliga, fula, dyra?

12.4 Hur är lekredskapen utformade i studerade områden?

Tillgång

TAB 68

Det är vanskligt att göra jämförelser av antalet redskap i olika områden, eftersom det för vissa redskapstyper kan vara svårt att avgöra, vad som är en grupp av redskap och vad som är ett redskap med flera delar. Vidstående tabell bör alltså läsas med viss försiktighet.

I tabellen ingår ej bakkbord och bänkar. Två gungsitsar (och två gunghästar i SALSTA GÄRDE) har räknats som ett redskap.

Enligt tabellen skulle ANDERSBERG och SALSTA GÄRDE vara ungefär lika välförsedda med lekredskap (0,14 redskap/lägenhet). När man vistas i områdena ger emellertid ANDERSBERG intryck av att ha betydligt mera redskap. Antalet lägenheter är där större och markytan mindre och redskapen är koncentrerade på en begränsad yta. Redskapstillgången blir därmed betydligt högre i ANDERSBERG än i SALSTA GÄRDE, eftersom det från varje entré är mycket nära till ett antal redskap.

Övriga tre områden har relativt sett färre redskap (0,06 - 0,08 per lägenhet) än ANDERSBERG och SALSTA GÄRDE.

Redskapens placering

ANDERSBERG har flest redskap, flest redskapsställen och även flest redskap per redskapsställe. Antalet växlar mellan ett och fem.

I VALLBY finns två typer av lekplatser. På de mindre lekplatserna finns alltid ett klätterredskap, på de sex större finns i genomsnitt 4 stycken.

APOTEKSSKOGEN har efter ombyggnaden fått en stor redskapskoncentration i mitten av området (11 redskap). På gårdslekplatserna varierar antalet mellan ett och fyra (medeltal 2,1).

I VÄSTRA BERGA ligger redskapsantalet lägre. Här finns, förutom på parkmarken, två lekplatser med tre redskap och två med två. Övriga fyra redskap består av små lekstugor, som var och en står helt ensam.

Även i SALSTA GÄRDE är redskapen fördelade på många redskapsställen. Ingen lekplats finns i området med fler än tre redskap.

Redskapens utformning

Det skulle föra för långt att gå in på varje enstaka redskaps utformning. Några karakteristiska drag beträffande redskapsutformningen i de fem undersökningsområdena kan dock vara värda att behandla.

Beträffande redskapens material är VALLBY och ANDERSBERG motpolar. I ANDERSBERG är redskapen genomgående tillverkade i stål-rör. (Genom att redskapen står så tätt och genom att samma mate-

TAB 68. Lekredskap.

Område	Apo	And	SG	Val	VB
Antal redskap	28	52	31	32	19
Antal redskap/lägenhet	0,065	0,142	0,138	0,081	0,062
Antal redskapsställen (inkl storlekplats)	9	16	13	14	9
Antal redskap/ställe	3,1	3,3	2,4	2,3	2,1

rial går igen i cykelställ och piskställ, kan man få intryck av stålrörsskog.) I VALLBY däremot är redskapen i trä; runda stockar sätter sin prägel på lekplatserna.

I APOTEKSSKOGEN är de nya redskapen av trä, men klätterställningar i stålrör står kvar. Stålrör är vanligast i SALSTA GÄRDE och i VÄSTRA BERGA.

Redskapstyperna varierar avsevärt mellan områdena. VÄSTRA BERGA har ett litet antal redskapstyper - fyra stycken (om vi enbart räknar redskapen inne på gårdarna). ANDERSBERG har inte flera typer. (Bakbord räknas här ej som särskilt redskap. De kan ju motsvaras av en rejäl sandlådesarg.) Bland de 10 klätterställningarna finns emellertid 5 varianter. SALSTA GÄRDE har 6 typer, medan APOTEKSSKOGEN och VALLBY har 7. Två av APOTEKSSKOGENS typer representeras emellertid av enstaka exemplar.

De flesta redskapstyper är avsedda för endast en sorts aktivitet. Andra typer ger däremot avsevärda möjligheter till många olika sorters lekar. Det är alltså inte variationen i redskapstyper i ett bostadsområde som är den intressanta, utan variationsvidden i lekmöjligheter som redskapen erbjuder.

APOTEKSSKOGEN (efter ombyggnad) är det område, vars redskap - enligt våra bedömningar - erbjuder flest lekmöjligheter. Särskilt redskapen på lekplatsen i områdets mitt och det sätt på vilket redskapen kombinerats ger intryck av att kunna användas i en mängd olika lekar. I övrigt, möjligen med undantag för VALLBY, tycks redskapen vara valda och utplacerade tämligen fantasilöst, och redskapen erbjuder - vågar vi påstå - få lekmöjligheter.

Nic Nilsson (1969) har pekat på en viktig aspekt på redskapens utformning: ensamredskap - samarbetsredskap. Vi har tidigare berört att tillgången på redskap måste vara tillräcklig för att inte bidra till konkurrens och konflikter. Även de enskilda redskapen kan genom sin utformning kräva, stimulera till, möjliggöra samarbete när de används.

Det finns inget redskap i studerade områden, som förutsätter samarbete för att kunna användas. Nästan alla redskap är dock utformade så, att de kan användas av flera individer samtidigt, gungor, klätterställningar t ex. Även i detta avseende anser vi APOTEKSSKOGEN och kanske också VALLBY vara något bättre utrustade än övriga områden. APOTEKSSKOGEN är försett med "rymliga" klätterredskap samlade på en äventyrslekplats, vilken kan locka till rollekar i grupp. Vid en sandlekplats finns en bred (kort) rutschkana, på vilken barnen kan åka i bredd.

I VALLBY finns på några av de större lekplatserna "lekskepp", ett större träredskap med för och akter av stockar samt i mitten en "styrbrygga". Utformningen som ger associationer åt sjörövare antyder, att barnen även här tänkes ägna sig åt äventyrliga rollekar i grupp.

I SALSTA GÄRDE finns en lekplats som består av ett lekhus med låga murade väggar, och framför detta sex lekhästar, uppställda som om de stod och åt ur en spilta. Utformningen är rimligen avsedd få barnen att fantisera om vilda västern (eller kanske om en svensk bondgård).

TAB 69. Andel personer (%) av alla som observerats ute, som använt lekredskap. Uppdelat på kön, ålder och område.

		Apo	And	SG	Val	VB
<u>Hösten 1970</u>						
0-6 år	pojkar	17	11	9	5	11
	flickor	20	18	11	10	15
7-15 år	pojkar	19	9	5	7	5
	flickor	25	14	10	10	6
<u>Våren 1971</u>						
0-6 år	pojkar	11	8	11	8	11
	flickor	12	13	19	11	19
7-15 år	pojkar	11	5	7	10	6
	flickor	8	8	18	14	11

TAB 70. Antal barn som använt lekredskap samt deras andel av alla barn som observerats på lekplats.

		Apo	And	SG	Val	VB
<u>Våren 1971</u>						
Antal barn som använt lekredskap	0-6	352	308	235	241	303
	7-15	177	182	131	119	157
Andel av barnen på lekplats som använt redskap (%)	0-6	26,2	29,1	43,0	27,5	27,1
	7-15	36,0	50,4	60,4	44,1	36,6

Vi har här kommit in på en annan aspekt på redskapens utformning, deras "associationsinnehåll". ANDERSBERG saknar helt föreställande redskap. I VÄSTRA BERGA finns små lekhus med sadeltak, SALSTA GÄRDE har de sex hästarna med intilliggande "stall", i APOTEKSSKOGEN finns ett utsiktstorn (som för tanken till ett fort), i VALLBY finns båtarna samt hästar (fasta - ej gungbara som i Salsta Gärde).

12.5 Hur mycket användes lekredskap?

TAB 69 OMKRING VART TIONDE BARN OBSERVERADES VID LEKREDSKAP.

Flickorna använde lekredskap mer än pojkarna.

TAB 70 AV DEM SOM BEFANN SIG PÅ LEKPLATSERNA ANVÄNDES LEKREDSKAP AV DRYGT EN FJÄRDEDEL AV FÖRSKOLEBARNEN OCH MELLAN EN TREDJEDEL OCH HÄLFTEN AV SKOLBARNEN.

Av alla barn som observerades ute varierade andelen som vid observationstillfället använde något fast lekredskap mellan 5 och 25 procent (beroende på ålder, kön, område och årstid).

Flickorna använde lekredskap mer än pojkarna. Skillnaderna var i några fall ganska stora. Ingen systematisk skillnad har däremot konstaterats mellan barn i olika åldersgrupper.

I SALSTA GÄRDE, VALLBY och VÄSTRA BERGA utnyttjades redskapen mera under våren än under hösten. (Gäller alla köns-åldersgrupper). I APOTEKSSKOGEN och ANDERSBERG var förhållandet det omvända. För APOTEKSSKOGEN förklaras detta av att lekplatserna byggts om strax före höstomgången och då försetts med en rad nya lekredskap. Redskapsleken hade alltså nyhetens behag.

Av de förskolebarn som observerades på lekplatser utnyttjade mellan 26 och 29 procent lekredskap - med undantag för SALSTA GÄRDE, där andelen var 43 procent. För skolbarnen utgjorde motsvarande andel 60 procent i SALSTA GÄRDE och mellan 36 och 50 procent i övriga områden. - Större del av skolbarnens än av förskolebarnens lek på lekplatser har alltså skett med redskap.

Den större lekredskapsanvändningen (i tre av fyra icke ombyggda områden) under våren kan även den tolkas som ett utslag av nyhetens behag. Under vintern är det svårt att utnyttja redskapen av flera skäl. När våren kommer är det lockande att pröva redskapen på nytt. Intresset svalnar emellertid efterhand som året går.

12.6 Hur varierade användningen av lekredskap mellan olika områden?

TAB 69 Redskapsaktiviteternas andel av all utelek varierade avsevärt mellan studerade områden. Hösten 1970 hade VALLBY lägsta andelen redskapslek. Våren 1971 hade ANDERSBERG - området med flest redskap - minst redskapslek (undantag flickor i förskoleåldern). Detta område hade dock den mesta redskapsleken hösten 1970 (näst efter det ombyggda Apoteksskogen). Särskilt mycket med redskap lekte flickorna i SALSTA GÄRDE och VÄSTRA BERGA våren 1971 - var femte flicka observerades då i ett redskap.

TAB 71. Personer som lekt med redskap fördelade på redskapstyper.

Område	Ålder	Kön	Gunga	Klätterredskap		Rutsch-	Vipp-	Lek-	S:a	N
				enkla	avancerade	bana	gunga	stuga	%	
Apo	0-6	p	29	15	36	18	-	2	100	293
		f	34	13	28	24	-	1	100	292
	7-15	p	11	16	53	16	-	3	100	261
		f	21	10	60	7	-	1	100	175
	0-6	p	17	20	18	39	-	6	100	181
		f	18	21	13	47	-	0	100	171
7-15	p	15	25	31	25	-	5	100	108	
	f	22	35	32	13	-	0	100	69	
And	0-6	p	77	9	-	14	-	-	100	130
		f	66	15	-	25	-	-	100	174
	7-15	p	89	10	-	3	-	-	100	137
		f	76	15	-	9	-	-	100	113
	0-6	p	63	26	-	10	-	-	100	115
		f	77	15	-	9	-	-	100	193
7-15	p	68	26	-	6	-	-	100	80	
	f	76	20	-	5	-	-	100	102	
SG	0-6	p	59	13	-	8	21	-	100	63
		f	68	8	-	1	23	-	100	78
	7-15	p	79	13	-	8	0	-	100	38
		f	47	19	-	3	10	-	100	32
	0-6	p	73	13	-	3	10	-	100	96
		f	80	10	-	2	8	-	100	139
7-15	p	82	6	-	0	12	-	100	51	
	f	76	9	-	3	13	-	100	80	
Val	0-6	p	59	41	-	-	-	-	100	70
		f	65	35	-	-	-	-	100	79
	7-15	p	26	75	-	-	-	-	100	47
		f	50	50	-	-	-	-	100	50
	0-6	p	31	69	-	-	-	-	100	110
		f	63	37	-	-	-	-	100	131
7-15	p	43	57	-	-	-	-	100	56	
	f	71	29	-	-	-	-	100	63	
VB	0-6	p	46	4	-	13	7	30	100	76
		f	58	2	-	10	11	19	100	83
	7-15	p	23	16	-	29	3	29	100	31
		f	65	0	-	8	12	15	100	26
	0-6	p	40	6	-	16	10	29	100	133
		f	48	8	-	8	7	30	100	170
7-15	p	33	17	-	21	9	21	100	58	
	f	35	14	-	16	17	16	100	99	

Redskapslekens andel av all utelek är ungefär densamma i SALSTA GÄRDE jämfört med övriga områden. Skillnaderna är åtminstone betydligt mindre än när det gäller redskapslekens andel av lekar på lekplatser, där SALSTA GÄRDE har en betydligt större andel än övriga områden. Detta kan eventuellt förklaras med att det finns så pass lite sand på lekplatserna i detta område. Sandleken blir mera sällsynt och redskapsleken svarar härigenom för en större andel av lekplatsleken. Att redskapen inte står på underlag av sand skulle alltså inte påverka redskapsleken i sig, medan däremot sandleken blir mindre genom att sandytorna är mindre.

Hösten 1970 var lekplatsupprustningen nyligen avslutad i APOTEKSSKOGEN. De nya lekredskapen var tydligen lockande att leka med, eftersom genomgående en betydligt större andel av barnen som observerats ute under höstperioden lekte med lekredskap i detta område. Våren 1971 var inte nyhetsvärdet lika påtagligt och vid denna observationsomgång låg användningen av lekredskap på samma nivå som i övriga områden.

Kommentar

I vilket område var redskapsuppsättningen populärast? Undersökningen ger alltså inget svar på den frågan, eftersom resultaten delvis är motsägelsefulla mellan höst och vår. Skillnaderna mellan områden i redskapslekens andel av barnens utelek är visserligen stora - redskapsleken påverkas alltså sannolikt av skillnader i utformning mellan områden, både av områdets utformning i stort och av själva redskapens utformning - men även andra förhållanden spelar in som inte kunnat kartläggas i denna studie.

Redskapsleken, som den studerats här, visar dock på ett viktigt krav som bör ställas på markutrymmena: De bör förändras över tiden. En sådan förändring klarar naturen själv av - årstidsväxlingarna. Lekredskapen utnyttjades mera under våren än under hösten t ex. Särskilda planeringsåtgärder är dock motiverade, vilket studierna i APOTEKSSKOGEN visar. Upprustningen av lekplatserna i området ledde till att barnens lek flyttades över till de nya redskapen då ombyggnaden just avslutats. När drygt ett halvt år gått hade dock lekmönstret åter närmast sig förhållandena före ombyggnad. Förändringen som sådan hade alltså större inverkan på lekvanorna än vad den bestående förbättringen av lekmöjligheterna hade.

Om dessa erfarenheter skulle beaktas vid planeringen av markutrymmen, borde det leda till att man inte satsar på en påkostad utformning en gång för alla, utan att den görs enkelt föränderlig. I stället för fasta redskap kanske mobila som kan flyttas från område till område.

12.7 Vilka sorters lekredskap användes mest?

TAB 71

STÖRSTA ANDELEN REDSKAPSLEK SKEDDE MED GUNGOR.

Uppdelning görs på följande redskapstyper: gungor, enkla klätterredskap, avancerade klätterredskap, rutschbanor, vippgungor, lekstugor. Endast gungor och enkla lekredskap finns i samtliga områden. Gruppen enkla klätterredskap består av en rad olika sorters redskap.

Andel redskapslek på olika redskapstyper

Lek med gungor är den vanligaste redskapsleken. I några områden utgör gungleken mer än hälften av all redskapslek.¹⁾ I några könsåldersgrupper har så mycket som en tiondedel av samtliga utelekande använt gungor. Gungleken utgör samma andel av all redskapslek bland både yngre och äldre barn. För de yngre barnen förekommer mer gunglek under hösten än under våren, för de äldre barnen tvärtom. Flickorna förlade en större andel av sin redskapslek till gungorna än vad pojkarna gjorde.

Redskapsgruppen enkla klätterredskap stod för en relativt liten del av all redskapslek (10 - 20 procent ungefär). Undantag utgör VALLBY, där alla redskapen, utom gungor, har räknats till enkla klätterredskap. I detta område utgör leken med dessa klätterredskap mellan en och två tredjedelar av alla redskapslek (beroende på kön och ålder).

Leken på klätterredskap tycks utgöra större andel av all redskapslek bland äldre än bland yngre barn, bland pojkar än bland flickor, för våren än för hösten (SALSTA GÄRDE undantag).

I VALLBY står leken med klätterredskap och gungleken för ungefär samma andelar av all redskapslek, medan gungleken i ANDERSBERG är mycket vanligare än leken i klätterredskap. Detta förklaras kanske i första hand av proportionerna gungor - klätterredskap i de båda områdena, men kanske också av redskapens placering och deras utformning. Redskapen i VALLBY är samlade till ett fåtal redskapsställ, medan de i ANDERSBERG är mer jämnt fördelade över området. Klätterredskapen i ANDERSBERG består av stålörsställningar av olika form, medan redskapen i VALLBY är utförda av stockar. Klätterredskapen i VALLBY verkar mer avancerade än de i ANDERSBERG.

Rutschbanor förekommer i samtliga områden utom VALLBY. De har utnyttjats i ungefär samma omfattning som de enkla klätterredskapen. I ANDERSBERG, där tillgången på rutschbanor och klätterredskap är helt likvärdig, har klätterredskapen dock använts mera än rutschbanorna (undantag förskolebarn hösten 1970).

Större rutschbanor placerade i slänt tycks vara mera utnyttjade än mindre fristående rutschbanor. Detta framgår genom jämförelse av APOTEKSSKOGEN och ANDERSBERG. I båda områdena finns rutschbanorna inne mellan husen. I APOTEKSSKOGEN är rutschbanorna placerade i slänter och i ANDERSBERG fristående. Trots att ANDERSBERG har betydligt fler rutschbanor än APOTEKSSKOGEN, har andelen av både all redskapslek och av all utelek som skett på rutschbanor varit större i APOTEKSSKOGEN än i ANDERSBERG.

Rutschbanorna tycks ha använts mer av förskolebarn än av skolbarn, med undantag för VÄSTRA BERGA, vilket kanske kan bero på att områdets enda rutschbana är mycket hög. Pojkarna förlade en större andel av sin redskapslek till rutschbanan än vad flickorna gjorde.

1) I detta kapitel har observerade individer delats upp i 40 grupper (5 områden x 2 årstider x 2 kön x 2 åldersgrupper /förskolebarn, skolbarn/). I 23 av dessa 40 fall utgör gungleken mer än 40 procent av all redskapslek.

Avancerade klätterredskap (t ex "äntra") finns bara i APOTEKSSKOGEN. Dessa redskap var helt nya när höstobservationerna inleddes. Vid höstomgången användes de avancerade klätterredskapen av omkring en tredjedel av redskapslekande förskolebarn och omkring två tredjedelar av redskapslekande skolbarn. Till våren hade andelen sjunkit högst väsentligt. Samma kraftiga nedgång har inte konstaterats för andra grupper av nya redskap - gungor och rutschbanor. De avancerade klätterredskapen tycks alltså ha varit de som lockat mest när de var nya. När barnen vant sig vid dem utnyttjades de ungefär lika mycket som enkla klätterredskap.

De avancerade klätterredskapen användes alltså betydligt mer av de äldre än av de yngre barnen. Bland de yngre barnen användes de mest av pojkar, bland de äldre mest av flickor.

Vippgungor förekommer i SALSTA GÄRDE och VÄSTRA BERGA. Det stod där för omkring en tiondedel av alla redskapsaktiviteter. Större andel av flickornas än av pojkarnas redskapslek tycks ha skett med vippgunga.

Ett antal mindre lekstugor finns i VÄSTRA BERGA. Omkring en fjärdedel av områdets redskapslek har observerats i eller på dessa. Lekstugorna står för större andel redskapslek bland de yngre barnen än bland de äldre och större andel bland pojkar än bland flickor. Denna skillnad mellan könen går i kanske oväntad riktning. Flickor förväntas oftare än pojkar leka den typ av lekar som utspelar sig i lekstugor. Informella iakttagelser under observationerna visar att lekstugorna mera använts att klättra på eller att sitta och prata i eller på än för rollekar (i stil med mamma-pappa-barn).

Utnyttjandet av varje redskapsexemplar

För att kartlägga vilka redskap barn föredrar att leka med hade det varit lämpligt att studera områden med mycket god tillgång på redskap. I stället har studerade områden, åtminstone några av dem, ont om redskap. Redskapslekens observerade fördelning på olika redskap speglar alltså både tillgången på redskap och barnens preferenser.

För att i någon mån hålla tillgången på olika redskap under kontroll, redovisas här ytterligare ett sätt att beskriva redskapsanvändningen - antalet individer som i genomsnitt observerats på varje exemplar av redskapstypen i fråga under 100 observationstillfällen.¹⁾

Räknat på detta sätt har de långa rutschbanorna i APOTEKSSKOGEN och VÄSTRA BERGA varit mest utnyttjade. Hösten 1970 observerades 49 barn (0 - 15 år) på 100 observationer i varje sådan rutschbana i båda områdena. Våren 1971 var antalet fortfarande 49 i APOTEKSSKOGEN men 80 i VÄSTRA BERGA. De små rutschbanorna i övriga områden användes av endast omkring 10 barn (per redskapsexemplar och 100 observationer).

1) I själva verket gjordes ju 70 observationer under hösten och 80 under våren. Uppräkning till 100 observationer har alltså gjorts.

Även om gunglek var vanligt, innebar det inte att varje gunga var särskilt livligt frekventerad. Mest utnyttjad var varje gunga i VALLBY våren 1971. Då observerades 35 barn per gungsits och 100 observationer. Vid samma period användes gungorna minst i ANDERSBERG - 10 barn per gunga och 100 observationer.

Utnyttjandet av varje gunga kan belysas på annat sätt. Hösten 1970 observerades ANDERSBERGS gungställningar (med fyra gungsitsar i varje) sammanlagt 840 gånger. Vid 672 av dessa observationer var gungställningen helt oanvänd. Högsta antalet individer som samtidigt utnyttjade samma gungställning var 8 stycken (inträffade en gång). 42 gånger utnyttjades en gungställning av fyra personer eller fler, dvs vid minst 95 procent av observationstillfällena fanns "ledig kapacitet" vid observerade gungställningar.

Enkla klätterredskap finns i många utformningar. Särskilt i de fall då ett sådant redskap med viss utformning endast förekommer i några enstaka exemplar (totalt i alla fem områden) är observerade frekvenser för låga för att tillåta några jämförelser i användning mellan redskap av olika utföranden.

Volträck är exempel på ett klätterredskap som det finns ganska många av - 14 stycken totalt. På varje volträck har i genomsnitt observerats 5 barn (2 - 11 beroende på område och årstid) på 100 observationer. På varje exemplar av övriga enkla klätterredskap (utom volträck) observerades ca 10 barn (5 - 16) på 100 observationer. Undantag utgör SALSTA GÄRDE våren 1971, där det observerades 30 barn. Området har endast tre redskap som betecknats som klätterredskap. Vid höstomgången var dock utnyttjandet av dessa tre klätterställningar i nivå med övriga områden. Lägst utnyttjande av varje redskapsexemplar observerades i VALLBY, som har största antalet enkla klätterredskap - 26 stycken.

Varje lekstuga i VÄSTRA BERGA användes av 10 - 15 barn per 100 observationstillfällen.

Kommentar

Av studerade redskapstyper har alltså gungan stått för den mesta redskapsleken, vilket överensstämmer med tidigare erfarenheter. Större redskap samlade på redskapslekplatser tycks ha varit mera utnyttjade än mindre redskap med utspridd placering. Redskap med många användningssätt tycks ha varit mer utnyttjade än redskap med begränsade lekmöjligheter (som t ex volträck).

Det totala utbudet av en redskapstyp tycks ha använts mer ju fler exemplar av redskapstypen som finns i området samtidigt som varje enskilt exemplar av redskapet utnyttjades mindre. Det låga utnyttjandet av varje exemplar av vissa redskap tyder visserligen på viss "överkapacitet", men redskapsförsörjningen i ett område får dock inte ordnas med tanke på att varje redskapsexemplar skall bli maximalt utnyttjat. I många fall bör i stället största lämpliga gångavstånd från entré till redskap vara dimensionerande (jfr kommentar till 11.3).

Här kommer två strävanden för redskapsplaceringen i motsats till varann. Dels får inte gångavståndet vara för stort till redskapen, dels är det lämpligt om (vissa) redskap samlas till större

redskapslekplatser. Bägge faktorerna kan vara av betydelse för samma åldersgrupp. Det kan av kostnadsskäl dock vara omöjligt att ordna sådana större lekplatser i närheten av varje entré.

Med tanke på gungornas popularitet bland alla åldersgrupper av barn bör lämpligen gungor placeras så att de finns i närheten av varje bostadsentré. (även om de måste inhägnas för att minska riskerna för olycksfall). Gungplatsen kan då bli fungera som den "sammanstrålningsplats" för de lite äldre barnen, vilken bör finnas nära den egna bostaden och från vilken vidare lekar kan utgå. Klätterredskap bör kanske samlas till större lekplatser som ger bättre möjligheter till klätterlekar.

12.8 Hur mycket använde barnen redskap ej avsedda för lek?

Hösten 1970 (någon analys har inte gjorts i detta avseende på vårmaterialet) observerades mellan 1 och 21 procent av barnen i lek med bänk, piskställning, träd, stolpe, staket e d. Andelarna varierar mellan barn av olika ålder och kön samt mellan olika områden.

Höga andelar konstaterades i VALLBY och i VÄSTRA BERGA. För VALLBY utgöres detta till en övervägande del av barn som lekte vid (klängde på) staket och stolpar, sannolikt på staketen kring lekplatserna. I VÄSTRA BERGA har många barn använt de bänkar som finns placerade vid varje lekplats. Detta gäller särskilt de äldre flickorna. Nästan var sjätte flicka i åldern 7 - 15 år som observerats ute befann sig vid en bänk. Bänkar finns vid lekplatserna i även övriga områden, men dessa har inte utnyttjats lika mycket av barnen, varken relativt eller absolut sett.

Träd som kan fungera för lek finns bara i SALSTA GÄRDE. Anmärkningsvärt stora skillnader råder mellan könen när det gäller "trädanvändning". Av förskolebarnen har 15 pojkar men endast 2 flickor observerats vid träd, av skolbarnen 26 pojkar och 4 flickor.

Piskställningar var inte särskilt utnyttjade i barnens lekar, men det hör inte till undantagen att de använts som lekredskap. Några typer av särskilda lekredskap var mindre utnyttjade för lek än piskställningar.

Kommentar

Det är alltså inte bara ytorna i bostadsentréns närhet som används av barnen i deras lek, oberoende av om de är avsedda för lek eller ej. Även markutrymmenas inredningsdetaljer som staket, papperskorgar, cykelställ används för lek i en utsträckning som ibland närmar sig utnyttjandet av vissa lekredskap.

Alla utemiljöns detaljer måste därför utformas med tanke på deras användning för lek, kanske då inte bara så att de blir ofarliga utan också ge ett positivt bidrag till leken.

12.9 Hur mycket användes redskapen av de vuxna?

TAB 72

I tre av områdena satt var tionde kvinna (som inte var på väg ut ur eller in i området) på en bänk men endast ett fåtal av männen. I SALSTA GÄRDE och VALLBY var även antalet kvinnor som använde någon bänk litet, i VALLBY kanske beroende på att bänkar endast finns inne på sandlektyorna.

Piska mattor gjorde man inte särskilt mycket. Totalt har (hösten 1970) 10 män och 27 kvinnor observerats vid piskställning i studerade områden vid de 70 observationstillfällena.

Kommentar

Markutrymna, och deras utrustning, bör utformas med större hänsyn tagen till de vuxnas intressen för att stimulera deras utevistelse. Det är dock svårt att utforma platser eller redskap som passar för vuxna och som kan placeras in på de mest bostadsnära delarna av markutrymna. En enkätundersökning som institutet gjort i Norrliden, Kalmar, visar ett ganska klent intresse bland vuxna för aktiviteter som låter sig inplaceras på små ytor, bordtennis, uteschack, krocket m m.

TAB 72. Antal vuxna som observerats använda bänk resp piskställning. 70 observationstillfällen.

		Apo	And	SG	Val	VB
<u>Hösten 1970</u>						
Bänk	män	4	5	2	0	2
	kvinnor	41	38	3	4	20
Piskställning	män	1	0	2	0	5
	kvinnor	7	3	6	4	7

13 HUR MYCKET ANVÄNDES LEKSAKER m m?

13.1 Bakgrund

Vilka leksaker som kan komma till användning är delvis beroende av vilka förvaringsutrymmen som finns. Av leksakerna är cykeln särskilt skrymmande, andra leksaker förvaras nog nästan undantagslöst inomhus i själva lägenheten (förutom vissa vinterleksaker kanske).

Leksaksanvändningen är också beroende av den yttre miljöns utformning. Den kan påverkas av tillgången på alternativa lekmöjligheter, exempelvis lekredskap. Om vissa leksaker skall kunna användas fordras dessutom att vissa villkor är uppfyllda, cykellek kräver hårdgjorda ytor, t ex.

Tillgången till basmaterial begränsar sig i de studerade områdena till nästan enbart sand. De upphittade föremålen (pinnar, stenar) är få, områdena är nästan helt tomma på sådant som i andra sammanhang kanske betraktas som skräp.

13.2 Hur mycket lekte barnen med sand?

TAB 73

AV 0-3-ÅRINGARNA LEKTE VART FJÄRDE, VART FEMTE BARN MED SAND, OCH AV 4-6-ÅRINGARNA VART TIONDE.

Sand är det i särklass viktigaste basmaterialet (när det inte ligger snö på marken). Vart fjärde-femte barn i åldern 0 - 3 år lekte med sand. Den konventionella bilden av vad de minsta barnens utelek i bostadsområden består av är delvis giltig, vilket också framgår av de något mer detaljerade observationerna i APOTEKSKOGEN våren 1970. Då lekte var femte 0-3-åring med hink och spade, eller hade dem åtminstone i handen.

Av de äldre förskolebarnen lekte omkring 10 procent med sand, och av skolbarnen endast några få procent. Inga entydiga skillnader mellan könen har kunnat konstateras.

Sandlådorna har mycket varierande utformning i studerade områden. I SALSTA GÄRDE och VÄSTRA BERGA finns separata sandlådor, medan sandleken i övriga områden till stor del får ske på sandytor som samtidigt utgör underlag för redskapslek.

Den totala tillgången på sandytor varierar, likaså avståndet till närmsta yta lämplig för sandlek.

Sandlekens andel av all utelek varierar mellan studerade områden. Skillnaderna är dock ganska osystematiska, och inget område har genomgående för flera åldersgrupper mer sandlek eller mindre sandlek än övriga områden.

För förskolebarnen är skillnaderna mellan områden påtagligt små. En uppdelning av förskolebarnen i två åldersgrupper, visar dock att likheterna i sandlekens andel begränsar sig till 4-6-åringarna. Våren 1971 lekte omkring 15 procent av 0-3-åringarna i APOTEKSKOGEN och SALSTA GÄRDE med sand, medan motsvarande andel för övriga områden höll sig kring 25 procent. ANDERSBERG och VALLBY

TAB 73. Andel (%) observerade barn som lekt med sand och upphittade föremål. Hösten 1970.

		Apo	And	SG	Val	VB
<u>Sand</u>						
0-6 år	pojkar	14	11	10	9	11
	flickor	11	13	11	8	14
7-15 år	pojkar	4	2	1	3	4
	flickor	2	2	3	3	2
<u>Upphittade föremål</u>						
0-6 år	pojkar	2	6	5	4	2
	flickor	1	1	2	2	1
7-15 år	pojkar	2	9	4	2	2
	flickor	0	1	2	1	1

TAB 74. Andel (%) observerade personer som använde leksaker m m uppdelat på område, ålder och kön.

		Apo	And	SG	Val	VB
<u>Hösten 1970</u>						
Leksak utom cykel						
0-6 år	pojkar	25	19	26	21	37
	flickor	27	20	28	27	33
7-15	pojkar	17	29	21	20	42
	flickor	15	17	11	16	21
Leksak inkl cykel						
0-6 år	pojkar	46	33	53	49	58
	flickor	40	29	48	46	50
7-15	pojkar	52	46	56	56	64
	flickor	33	29	33	37	41
<u>Våren 1971</u>						
Leksak utom cykel						
0-6 år	pojkar	25	37	31	36	33
	flickor	30	38	36	41	41
7-15	pojkar	25	38	35	41	38
	flickor	39	45	26	43	45
Leksak inkl cykel						
0-6 år	pojkar	53	55	53	59	54
	flickor	44	49	45	54	52
7-15	pojkar	54	59	56	63	67
	flickor	49	53	36	54	55

som tillsammans med VÄSTRA BERGA har mest lek med sand bland de yngsta barnen, är också de områden som har mest sandyta per lägenhet räknat. ANDERSBERG och VÄSTRA BERGA är de områden som har kortaste gångavståndet mellan entré och sandlekplats.

Kommentar

Dessa resultat skulle kunna tolkas som att närhet från den egna bostadsentrén till rymliga sandlektytor är av stor betydelse för hur mycket de allra minsta barnen leker med sand. För övriga åldersgrupper skulle skillnader i tillgång och utformning av sandtytor däremot vara av mindre betydelse.

13.3 Hur mycket använde barnen upphittade föremål i sina lekar?

TAB 73 NÅGRA FÅ PROCENT AV BARNEN LEKTE MED UPPHITTADE FÖREMÅL.

POJKAR LEKTE MER MED UPPHITTADE FÖREMÅL ÄN VAD FLICKOR GJORDE.

Andelen barn som observerades med upphittade föremål (plankor, pappskivor, stenar, kvistar o d) var genomgående lågt - högst några få procent.

Genomgående har pojkar mer än flickor lekt med upphittade föremål. Några systematiska skillnader mellan barn i olika åldrar har däremot inte kunnat konstateras.

Mest lek med upphittade föremål observerades i ANDERSBERG. Detta förklaras av den bygglekplats som fanns i utkanten av undersökningsområdet. Plankor o d som användes där räknades till upphittade föremål. Det var nästan bara pojkar som utnyttjade denna möjlighet till bygglek (som varken hade inhägnad eller ledare).

13.4 Hur mycket användes leksaker?

TAB 74 MELLAN OMKRING EN TREDJEDEL OCH TVÅ TREDJEDELAR AV ALLA OBSERVERADE BARN ANVÄNDE LEKSAK (INKL CYKEL).

BLAND YNGRE BARN ANVÄNDES LEKSAKER MER AV FLICKOR ÄN AV POJKAR, BLAND ÄLDRE BARN DÄREMOT MER AV POJKAR ÄN AV FLICKOR.

VILKA SORTERS LEKSAKER SOM ANVÄNDES VARIERAR MYCKET STARKT MELLAN OLIKA OMRÅDEN, MELLAN BARN AV OLIKA ÅLDER OCH KÖN, MELLAN OLIKA TILLFÄLLEN.

Medhavda leksaker klassificerades enligt följande:

1. Ingen leksak
2. Cykel, trehjuling, moped
3. Kärra, barnvagn, annat hjulredskap
4. (Redskap för vinterlek)
5. Boll, racket
6. Tält, filt, stol o d
7. Hopprep, twistband o d
8. Husdjur
9. Andra leksaker eller medhavda saker

TAB 75. Andel av alla observerade barn som använt cykel eller trehjuling.

Apoteksskogen		Cykel		Trehjuling		
<u>Våren 1970</u>						
%						
0-3 år	båda könen		6		39	
4-6			40		11	
7-9			35		2	
10-12			34		3	
13-15			57		0	
<hr/>						
Samtl. områden	Apo	And	SG	Val	VB	
<u>Hösten 1970</u>						
%						
0-6 år	pojkar	21	14	27	28	21
	flickor	13	9	20	19	17
7-15	pojkar	35	17	35	36	22
	flickor	18	12	22	21	20
<hr/>						
<u>Våren 1971</u>						
%						
0-6 år	pojkar	28	18	22	23	21
	flickor	14	11	9	13	11
7-15	pojkar	29	21	21	22	29
	flickor	10	8	10	11	10

TAB 76. Andel av observerad tid som barn i olika åldrar lekt med cykel. Beräkningssätt för varje område och könsåldersgrupp:

$\frac{\text{Totala antalet observerade cykelanvändare}}{\text{Antal boende} \times \text{antal observationsrundor}} \%$

Hösten 1970

		Apo	And	SG	Val	VB
0-6 år	pojkar	3,3	1,6	4,9	3,5	3,3
	flickor	2,2	1,0	3,6	1,7	1,6
7-15	pojkar	5,4	3,2	5,7	5,2	3,4
	flickor	1,8	1,2	1,9	2,1	2,0

Man behövde bara hålla en sak i handen, inte nödvändigtvis göra bruk av den, för att anses använda den. Om en grupp barn sparkade (med en) boll, antecknades boll på alla individer i gruppen.

Den observerade andelen av all utelek som skett med leksaker varierade för barn av olika ålder och kön, mellan olika årstider, men framför allt mellan olika undersökningsområden.

Av höstobservationerna framgår att de yngre flickorna använde leksaker mer än äldre flickor. Detta resultat bekräftas emellertid inte av vårmaterialet.

Jämförelse mellan de två observationsomgångarna tyder på att åtminstone bland de äldre barnen så har leksakerna (inkl cykel) använts oftare på våren än på hösten.

Sannolikt är användningen av leksaker starkt beroende av årstiden och vädret över huvud taget. Dessutom förekommer också "modeväxlingar". Dessa växlingar är i regel lokala och skillnaderna blir därför stora i leksaksanvändningen mellan olika områden vid samma tillfälle, förutom de skillnader mellan områden som beror på olikheter i de fysiska förutsättningarna.

Vid sidan av cykel m m och boll m m utgör tyvärr "övriga leksaker" den mest utnyttjade leksakskategorin. Vi vet alltså inte vad för sorts leksaker som mellan 10 och 20 procent av alla observerade barn använde. Det kan dock antas att det i huvudsak rör sig om mindre leksaker i stil med dockor, leksaksbilar, kulor m m.

Minst leksakslek (cykeln oräknad) observerades i APOTEKSSKOGEN både höst och vår. Under hösten lekte man i särklass mest med leksaker i VÄSTRA BERGA. Under våren var leksaksleken särskilt omfattande i ÄNDERSBERG, VALLBY och VÄSTRA BERGA.

Det ligger nära till hands att antaga att i områden med ringa redskapslek är leken med leksaker omfattande och omvänt, om man leker mycket med olika lekredskap så använder man inte leksaker särskilt mycket. Något sådant samband har emellertid inte kunnat konstateras i denna studie.

En stor del av de skillnader mellan områden som konstaterats i leksakslekens omfattning, hänför sig till kategorin "övriga leksaker" som vi alltså knappast vet vad den omfattar. Vi avstår därför från ytterligare försök till förklaringar av skillnader mellan områden i leksakslekens omfattning. Skillnader mellan områden beträffande redskapslek behandlas närmare bara för två typer av leksaker, cykel och boll (avsnitt 13.5 och 13.6).

13.5 Hur mycket användes cykel eller trehjuling?

TREHJULING OCH CYKEL VAR DE I SÄRKLASS POPULÄRASTE "LESAKERN".

TAB 75
TAB 76

CYKEL OCH TREHJULING ANVÄNDES MERA AV POJKAR ÄN AV FLICKOR.

CYKELN ANVÄNDES MYCKET I BARNENS LEKAR REDAN I FÖRSKOLEÅLDERN.

Omkring en femtedel av alla observerade barn använde cykel eller trehjuling på något sätt. Pojkarna lekte med cykel betydligt mer

än flickorna. Pojkar i skolåldern använde cykel och trehjuling mer än pojkar i förskoleåldrarna. Samma gällde för flickorna under hösten medan däremot våromgången uppvisade en större cykelanvändning bland de yngre flickorna än bland de äldre.

Vid provundersökningsomgången våren 1970 användes en mera detaljerad uppdelning av leksaksvariabeln. För det då studerade området, APOTEKSSKOGEN, visade det sig att av alla observerade 0-3-åringar lekte 20 procent med trehjuling. En femtedel av alla observerade barn i åldersgrupperna 4 - 6, 7 - 9, 10 - 12, använde cykel. En fjärdedel av cykelanvändarna satt stilla eller stod och hängde på sin cykel (vid observationerna i APOTEKSSKOGEN våren 1970). Cykeln används inte bara för att cykla på, den får hänga med i lekens alla faser.

Skillnaden mellan områden i cykelanvändning (mätt som andel observerade individer som använt cykel) var större under hösten än under våren. ANDERSBERG hade betydligt mindre cykellek än övriga områden under hösten. Även under våren cyklade man minst i detta område. Under hösten användes cykeln särskilt flitigt i SALSTA GÄRDE och VALLBY medan APOTEKSSKOGEN låg högst i cykelanvändning under våren.

Detta gäller också om cykelleken i olika köns- och åldersgrupper sätts i relation till hur många människor i olika kategorier som bodde i området. En sådan beräkning (endast gjord för hösten 1970) visar att varje barn i genomsnitt lekte med cykel mellan ca 5 och 30 minuter per dag. Även med denna beräkning var cykelleken mest omfattande i SALSTA GÄRDE och minst i ANDERSBERG (hösten).

Samtliga studerade områden måste anses ha ganska goda möjligheter för lek med cykel och trehjuling. Det trafikfria lekområdet är stort. Vidare finns ett sammanhängande system av asfalterade gångvägar på vilka barnen tillåts cykla. Vissa skillnader i förutsättningar kan dock konstateras. I ANDERSBERG och VÄSTRA BERGA är samtliga asfaltytor på gårdarna plana och ger nästan intryck av stora torg där ursparingar gjorts för planteringar, sandlådor m m. I övriga tre områden däremot, som är mera gröna till sin karaktär, även inne på gårdarna, utgör asfaltytorna huvudsakligen långa ganska smala gångvägar, som slingrar sig fram, både i höjd- och sidled, mellan övriga utrymmen.

I APOTEKSSKOGEN finns runt tre av lekplatserna smala asfaltslingor, delvis i backe, särskilt avsedda för cykelåkning. Endast en å två procent av cykelanvändarna observerades på dessa ytor.

Om detta material skulle tillåta någon som helst slutsats rörande inverkan på cyklandet omfattning av skillnader i markutrymmesutformning, skulle den i så fall vara att plana stora sammanhängande asfaltytor i ett område inte bidrar till att barnen där leker mera med cykel i jämförelse med områden där de hårda ytorna utgör ett friare gångvägssystem i kuperad terräng.

Förklaring till skillnader i cykellek mellan områden får kanske även sökas i skillnader i cykelinnehav. Ökat cykelinnehav kan dock inte förklara hela uppgången i cykellek för ANDERSBERG från höst till vår. Förändringen beror sannolikt till stor del på modeväxlingar i lekmönstret.

Kommentar

Den utbredda cykelleken kan diskuteras ur många aspekter. Cyklingen gör det möjligt för barnen att rasa ut, att öva upp balanssinnet, att tävla med varann, att skrämman andra, att visa upp och använda en fin och egen ägodel m m. Samtidigt finns givetvis skäl som talar mot ett alltför omfattande cyklande på de relativt begränsade ytor det här är frågan om.

Uppenbart är dock att möjligheten att cykla upplevs som en väsentlig egenskap hos markutrymmena och att dessa bör utformas så att de väl lämpar sig för cykellek. Om leken med cykel anses utgöra för stor andel av all utelek, bör det självklart inte mötas genom att försämra möjligheterna till cykellek utan genom att förbättra möjligheterna till andra lekar.

Även de mest entrénära markytorna bör utformas med hänsyn till cykeln. Det är sannolikt inte möjligt att hålla dessa ytor cykelfria (vilket i och för sig vore motiverat med tanke på de minsta barnens säkerhet) utan att ordna särskilda barriärer vilka skulle ge en rad andra olägenheter.

I VALLBY har gjorts ett försök att hålla cyklarna från entrégångvägarna genom att placera cykelställen vid husgavlarna och genom att göra det möjligt att cykla fram till dessa cykelställ på angoringsgator eller på primära cykel- och gångstråk. Iakttagelser under observationerna visar dock att många, både barn och vuxna, ändå cyklar på entrégångvägarna och ibland ställer cykeln framför entrén. Cyklar uppställda på detta sätt kan lättare ramla och t ex skada något barn, än om cyklarna står i cykelställ.

13.6 I vilken utsträckning lekte barnen med bollar?

TAB 77 BOLLEKAR VAR BETYDLIGT VANLIGARE BLAND POJKAR ÄN BLAND FLICKOR.

POJKAR I TIO-TOLVÅRSÅLDERN ANVÄNDE BOLLAR MEST - PÅ VÅREN LEKTE OMKRING VAR TREDJE - VAR FJÄRDE POJKE I DENNA ÅLDERSGRUPP MED BOLL.

Erfarenhetsmässigt känner vi till att pojkars och flickors lek med boll skiljer sig avsevärt åt. Pojkar sparkar mest boll, medan flickor "bollar". I denna studie har dock inte undersökts vad för sorts bollekar man ägnat sig åt. Ej heller har analyserats att man verkligen lekte med sin boll eftersom en individ har betraktats som "bollanvändare" både om hon bara bar på en boll eller om hon på egen hand eller i grupp lekte med boll på något sätt.

I studerade områden lekte pojkar betydligt mera med boll än flickorna. Våren 1971 observerades t ex 15 - 20 procent av pojkarna med boll, medan andelarna för flickorna i samma ålder (7 - 9 år) höll sig kring fem procent (med ett undantag). Betydligt större del av pojkarnas än av flickornas lek med boll skedde på gräs.

I alla studerade områden (våren 1971) var det bland pojkarna främst åldersgruppen 10 till 12 år som observerades med boll.

TAB 77. Bollek. Antal barn av olika ålder och kön som använde boll. Bollänvändarnas andel av alla barn som observerats ute i respektive köns-åldersgrupp¹⁾.

Våren 1971

Ålder	Kön	Apo		And		SG		Val		VB	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
0-3	p	15	3,6	5	2,0	11	6,8	21	4,8	7	2,6
	f	0	0,0	2	0,9	0	0	1	0,3	5	2,7
4-6	p	61	4,7	48	3,9	24	3,4	54	5,3	62	6,3
	f	8	0,7	14	1,1	8	1,4	16	1,9	17	2,1
7-9	p	130	20,9	175	18,7	76	15,3	61	16,0	102	20,1
	f	11	2,1	51	6,3	15	4,9	27	7,8	73	14,6
10-12	p	104	28,9	174	27,1	51	23,4	57	36,3	94	34,2
	f	10	4,1	36	10,2	4	3,7	12	12,5	72	25,0
13-15	p	33	23,6	38	20,3	1	3,2	4	15,4	28	23,7
	f	5	4,9	1	1,1	1	4,3	3	12,5	13	11,3

- 1) För personerna som observerades på bollplanerna i APOTEKS-SKOGEN antecknades bl a inte kön och leksaksanvändning (av undersökningstekniska skäl). Med stöd av iakttagelser under observationsrundorna har dock alla barnen på bollplanerna antagits vara pojkar och använda boll.

TAB 78. Andel (%) av observerade barn som använt leksaker eller uteting. Våren 1971.

Ålder		Apo	And	SG	Val	VB
0-6 år	pojkar	69	69	74	75	71
	flickor	62	69	72	73	73
7-15	pojkar	69	73	67	79	78
	flickor	62	72	59	72	70
0-3 år	barn	61	72	71	71	72
4-6		66	70	73	75	71
7-9		68	75	65	76	73
10-12		67	72	61	81	78
13-15		48	62	67	52	68

Det var ovanligt att barnen samlades i större grupper och spelade boll, t o m i APOTEKSSKOGEN med dess särskilda bollplaner. Vid endast 2 av 160 observationer av områdets bollplaner vistades mer än tio individer på dem.

Skolpojkers bollspel skedde huvudsakligen på gräsytor - med ett markant undantag, APOTEKSSKOGEN, som har ganska lite av sammanhängande, någorlunda plana gräsytor inom området och som dessutom har bollplaner (med grusunderlag). Mest av stora plana gräsytor finns i VÄSTRA BERGA på vilka observerats 80 procent av områdets bollekande skolpojkar (våren 1971). För gräsytorerna i ANDERSBERG, SALSTA GÄRDE och VALLBY gäller vissa restriktioner i användning. Dessa ytor står också för mindre andel bollek.

ANDERSBERG har två typer av gräsmattor, dels inne på de kringbyggda gårdarna, dels stora sammanhängande ytor utanför bebyggelsen. Så mycket som tre fjärdedelar av skolpojkarernas bollspel på gräs har skett inne på fingårdarna.

Det finns alltså ett samband mellan tillgången på gräs och andelen av allt bollspel som sker just på gräs. Däremot ger materialet inget stöd för att tillgång på stora, plana, sammanhängande gräsytor leder till ett ökat bollspel, eftersom skillnaderna mellan områdena i pojkers lek med boll var relativt små (utom för åldersgruppen 13 - 15 år, vilket delvis förklaras av att så få individer observerats i dessa åldrar).

Inte heller har de särskilda bollplanerna inne mellan husen i APOTEKSSKOGEN lett till att pojkarerna i detta område har blivit särskilt flitiga "bollanvändare" jämfört med övriga områden. Åtminstone två tredjedelar av alla bollanvändare i detta område har observerats utanför bollplanerna (se avsnitt 11.8).

Bland flickorna i skolåldern observerades betydligt mera bollek i VÄSTRA BERGA jämfört med övriga områden. Den övervägande delen av denna bollek försiggick inne på de fyra gårdarna och i synnerhet på asfaltytorna där. VÄSTRA BERGA är det enda av studerade områden som inte har buskplanteringar längs entréfasaderna. I markplanet finns inte heller några bostäder med fönster in mot gårdarna. Dessa båda förhållanden kan leda till att det går jämförelsevis bra att stå och bolla mot husväggarna i detta område, vilket kan ge en liten bit av förklaringen till det väldiga bolllekandet bland områdets flickor.

Kommentar

Slutsatserna av dessa resultat skulle kunna bli att det inte är någon särskilt viktig förutsättning att det finns stora särskilt anlagda bollplaner för att bollspel skall komma till stånd, åtminstone inte för pojkar upp i 10-12-årsåldern. Det är kanske bättre att disponera markutrymmena så att det finns ett antal mindre platser där man utan risk för att krossa fönster kan bolla eller kicka boll, mot någon vägg t ex. Även om man vill dela upp i lag och spela mot två mål tycks ganska små ytor kunna fungera, eftersom det tycks vara mycket sällan som man i dessa åldrar samlas och spelar i fullständiga elva- eller sjuannalag. - För tonåringar och barn som utövar bollspel mera regelbundet är det självklart värdefullt att ha tillgång till någorlunda rymliga planer inom rimligt avstånd.

13.7 Hur mycket användes leksaker och uteting totalt?

TAB 78

KNAPPT TRE FJÄRDEDELAR AV OBSERVERADE BARN LEKTE MED LEKSAKER ELLER UTETING.

I föregående avsnitt har presenterats användningen av lekredskap, basmaterial, upphittade saker och leksaker var för sig. Skillnaderna mellan områden i användningen av dessa olika lektillbehör var i en del fall avsevärda. Den sammanlagda användningen är däremot påfallande lika (se tabell) i studerade områden.

Denna likhet mellan områden innebär dock inte att det konstaterats något samband mellan användning av olika sorters lektillbehör, så att t ex områden med mycket lek med lekredskap haft litet lek med leksaker.

Pojkar har använt leksaker och uteting mera än vad flickorna gjort. Skillnaderna är återkommande i olika områden och åldersgrupper, men inte särskilt stora.

14 NÅGRA AVSLUTANDE KOMMENTARER

14.1 Utevistelse för olika åldrar och kön

Markutrymmena i studerade områden utnyttjades mest av barn. Mer än hälften av observerade personer var mellan 4 och 9 år. Vuxna var mycket sällsynta utomhus, även under veckoslut. De använde markutrymmena huvudsakligen för att förflytta sig till eller från platser utanför området.

Skillnader i utevistelsetid mellan personer i olika åldrar speglar skillnader i livssituationen för dessa åldersgrupper som t ex att fritidens omfattning växlar liksom möjligheterna att bege sig från bostadsområdet på egen hand. Den relativt sett omfattande leken bland barn i nämnda åldrar, beror dock säkerligen också på att markutrymmena främst är avpassade för dem och att få sysselsättningsmöjligheter finns för äldre barn och för vuxna.

En utgångspunkt för denna studie är vår uppfattning att människan i grunden är aktiv, skapande och kontaktsökande, men att dessa drag hos henne ofta har svårt att utvecklas på grund av yttre omständigheter. Vi tror vidare att samhällets tillstånd och utveckling är bäst betjänta av aktiva medborgare och att en sådan syn på människan och samhället bör ligga till grund för beslut om samhällets åtgärder, även inom bostadsbyggandet.

Att stimulera till ökad utevistelse för tonåringar och vuxna skulle därför vara värdefullt av flera skäl. Närhet till sysselsättningsmöjligheter kan berika fritiden för alla, särskilt för grupper som, liksom de yngsta barnen, är hänvisade till att tillbringa sin tid i bostadsområdet, pensionärer t ex. Vidare kunde hemhörighetskänslan i ett område tänkas öka om de boende fick en bättre chans att åtminstone se varandra. Förhoppningsvis skulle även kontaktmöjligheterna förbättras och barn skulle få en chans att lära känna andra än jämnåriga. Försök bör därför göras med en radikalt annorlunda planering som innehåller väsentliga satsningar för att tillgodose behoven hos även andra än de yngre barnen.

Att markutrymmen i bostadsområden i Sverige utnyttjas relativt lite och främst av småbarn är inte någon ny eller okänd företeelse. Även om rätt radikala åtgärder vidtas för att söka ändra på dessa förhållanden, kan man inte vänta sig särskilt omvälvande resultat. Vissa fritidsaktiviteter kan sällan förekomma i anslutning till det enskilda bostadsområdet, och de som har möjligheter kommer i fortsättningen, i sannolikt ökande omfattning, att söka sig till särskilda fritidsanläggningar, eftersom bl a fritiden ökar i omfattning och allt fler får tillgång till bil. Dessa tendenser i utvecklingen gör att man kanske även i framtiden endast kan vänta sig ett begränsat, om än förhoppningsvis väsentligt ökat deltagande från tonåringar och vuxna i livet mellan husen.

Förutom skillnader mellan olika åldersgrupper har också konstaterats väsentliga skillnader mellan könen i användningen av markutrymmena. Observationerna visar att pojkar lekte ute mer än flickor. Pojkarnas lekar var livligare, mer företagsamma och modiga. Flickor utnyttjade de klassiska redskapen, t ex gungor,

mer än vad pojkar gjorde. Ju äldre pojkarna och flickorna var, desto mindre lekte de med varandra. Dessa skillnader i lekmönstret mellan pojkar och flickor är till väsentliga delar inlärd och kan på sikt främst påverkas genom andra åtgärder i samhället. Trots allt bör dock prövas om inte förändringar av själva lek-miljön kan ge effekt. En sådan åtgärd skulle kunna vara att ersätta eller komplettera könsbelastade redskap och andra anordningar, med nya typer av lekmöjligheter som inte fått en sådan belastning.

14.2 Markutrymmenas utnyttjande

Observationerna visar att markutrymmena i förhållande till deras storlek var relativt lite utnyttjade. Det låga utnyttjandet får dock inte utan vidare tas till intäkt för att spara på markutrymmena i framtida bostadsbyggande av denna typ. För det första vet vi inte om en påtaglig reduktion av rymligheten kan leda till att människors utevistelsetid minskar ytterligare. De här studerade områdena var relativt lika varandra med avseende på rymlighet.

Vidare kan minskning av rymligheten försvåra framtida förändringar av markutrymmena. Den specialstudie som gjorts inom ramen för denna undersökning visar att det kan vara svårt att placera in nya utrymmeskrävande lekytor även i ett bostadsområde som verkar ha frikostigt med markutrymmen. (Mårtensson & Rex 1971)

Framtida förändringar kan ju dessutom leda till att uteleken ökar i omfattning, åtminstone som en kortvarig effekt av förändringen som sådan (Thelander & Walldén 1972). Upprepade förändringar kan alltså stimulera utevistelsen även på längre sikt. Markutrymmena bör åtminstone planeras med tanke på att utnyttjandet av dem kan bli högre i framtiden i jämförelse med det utnyttjande som uppnås med nuvarande planering.

Även om den yttre miljön i studerade områden känns torftig just på grund av att så få människor i regel vistas där, måste det alltså vara felaktigt att förbättra livligheten genom att reducera friytan (för att försöka uppnå att det vistas fler människor per kvadratmeter markutrymme), eftersom detta kan leda till att utelekens omfattning sjunker i samma grad samt minskar möjligheten till framtida förändringar.

14.3 Behov

Utnyttjandet av markutrymmena för olika grupper kan bli så som ett uttryck för attraktiviteten hos markutrymmena för dessa grupper. Inledningsvis (kap 3.2) diskuterades en serie behov som vi tyckte eller trodde var väsentliga att tillgodose i bostadens närhet, behov av kontakt, avskildhet, upplevelser och utveckling. Nedan kommer det utnyttjandemönster som studien visat på att relateras till dessa behov.

Behov av kontakt

Den omfattande uteleken för barn i vissa åldersgrupper samt den stora andelen av dessa barn som lekt i sällskap med andra barn kan tolkas som att kontaktbehovet varit en väsentlig drivkraft

för barnen att ge sig ut och leka samt möjligen också som att behovet i stort sett tillgodosetts. Det kontaktmönster som observerats har emellertid varit ganska ensidigt. Den mesta leken har skett mellan barn ur samma ålders- och könsgupper. Genom att markutrymmena inte befolkats med mer än en snäv andel av bostadsområdets invånare, har alltså markutrymmena troligen inte heller tillgodosett barnens kontaktbehov, utom kanske i någon begränsad kvantitativ mening.

För att tillfredsställa kontaktbehovet för andra åldersgrupper än barn upp till 12, kanske 15-årsåldern har markutrymmena spelat en begränsad roll. Vuxna har vistats ute mycket lite. I regel har de bara passerat på väg bort eller hem. Av de vuxna som trots allt befunnit sig inom markutrymmena har mellan en fjärdedel och hälften varit ensamma. Endast några få procent har deltagit i barnens lekar.

För barnen har alltså markutrymmena fungerat både för att knyta kontakter och för att utöva kontakterna, medan markutrymmena för de vuxna på sin höjd fungerat för att knyta kontakter. Markutrymmena utgör bostadsområdets offentliga miljö där just möjligheter att göra nya bekantskaper borde finnas. I någon mån har kanske gångvägar och bänkar (bänkarna har varit föga utnyttjade) fungerat som kontaktknytningsställen. En mer helhjärtad satsning på att skapa träffställen ute för vuxna och att lokalisera gångförflyttningar i mer samlade flöden vore dock motiverad. Framför allt måste det finnas mer självklara saker vuxna kan göra ute, saker man kan ägna sig åt utan att visa att det är social kontakt man söker.

Det främsta hindret, på kort sikt, mot att vuxna vistas ute mera och umgås med varandra är dock inte markutrymmenas utformning eller utformningen av några andra bitar av den fysiska miljön. Problemet är snarare de beteendenormer som tycks härska i dessa typer av nya flerfamiljshusområden som ställer krav på att man skall hålla på sin värdighet, hålla sig för sig själv. I någon mån beror kanske detta på bebyggelsegruppering m m, som leder till att människorna känner sig igenkända utan att vara kända (antalet människor som håller en under uppsikt är för stort medan antalet människor man måste dela sin vardag med är för litet) och på att områdena just är nya med hög omsättning av boende.

På kort sikt kanske ett sådant beteendemönster inte låter sig påverkas. Detta får dock inte tas till ursäkt för att underlåta att försöka förändra planeringen, även på nivåer som, åtminstone i ett kort perspektiv, endast marginellt påverkar människors beteende.

Sådana åtgärder kan alltså vara att placera in mer självklara träffställen, att försöka skapa aktivitetstillfällen där barn och vuxna kan leka tillsammans, att skapa möjligheter för särskilda vuxenaktiviteter, att placera in en del lekredskap som förutsätter (inte bara möjliggör) samarbete för att kunna fungera.

Behov av avskildhet

Även om de flesta barnen lekte i grupp, var en icke obetydlig andel (ca en femtedel) ensamma vid observationstillfället. Det är

möjligt att en viss del av dessa var ensamma trots att de inte ville det, de kanske väntade på någon kamrat som de kunde leka med. Det är dock uppenbart att både barn och vuxna har behov att vara för sig själva ibland, alldeles allena eller tillsammans med någon kamrat. Studerade områden saknar dock helt sådana vrår för avskildhet och informella iakttagelser under observationerna visar hur åtminstone barn och ungdomar söker sig till trapphus, källare, hyddor och liknande, men kanske framför allt bort från området, för att få vara ifred ibland.

I synnerhet flerfamiljshusområden skulle vara betjänta av sådana gömslen, eftersom många familjer bott trångt i dessa områden och stort behov kan uppstå att hitta något ställe att dra sig undan på. Det måste därför skapas lämpliga gömslen för ensamhet och umgänge i bostadsområdet, dit barn och ungdomar kan söka sig.

Risken för verksamheten av en art som vuxna inte vill godta i sådana gömslen brukar användas som ett argument mot att sådana ordnas. Det förefaller alldeles självklart att sådana olämpliga verksamheter förekommer vare sig de kan utspela sig utomhus eller måste ske i källartrappor eller andra liknande utrymmen. Möjligen kan de förebyggas genom att bygga en helt överblickbar miljö, där barnen saknar varje chans att dra sig undan från de vuxnas blickar. När sådana miljöer skapas (vilket ju nästan sker i dag) måste dock planeringen ha misslyckats kapitalt i att förverkliga rimliga miljökvantiteter.

Behov av upplevelser

En väsentlig upplevelseaspekt på den fysiska omgivningen är den omväxling den kan erbjuda, både när det gäller sinnesintryck och beteendemöjligheter. Undersökningen ger visserligen inget belägg för att en varierad utformning av markutrymmenas olika delar påverkar utelekens omfattning jämfört med en mer repeterad utformning. Av en separat studie som gjorts inom ramen för denna undersökning framgår dock klart att förändringar över tiden i hög grad stimulerar åtminstone barnens utevistelse. I APOTEKS-SKOGEN var barnen ute och lekte betydligt mer under höstomgången, när lekplatsupprustningen just var avslutad, än under nästkommande våromgång, när lekredskapen inte längre hade nyhetens behag.

Markutrymmena bör därför göras föränderliga. Vissa lekredskap kan t ex vara utformade så att de enkelt låter sig flyttas från område till område som ett led i en ständigt pågående förändring. Med tanke på "behovet att utveckla sig" bör föränderligheten vara sådan att de boende som grupp och som individer själva kan aktivt påverka de förändringar som görs.

Särskilt lockande tycks det ha varit att vistas på den lekplats där ombyggnadsarbetena pågick (att döma av informella iakttagelser). Lekplatsen blev plötsligt en plats där det hände något. Även andra observationer som gjorts utanför den formella observationsstudien visar hur barnen dras till vuxna som utför något arbete ute i området. Om boendemiljön även inrymde andra funktioner (arbetsplatser t ex) skulle detta säkerligen ur upplevelseaspekten vara den mest betydelsefulla förändringen.

Behov av att utveckla sig

Av 100 observerade barn har 30-40 ägnat sig åt lekar i vilka själva rörelsen är ett viktigt moment, medan 5-10 barn lekt skapande lekar. Detta speglar markutrymmenas utformning i studerade områden. De inplanerade lekmöjligheter som finns passar bäst för rörelselekar. Möjligheterna till skapande lek är mindre. Områdena karaktäriseras av att allting sitter fast, förutom sand finns nästan ingenting att bygga med, stapla, knyckla till osv.

Även om avancerade former av skapande lek kanske bäst sker med stimulans och under överinseende av vuxna på särskilda bygglekplatser t ex, måste det ändå vara motiverat - och även möjligt - att utforma även de bostadsnära markutrymmena så att de bättre stimulerar barnens och de vuxnas skapande verksamhet.

Den mesta rörelseleken har skett utan användning av de särskilda redskap som finns för rörelselekar. En stor del av rörelseleken har bestått i cykelåkning. Aldrig så hisnande cykellek kan dock inte ersätta möjligheterna att klättra, balansera, hoppa m m. Sådana möjligheter kan t ex ordnas genom att samla klätterredskap till ett fåtal äventyrslekplatser. Gungor däremot bör förekomma i sådant antal att det finns en gungplats i närheten av varje entré.

De flesta studerade barnen har inte ägnat sig åt rörelselekar eller skapande lekar vid observationstillfället. Barnen har varit stilla eller nästan stilla mellan en tredjedel och hälften av den tid de vistats ute under dagen. Även om detta lekmönster delvis kan förändras genom att den yttre miljön planeras på annat sätt, måste lekmiljön ändå utformas med stor vikt lagd vid de stillsamma lekarna.

Barns utveckling påverkas troligen betydligt mera av markutrymmena som social miljö än som fysisk miljö. Den fysiska utformningen av markutrymmena skulle i så fall vara viktig, sett ur ett utvecklingspsykologiskt perspektiv, främst i den mån den påverkar vilka människor som brukar vistas där och vilka relationer dessa människor står i förhållande till varandra. Den utvecklingspsykologiska aspekten på barns uppväxtmiljö får dock inte överbetonas. Barnens levnadsvillkor bör göras så bra som möjligt - inte bara för att barnen i en framtidssituation skall bli goda vuxna, utan också för att de måste ha rätt till sysselsättningar för stunden som de själva finner tilltalande.

14.4 Slutkommentar

De fem flerfamiljshusområden som utsatts för denna undersökning är inte utvalda med krav på representativitet. Vi tror ändå att den bild av markutrymmenas utformning och av barns och vuxnas utevistelse som tecknas i denna studie, i många stycken är giltig för även andra områden. Undersökningen ger stöd för farhågorna och återkommande vittnesmål om att utomhusmiljön i bostadsområden ofta är torftig med många gånger bristande eller enahanda lekmöjligheter för barnen och helt utan sysselsättningsmöjligheter för de vuxna. Den gjorda jämförelsen av anvisningarna i God Bostad 1964 och markutrymmenas utformning visar att bostadsstyrelsen har

haft större ambitioner än resurser för den yttre miljön. De pengar som lånats ut till marken har varit otillräckliga. Möjligheterna att kontrollera efterlevnaden av anvisningarna har dessutom varit små.

Det är lätt att skapa sig en idealbild av hur markutrymmena i ett bostadsområde skulle utnyttjas. Det är också lätt att konstatera att den bild av utomhusaktiviteterna som denna undersökning gett, har föga gemensamt med en idealbild, hur den nu ser ut. Svårare är det däremot att veta hur markutrymmena verkligen skall vara utformade för att bidra till att människors uteaktiviteter börjar likna denna idealbild. Det är dock uppenbart att markutrymmena i flerfamiljshusområden måste tillåtas kosta mera än i dag att ställa i ordning och att förnya. Det är givetvis att göra det lätt för sig att ropa på mer pengar, men med tanke på undersökningens resultat framstår det som nödvändigt med omprioriteringar i bostadsbyggandet, så att större resurser förs över till gemensamma utrymmen - varav markutrymmena i dag utgör de viktigaste - där människor kan träffas och ägna sig åt olika sysselsättningar.

Oberoende av den ekonomiska situationen borde det vara möjligt att i några bostadsområden (både nybyggnads- och ombyggnadsområden) genomföra en radikalt annorlunda planering av den yttre miljön som ett led i ett nödvändigt experiment- och utvecklingsarbete. Framförallt bör prövas markutrymmen som förnyas med jämna mellanrum, hur de används, hur de upplevs, hur de boende skall få bestämma över förändringarna. Alltför stora förhoppningar får dock inte ställas på snabba experimentresultat i form av omfattande och livlig utevistelse bland vuxna, eftersom bl a de sociala normer som utvecklas i flerfamiljshusområden tycks lägga hämsko på vuxnas önskan att vistas ute i sitt område. Dessa beteenderegler hos vuxna påverkas säkerligen endast långsamt av förändringar i den fysiska miljön.

Självklart är en förbättrad utformning av markutrymmena inte en tillräcklig åtgärd för att stoppa den nu pågående utvecklingen mot att markutrymmena i flerfamiljshusområden blir enda lek- och fritidsmiljön som vissa missgynnade grupper har tillgång till och att markutrymmena endast används av dessa grupper. Markutrymmena bör i stället främst planeras med tanke på dem som är bundna att vistas i området under dagarna - småbarn, åldringar, hemmamammor (-pappor). Detta görs dock inte genom att specialisera miljön för dessa grupper, utan tvärtom genom att utforma miljön så att den (även) passar de människor som inte är tvungna att vistas där. Markutrymmena blir förhoppningsvis så småningom utnyttjade av många olika kategorier, vilket berikar den sociala miljön. Detta gynnar i sin tur just de grupper som är bundna till sitt bostadsområde under dagarna.

LITTERATURREFERENSER

Barns utemiljö 1970. (Civildepartementet.) SOU 1970:1 Stockholm.

Björklid-Chu P, 1972, Kartläggning av barns aktiviteter inom ett modernt bostadsområde. (Pedagogiska institutionen vid lärarhögskolan i Stockholm.) Rapport 68, Stockholm.

Bommarco, Folkesson & Hall, 1971, Den yttre boendemiljön - en studie av markdispositionen i nio flerfamiljshusområden i Malmö. (Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi vid Lunds universitet.) Urbaniseringsprocessen rapport nr 44, Lund.

Bostadens grannskap, 1972. (Statens planverk.) Rapport 24, Stockholm.

Carlestam G, 1968, Studier av utomhusaktiviteter med automatisk kamera. (Statens institut för byggnadsforskning.) Rapport 16/68, Stockholm.

Dahlström E, 1957, Barnfamiljer i höghus och trevånings låghus i Vällingby. (Statens nämnd för byggnadsforskning.) Rapport 38, Stockholm.

Fog H, odaterad, Flerfamiljshusens markutrymmen. (Statens råd för byggnadsforskning.) Rapport 79, Stockholm.

Förslag till God Bostad, 1970. (Bostadsstyrelsens tekniska byrå.) Stockholm.

Gehl I, 1971, Bo-miljö. (Statens byggeforskningsinstitut.) SBI-rapport 71, Köpenhamn.

God Bostad idag och i morgon, 1960. (Bostadsstyrelsen.) Stockholm.

God Bostad idag och i morgon, 1964. (Bostadsstyrelsen.) Stockholm.

Hole V, 1966, Children's play on housing estates. (National Building Studies.) Research paper 39, England.

Höweler M, 1964, Studie av aggressevititet och undergivenhet hos barn på lekplatser inom två bostadsområden i Malmö. (Statens råd för byggnadsforskning.) Stencil.

Krantz B, 1968, Lägenheter och markutrymmen i Baronbackarna, Örebro. (Statens institut för byggnadsforskning.) Rapport 12/68, Stockholm.

Lek och lek miljö, 1971. (Socialdepartementet.) PM 1971:1, Stockholm.

Maizels J, 1961, Two to five in high flats. (The Housing Centre Trust.) England.

Morville J, 1969, Børns brug af friarealer. (Statens byggeforskningsinstitut.) Rapport 10, Köpenhamn.

Mårtensson B & Rex G, 1971, God Bostad 1970 tillämpad på utemiljön i ett 60-talsområde. (Statens institut för byggnadsforskning.) Informationsblad B 19:1971. Stockholm.

- Mårtensson B, 1971, Användning och utformning av flerfamiljs-
husens markutrymmen. (Proj. 221, Statens institut för byggnads-
forskning.) Stencil, etappredovisning I, Stockholm.
- Mårtensson B, 1972, Användning och utformning av flerfamiljs-
husens markutrymmen. (Proj. 221, Statens institut för byggnads-
forskning.) Stencil, etappredovisning II, Stockholm.
- Nilsson Nic, 1969, Plats för lek. (Tidens förlag, Hyresgästernas
riksförbund.) Stockholm.
- Nilsson N, 1970, Busarna i lekplatsdebatten: tekniker, politiker,
mammor. (Cavefors förlag.) Stockholm.
- SCAFT 1962, Trafikolyckor i bostadsområden. (Chalmers tekniska
högskola.) Stockholm.
- Sheppard D, 1964, Playspaces for children on estates, SS 295
England.
- Thelander L-H & Walldén M, 1973, Hur påverkar ombyggnad av lek-
platser barns utelek? (Statens institut för byggnadsforskning.)
Informationsblad B 15:1972, Stockholm.
- Thiberg S, 1966, Lek och lekplatser. (Statens institut för bygg-
nadsforskning.) Informationsblad 1966:27, Stockholm
- Wirdenius H, 1961, Förmän i arbete. (PA-rådet.) Stockholm.
- Wohlin H, Sandels & Wohlin H, 1960, 1961, Utelek och uterum,
Barn och bilar, Studier av förskolebarns lekvanor i modern bo-
stadsbebyggelse. (KTH.) Stenciler. Stockholm.
- Wohlin H, 1962, Barnolyckor i trafiken. (Kompendium i stads-
byggnad, KTH.) Stockholm.
- Wohlin H, 1962, Barnens lekutrymme, Ingår i Bygg, handbok för
hus, väg- och vattenbyggnad, huvuddel 7, tredje upplagan. (Bygg-
mästarens förlag.) Stockholm.

ATT UPPRÄTTA OCH FÖLJA NORMER OM UTEMILJÖ

Bakgrund

Från den 1.7.1972 har följande tillägg gjorts till byggnadsstadgan: "Inrymmer byggnad mer än två bostadslägenheter, skall på tomten finnas tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse, om sådan friyta kan beredas för rimlig kostnad och utan synnerlig olägenhet." Samtidigt har en ändring gjorts som innebär att byggnadslov måste sökas för markarbeten.

För att få byggnadslov kommer att krävas att man någorlunda uppfyller gällande anvisningar. Tydligare planunderlag för godkännande kommer därför att krävas. Likaså blir det bättre garanti för att det som godkänts på plan också blir genomfört i verkligheten. Skillnaden i vad som kommer att krävas i faktiskt planinnehåll blir inte så stor eftersom de nya anvisningar Planverket föreslår (Bostadens grannskap) i stort överensstämmer med dem som redan tillämpas idag och eftersom normuppfyllelsen även i fortsättningen kommer att granskas på lokal nivå.

Syftet med denna bilaga är att dokumentera i vilken utsträckning de normer efterlevdes som var av störst betydelse för markutrymmenas utformning före den 1.7.1972, dvs God Bostad 1964.

Normer

Normer beträffande boendet kan sägas ha som syfte att garantera att en viss angiven utformningsstandard i bostadsproduktionen inte underskrids, och att de boende därmed ges en viss boendestandard.

Som argument mot plannormer brukar bl a framföras att de låser utformningen på ett olyckligt sätt. Variation i bebyggelseutformningen motverkas, menar man. Denna kritik har bl a lett till att myndigheter försökt utforma normer som funktionskrav snarare än tekniska lösningar. I stället för att t ex skriva att en parkeringsplats skall vara placerad minst 15 meter från lägenhetsfönster skulle man ange att parkeringsplats skall vara så placerad att störningar i lägenheter i parkeringsplatsens närhet beträffande buller, avgaser, utsikt inte överskrider vissa nivåer.

Normering av den yttre miljön

Jämfört med utrymmen inne i bostäder är det svårare att normera lek- och rekreationsytor. Två skäl kan anges härför¹⁾

- "funktioner i och kvalitetsaspekter för den yttre miljön är svåra att precisera och kvantifiera
- förutsättningarna varierar för olika projekt, t ex hustyp, exploatering, trafiksystem, terrängförhållanden, vilket motsvarar olika lösningar av den yttre miljön."¹⁾

1) Citat ur diskussions-PM av arkitekt Erland Ullstad vid Bostadsstyrelsens tekniska byrå.

Det finns dock en rad funktioner och kvaliteter som är lätta att ange och som låter sig normeras utan större bekymmer. Utöver dessa är det lättast att tänka sig att en norm bör resultera i rymlighet och flexibilitet för att möta svårdefinierade eller idag okända funktionskrav.

Svårigheterna med varierande förutsättningar kan mötas på två sätt. Antingen genom att göra normen generellt formulerad och tillämpbar, vilket kan leda till att normen blir diffus och vag om den verkligen skall kunna gälla i alla situationer, eller genom att producera ett helt batteri av normer som täcker de utformningsvarianter som förekommer.

God Bostad 1964

I God Bostad 1964 anges de krav som man måste uppfylla för att erhålla statliga lån vid bostadsbyggande (utnyttjas för ca 90 procent av producerade bostäder).

GB 64 innehåller dock få formuleringar som verkligen kan läggas till grund för plangranskning. Beträffande preciserade krav används dessutom alltid "bör" eller andra avrundade ordval. Det sägs t ex: "Är antalet familjelägenheter större än 30 bör minst två lekplatser anläggas." De övergripande kraven är strängare formulerade men de är i gengäld mindre krävande i sitt innehåll: (Uterummet) skall rymma lekplatser för barnens utelek." Enligt det senare citatet är alltså normen uppfylld så snart det finns åtminstone två lekplatser i ett område.

Det vore dock orimligt att tolka God Bostad så att "skall"-formuleringar är tvingande, medan krav som angivits med "bör" kan uppfyllas om man vill ge överstandard. För att God Bostads avsnitt om utemiljön skall ha meningsfullt innehåll, måste "bör"-kraven tolkas som något som skall uppfyllas, dock med viss tillåten spridning kring angivna värden och utföranden.

Som framgår nedan är avvikelserna från kraven i GB 64 stora i många bostadsområden. Två viktiga skäl kan anges härför - den decentraliserade granskningen och lånekonstruktionen som ger snäva ramar för markutrymmenas finplanering.

Den decentraliserade granskningen

Granskningen av ansökningar för statliga lån för bostadsbyggande sker i regel lokalt. Detta har lett till att en ganska varierande praxis utvecklats på olika orter. Genom att kraven i GB 64 är vagt formulerade och på grund av att markarbetena hittills inte behövt presenteras annat än i form av en enkel illustrationsplan tycks inte nivån för godkännande hållas särskilt hög.

Lånekonstruktionen

För att iordningställa markutrymmena ges ett visst schablonbelopp, beräknat per m² tomtyta. Göres finplaneringen av extra hög standard kan viss ytterligare belåning ges, i proportion till våningsytan. Dessa belopp har emellertid visat sig vara otillräckliga. Det är svårt att nå upp till den standard som GB 64 kräver inom de kostnadsramar som lånekungörelsen sätter. Ett bostadsföretag anger

t ex att man kan finansiera kostnaderna för markutrymmenas planering till ca 80 - 90 procent genom statliga lån (Barns utemiljö, sid 125).

GB 64 skulle, även om den varit strikt formulerad och om efterlevnaden kontrollerats, enbart ha kunnat fungera som en miniminorm, eftersom uppfyllandet av en föreslagen överstandard inte innebär att man får låna mer pengar utöver en viss (låg) nivå. En sådan överstandard skulle härigenom ge mycket starkt utslag på hyrorna.

Sätrastudien

I Miljöspegeln nr 3 1966 presenterade Nic Nilsson en granskning av stadsdelen Sättra i Stockholm med tonvikt på dess lekmiljö. Stadsdelen är planerad och byggd under 1960-talet och eftersom man byggt med statliga lån har man haft att rätta sig efter GB 60 (som skiljer sig mycket lite från GB 64). Författaren sammanfattar sina resultat:

"Stadsdelen Sättra är underförsörjd på lekplatser, om man utgår från rekommendationerna i God Bostad 1960.

Småbarnslekplatserna är för få. De är utrustade med för små sandlådor. De har för få lekredskap.

Kvarterslekplatser saknas helt. Ansatser till sådana finns, men ej skilt från småbarnslekplatserna.

Nettoarealen lekyta är inte i något kvarter godtagbar."

Malmöstudien

Tre lundastudenter har i en trebetygsuppsats: Den yttre bostadsmiljön - en studie av markdispositionen i nio flerfamiljshus i Malmö (publicerad i rapportserien Urbaniseringsprocessen, nr 44) bl a granskat hur de studerade områden som byggts under sextio-talet uppfyller kraven på lekutrymme i God Bostad.

Man sammanfattar sina resultat så här:

"Antalet lekplatser är betydligt färre än det antal som krävs enligt uppställda normer av bostadsstyrelsen (God Bostad). Det är inte bara bostadsproducenterna som ej följt normerna. Kommunerna har dels accepterat underförsörjningen av lekytor på kvartersmark, men också underlåtit att följa normerna på stadens egen mark.

.....

De krav som ställts på total lekyta har långtifrån följts. En viss förbättring har skett. Dock uppfyller ett så nytt område som Rosengård II de krav som ställs på kvarterslekyta endast till 26 procent. I medeltal har normerna uppfyllts till 36 procent. Bostadsbolagen tycks dock ha planerat helt enligt Malmö stads egen målsättning. Enligt generalplanen för åren 1956-1970 skulle på tomtmark avsättas 2,4 m² lekyta per lägenhet. Enligt God Bostad bör det finnas minst 12 m² kvarterslekyta per familjelägenhet.

.....

Om småbarnens behov, enligt gällande normer, uppfylls eller antages vara uppfyllda i de undersökta bostadsområdena, återstår för de äldre barnen i genomsnitt en yta motsvarande 8,1 procent av den kvarterslekyta, som enligt normerna bör återstå. För 7 av de 17 delområdena (som ingår i undersökningen) återstår, om småbarnen antas få sina behov tillgodosedda, ingenting åt de äldre barnen. I själva verket motsvarar inte den totala kvarterslekytan de ytbehov småbarnen kan ställa i dessa sju områden."

Kommunernas översiktliga planering - myndighetsnormer

Malmöstudien pekar på ett problem som i viss mån måste beaktas vid normering. Det kan uppstå ganska stora skillnader, särskilt i slutet på en planperiod, mellan de mått på t ex tillgång på friyta som anges i kommunala översiktsplaner och program respektive i en ny statlig norm. Kommunen kan hamna i den situationen att antingen behöva frångå sin plan eller behöva bryta mot den statliga normen. Om då inte ett brott mot normen ger starka ekonomiska konsekvenser eller leder till juridiska komplikationer, är det naturligtvis enklast för kommunen att hålla sig till sin egen plan. (Detta är särskilt enkelt att genomföra eftersom lånegranskningen ofta är delegerad till att ske på kommunal nivå.)

Det är sannolikt ganska få kommuner som i sina planer anger så exakta uppgifter som i Malmöfallet. Att man gjorde det i Malmö får tolkas som ett förutseende där man i brist på statliga normer ville ha en egen kommunal norm.

Fem sextiotalsområden

Som en del i vårt eget forskningsprojekt har en granskning av undersökningens fem områden skett utifrån kraven i GB 64 rörande den yttre miljön. Granskningen upptar huvuddelen av denna bilaga. Vi har ansett det intressant i sig att påvisa i vilken utsträckning några områden av denna typ - flerfamiljshusområden med måttlig exploatering, hus i tre våningar, "modern stadsplan" med stor kvarter och separerat trafiksystem - uppfyller dessa krav. Vidare bör dessa resultat beaktas i samband med användningsstudien.

För granskningen har en del av anvisningarna med konkret innehåll valts. För att enklare kunna behandlas en i taget har dessa anvisningar formulerats om, som om de stod som skilda punkter i en kravkatalog, inte som bisatser i löpande text. "Bör" har bytts ut mot "skall". Granskningen har sammanfattats i kap 4.8 i denna rapport.

Kommentar

De tre redovisade studierna pekar på att väsentliga avvikelser från de i GB 60 och GB 64 redovisade lånevillkoren förekommer och snarast tycks vara regel i bostadsområden som planerats och byggts under 1960-talet.

Det är naturligtvis inte möjligt att uttala sig om hur miljön skulle utformats om God Bostad inte förelegat. Sålunda föreskriver God Bostad t ex en viss typ av utformning av lekmöjligheterna för barn: särskilda lekplatser, sand och redskapslek, närhet till bostaden. Lösningar som markant avviker från detta mönster förekommer knappast i redovisade undersökningar. Detta kan tolkas som om bostads-

områdena utformats i överensstämmelse med de planideal som föresvävat författarna till God Bostad, men att planerarna av olika orsaker inte lyckats nå upp till angiven standardnivå.

Hovsjö

Det är möjligt att efterlevnaden av God Bostad har blivit bättre under de allra senaste åren. Vi kan åtminstone inte utifrån här redovisade granskningar förneka ett sådant påstående. Alla studerade områden har ju några år på nacken. Att en förbättring av markutrymmesutformningen dock knappast är regel kan följande utdrag ur Aktuellt från statens planverk nr 5-6 1971 påvisa.

"Kungl Maj:t har den 1 oktober (1971) fastställt såväl förslag till stadsplan för bostadsområdet Hovsjö som generalplan för del av stadsdelen Hovsjö i Södertälje. Planverket har i yttranden avstyrkt fastställelse av båda planförslagen En typisk husgrupp i områdets hyreshusdel består av två åttavåningshus och två trevåningshus Husens entré vetter mot en gård med måttet 20 x 140 m Enligt rekommendationer i gällande utgåva av God Bostad skulle för de ca 140 familjelägenheterna inom husgruppen erfordras 5 stycken småbarnslekplatser, storlek 100 - 200 m² vindskyddade och väl solbelysta mellan kl 9 och kl 17, inom 50 m avstånd från entré.

Gården rymmer förutom kommunikationsytor och cykeluppställning 4 st småbarnslekplatser med en storlek på ca 40 - 60 m². Dessa lekplatser är vid vår- och höstdagjämning solbelysta ca 2 timmar mitt på dagen. Genom bebyggelsens utformning kommer de inte att vara vindskyddade Enligt God Bostad bör det för en bostadsgrupp om högst 150 familjelägenheter förutom småbarnslekplatser finnas en kvarterslekplats med nettolekkyta om 1 500 - 2 000 m². Illustrationsplan och entreprenadhandlingar visar att i Hovsjö ca 200 familjelägenheter kommer att dela på en kvarterslekplats med ytan 750 - 1 000 m² Det för barnens lek viktiga närområdet har (alltså) i förslaget fått en standard som väsentligt underskrider den som anges i gällande riktlinjer för bostadslånegranskning. Enligt planverkets uppfattning underskrider den även dagens praxis i tillämpningen."

GRANSKNING AV UPPFYLLELSEN AV GB 64 I FEM SEXTIOTALSOMRÅDEN

Krav	1. <u>Det skall finnas skilda lekplatser för skilda åldersgrupper</u>
	APOTEKSSKOGEN (före ombyggnad)
Situation	På var och en av områdets sex gårdar fanns en lekplats. I områdets mitt (egentligen på parkmark) fanns en gemensam lekplats. Gårdslekplatserna på gårdarna hade karaktären av småbarnslekplatser, lekplatsen i mitten var, att döma av de två redskap som fanns, gungor och bollplank, avsett för de äldre barnen.
Uppfyllelse	Kravet uppfyllt i princip. I realiteten var dock utbudet av särskilda lekplatser för de äldre barnen så oerhört underdimensionerat att de bostadsnära lekplatserna, trots sin karaktär av småbarnslekplatser, fick fungera för både äldre och yngre barn. I realiteten var kravet inte uppfyllt.

ANDERSBERG¹⁾

Situation Inom kvarteret Hjälten är bakkbord, gungor, klätterredskap, rutschbanor friskt blandade på de många sandytor som finns. På sju av dessa sandytor finns enbart bakkbord, och de kan därför anses vara rena småbarnslekplatser. På åtta stycken finns enbart redskap av olika typer. Dessa lekplatser kan anses vara avsedda för lite äldre barn. På åtta andra finns både bakkbord och avancerade redskap av olika slag.

Uppfyllelse Plantekniskt kan kravet möjligen anses uppfyllt, men knappast i realiteten eftersom lekplatserna placerats och utformats med liten skillnad mellan de två typerna.

SALSTA GÄRDE

Situation De lekplatser som har sandlåda uppfyller delvis kraven på småbarnslekplats, men den övriga utrustningen passar kanske bättre för äldre barn.

Uppfyllelse Kravet ej uppfyllt.

VALLBY

Situation Alla kvarterens lekplatser är runda. Cirklarna har två storlekar. De mindre lekplatserna består av sand, bänkar, enkel klätterhäst av stockar och är avsedda för de minsta barnen. De större har flera och mera avancerade redskap för de äldre barnen.

Uppfyllelse Kravet är uppfyllt.

VÄSTRA BERGA

Uppfyllelse Kravet är uppfyllt (se nedan).

Krav 2. Det skall finnas en småbarnslekplats för ungefär var 30:e lägenhet

APOTEKSSKOGEN

Konsekvens Det skall finnas tolv, tretton småbarnslekplatser för de 337 familjelägenheterna.

Situation Det fanns sex småbarnslekplatser.

Uppfyllelse Kravet är inte uppfyllt.

ANDERSBERG

Konsekvens 222 familjelägenheter ger 11 småbarnslekplatser.

Situation Enligt vår definition - se ovan - finns sju stycken småbarnslekplatser. De är ojämnt utplacerade inom området. En av lekplatserna betjänar (dvs utgör närmaste småbarnslekplats för) 72 lägenheter.

Uppfyllelse Kravet är ej uppfyllt.

1) I regel har granskningen begränsats till samma delar av de större områdena (ANDERSBERG, VALLBY och VÄSTRA BERGA) som ingår i observationsundersökningen.

Alternativ-situation	Om vi i stället definierar samtliga lekplatser med bakkbord som småbarnslekplatser, är antalet 15 stycken. Fördelningen är då jämnare.
Uppfyllelse	Med denna definition på småbarnslekplats är kravet på antal lekplatser uppfyllt.
Kommentar	Flera av de lekplatser som här inräknats som småbarnslekplats är försedda med redskap som egentligen är för avancerade eller farliga för småbarnslek, gungor utan skyddsstaket kring t ex. För att normer beträffande tillgång på småbarnslekplatser skall anses uppfyllda, måste i stället en låg utformnings- och säkerhetsstandard accepteras.
	SALSTA GÄRDE
Konsekvens	För områdets 195 familjelägenheter erfordras 6 - 7 småbarnslekplatser.
Situation	Om småbarnslekplats definieras som lekplats med sandlåda plus möjligen ett enkelt klätterredskap, finns 6 stycken. Dessa är dock ojämnt fördelade, 5 av dem ligger i det ena av områdets två kvarter.
	Om däremot alla lekplatser med sandlåda anses som småbarnslekplats är småbarnslekplatsernas antal 12 stycken.
Uppfyllelse	Med en generös definition av "småbarnslekplats" är kravet uppfyllt.
	VALLBY
Konsekvens	372 familjelägenheter ger 12 småbarnslekplatser.
Situation	Inom undersökningsområdet finns 8 småbarnslekplatser.
Uppfyllelse	Kravet är ej uppfyllt.
	VÄSTRA BERGA
Konsekvens	280 familjelägenheter ger behov av 9 småbarnslekplatser.
Situation	Om varje sandlåda räknas som en separat småbarnslekplats så finns det 13 stycken i området. De är någorlunda jämnt fördelade och ingen sandlåda betjänar mer än 30 lägenheter.
Uppfyllelse	Kravet är uppfyllt.
Krav	3. <u>Småbarnslekplatsens yta skall vara 100 - 200 m²</u>
	APOTEKSSKOGEN
Konsekvens	Motsvarande kravet på 12 stycken småbarnslekplatser borde det finnas 1 200 - 2 400 m ² sådan yta.
Situation	Ytan av de fem småbarnslekplatserna var sammanlagt ca 2 500 m ² . Varje lekplats var mellan 300 och 600 m ² .

- Uppfyllelse Den sammanlagda ytan var tillräcklig, det härledda kravet var uppfyllt. Däremot var lekplatserna för få och för stora. Kravet var inte uppfyllt.
- ANDERSBERG
- Konsekvens Det skall finnas 1 100 - 2 200 m² småbarnslekyta om kravet på sammanlagd yta skall vara uppfyllt. Om kravet begränsas till att innebära att de sju lekplatser som finns i området skall vara 100 - 200 m², skall ytan sammanlagd bli 700 - 1 400 m².
- Kommentar Ett av kraven i God Bostad säger att småbarnslekplatsen skall vara inhägnad. Småbarnen skall bl a inte behöva riskera att bli påsprungna eller påcyklade av lite äldre lekande barn. Detta innebär att hårdgjorda ytor i anslutning till en småbarnslekplats ej får anses utgöra en del av denna lekplats om ytorna samtidigt har betydelse för gång- och cykeltrafik.
- Situation Inom kvarteret Hjälten kan enbart sandytorna anses utgöra särskilt anlagda lekutrymmen. Inga hårda ytor finns som inte utgör delar i kommunikationssystemet eller underlag för cykelställ eller piskställ.
- Med den snävaste definitionen på småbarnslekplatser blir deras sammanlagda yta 415 m². Ingen av lekplatserna är så stor som 100 m².
- Uppfyllelse Kravet är inte uppfyllt.
- Alternativ-situation Med den vidare definitionen på småbarnslekplats är ytan 1 950 m². Hälften av lekplatserna är mindre än 100 m². En tredjedel är större än 200 m².
- Uppfyllelse Kravet är uppfyllt beträffande sammanlagd yta. De enstaka lekplatserna håller sig emellertid inte inom föreskrivet intervall.
- SALSTA GÄRDE
- Konsekvens Sammanlagd småbarnslekplatsyta skall vara 600 - 1 400 m².
- Situation Sammanlagda storleken av sandleksplatserna är 1 500 m². Storleken hos var och en av lekplatserna varierar mellan 65 och 240 m². 4 lekplatser är mindre än 100 m².
- Uppfyllelse Med en generös definition av "småbarnslekplats" är kravet uppfyllt.
- VALLBY
- Konsekvens Sammanlagd småbarnslekyta skall vara 1 200 - 2 400 m².
- Situation Småbarnslekplatserna är genomgående ca 140 m². Sammanlagda ytan är ca 1 050 m².
- Uppfyllelse Kravet på storleken av varje enskild lekplats är uppfyllt. Kravet på småbarnslekplatsernas sammanlagda storlek är inte uppfyllt.

VÄSTRA BERGA

- Konsekvens Sammanlagd småbarnslekplatsyta 900 - 1 800 m².
- Situation Småbarnslekplats kan sandlådorna plus näraliggande asfaltytor anses vara. Om vi räknar in hela den asfaltremsa på de två större gårdarna inom vilken sandlådorna är placerade, blir ytan 3 000 m². Om vi i stället bara räknar med så mycket asfalt till dessa småbarnslekplatser som finns kring de mera avgränsade lekplatserna på de två mellersta gårdarna, blir ytan ca 1 800 m².
- Uppfyllelse Kravet på sammanlagd yta för småbarnslekplatser är uppfyllt.
- Krav 4. Småbarnslekplatsen skall kunna nås direkt från entrén med högst 50 m gångavstånd

APOTEKSSKOGEN

- Situation 10 procent av lägenheterna hade mer än 50 meter till närmaste lekplats. Avstånden var dock i regel korta.
- Uppfyllelse Kravet kan anses uppfyllt.

ANDERSBERG

- Situation Med den snävare definitionen på småbarnslekplats är gångavståndet i vissa fall över 100 meter.
- Uppfyllelse Kravet är inte uppfyllt.
- Alternativsituation Med den vidare definitionen är gångavståndet aldrig längre än 30 meter. Medeltal 15 meter.
- Uppfyllelse Kravet är uppfyllt.

SALSTA GÄRDE

- Situation Största gångavstånd från någon entré till sin sandleksplats är 55 meter. Medelavståndet är 25 meter.
- Uppfyllelse Kravet är uppfyllt.

VALLBY

- Situation Uppemot hälften av lägenheterna har mer än 50 meter till närmaste småbarnslekplats. Flera lägenheter har mer än 100 meter.
- Uppfyllelse Kravet är inte uppfyllt.

VÄSTRA BERGA

- Situation Största gångavståndet från någon entré till lekplats är 32 meter.
- Uppfyllelse Kravet är uppfyllt.
- Krav 5. Småbarnslekplatsen skall innehålla minst en stor sandlåda på omkring 20 m²

APOTEKSSKOGEN

- Situation Storleken på den sammanhängande sandytan på gårdslekplatserna var på tre av gårdarna kring 380 m².
- Uppfyllelse Om normen betraktas som miniminorm är den uppfylld många gånger om. Om normen däremot tolkas som att sandlådor för småbarn bör vara just omkring 20 m² uppfylls kravet inte alls.
- Kommentar Genom att samla lekytorna för små och större barn på gemensamma lekplatser har man alltså valt att göra en ganska stor avvikelse från vad som föreskrivs i God Bostad. Vissa krav har man försökt upprätthålla, största gångavstånd t ex. Andra krav har man frångått, antal lägenheter per lekplats, lekplatsernas och sandytor- nas storlek t ex.

ANDERSBERG

- Situation Varje lekplats utgöres av en enda stor sandlåda. Alla är avse- värt större än 20 m².
- Uppfyllelse Om normen betraktas som miniminorm är den uppfylld många gånger om. Om normen däremot tolkas som så att sandlådor för småbarn bör vara just omkring 20 m² uppfylls kravet inte alls.

SALSTA GÄRDE

- Situation En sandlåda är 8 m². Övriga sandlådor varierar mellan 15 och 40 m².
- Uppfyllelse Kravet är uppfyllt.

VALLBY

- Situation De runda sandytorna på varje småbarnslekplats är ca 110 m². Fungerar även som redskapsunderlag.
- Uppfyllelse Om normen betraktas som miniminorm är den uppfylld många gånger om. Om normen däremot tolkas som att sandlådor för småbarn bör vara just omkring 20 m² uppfylls kravet inte alls.

VÄSTRA BERGA

- Situation På tre av gårdarna är sandlådorna 25 - 50 m². På den fjärde, som har runda sandlådor är dessa mindre än 10 m².
- Uppfyllelse Kravet är inte uppfyllt. Mer än en fjärdedel av lägenheterna har för små sandlådor.
- Krav 6. Småbarnslekplatser skall innehålla hårdgjorda lekytor, enkla klätterredskap samt sittplatser för barn och vuxna

APOTEKSSKOGEN

- Situation Lekplatserna innehöll detta, den hårda ytan var dock ganska liten.
- Uppfyllelse Kravet var uppfyllt.

ANDERSBERG

- Situation Som nämnts tidigare kan ingen av områdets lekplatser anses innehålla hårdgjorda ytor. Vidare är småbarnslekplatserna inte försedda med enkla klätterredskap. De redskap som finns är av fel typ eller alltför avancerade för att passa in på God Bostads krav på redskap på lekplatser för de minsta barnen. Nära lekplatserna finns ofta bänkar. Bakborden på sandytorna går bra att sitta på.
- Uppfyllelse Endast kravet på sittplatser är uppfyllt.

SALSTA GÄRDE

- Situation På lekplatserna finns i regel bänkar. Lekplatserna är ofta försedda med redskap, men inte med enkla klätterredskap. Områdets hårda ytor utgöres av gångvägar, parkeringsplatser, piskplatser.
- Uppfyllelse Kravet på sittplatser är uppfyllt. Övriga krav på utformning ej uppfyllda.

VALLBY

- Situation Lekplatsernas sandyta är omgiven av en asfaltremsa så pass bred att det skulle gå att trampa runt den på trehjulning. Sand brukar emellertid ligga på denna asfaltring. Den är inte lämplig för cykling. Lek på hårda ytor får i stället ske på de asfalterade gångvägar som tangerar lekplatserna.
- Beträffande övriga attribut se tidigare behandlat krav.

VÄSTRA BERGA

- Situation Kring varje sandlåda finns plana asfaltytor. Vid varje sandlåda finns soffor. På två gårdar finns inga redskap på småbarnslekplatserna, på de andra två gårdarna finns några enkla lekhus.
- Uppfyllelse Kravet är uppfyllt beträffande hårdgjorda ytor samt sittplatser. Ej uppfyllt beträffande enkla klätterredskap.
- Krav 7. För en bostadsyta om högst 150 familjelägenheter skall nettoarealen lekyta vara 1 500 - 2 000 m², småbarnslekplatser oräknade

APOTEKSSKOGEN

- Konsekvens För områdets 377 familjelägenheter bör finnas 3 000 - 4 000 m² lekyta.
- Situation Endast lekplatsen i områdets mitt kunde anses aysedd för enbart denna åldersgrupp. Storleken av denna var 600 m². Om man betraktar hela lekplatsutbudet, 3 700 m², som om det var avsett för bägge åldersgrupperna och från det subtraherar "småbarnsbehovet" på minst 1 200 m², återstår krav på 2 500 m².
- Uppfyllelse Kravet är inte uppfyllt.
- Kommentar I området finns två bollplaner på sammanlagt 2 150 m². I God Bostad står om bollplaner följande: "Som komplement till små-

barns- och kvarterslekplatserna i lekområdet bör det inom cirka 400 meters gångavstånd finnas bollplaner". Detta måste tolkas som att bollplaner skall finnas förutom dessa angivna lekplatser.

Om bollplanerna ädnå räknas med fanns i området 5 900 m² lekyta. 4 200 - 6 400 fordrades sammanlagt. Man har av allt att döma trots allt haft God Bostads ytkrav för ögonen när plan upprättades för markutrymmenas disposition.

ANDERSBERG

Konsekvens För kvarterets 333 familjelägenheter bör finnas 3 000 - 4 000 m² lekyta.

Situation Med den första (snävare) definitionen på småbarnslekplatser återstår 2 500 m² lekplatsyta för de äldre barnen.

Uppfyllelse Kravet är inte uppfyllt.

Alternativsituation Med den andra (vidare) definitionen av småbarnslekplats återstår 1 000 m² för de äldre barnen.

Uppfyllelse Kravet är inte uppfyllt.

SALSTA GÄRDE

Konsekvens För kvarterets 195 familjelägenheter skall finnas 2 000 - 3 000 m² lekyta.

Situation Storleken av icke-småbarnslekplatserna, dvs de lekplatser som inte har någon sandlåda är 700 m². (Totalt finns i området ca 2 200 m² lekyta - inklusive småbarnslekplatser.)

Uppfyllelse Kravet är inte uppfyllt.

Kommentar Som vi tolkar normen borde i området funnits minst 2 500 m² total lekyta. Vi har vid granskningen gjort en krystad uppdelning av områdets lekplatser i småbarnslekplatser och lekplatser för lite äldre barn. Uppdelningen har varit frikostig mot småbarnslekplatserna, varigenom kravet på sammanlagd yta hos dessa ansetts väl uppfyllt, medan däremot kravet på övriga lekplatser långt ifrån uppfyllts. Uppdelningen skulle ha kunnat göras annorlunda. Därigenom skulle kravuppfyllelsen kunna ha förskjutits. - Faktum kvarstår dock att den sammanlagda lekplatsytan inte är tillräckligt stor.

VALLBY

Kommentar Lägenheterna i den del av kvarteret av Allmogekulturen som ingår i undersökningsområdet har sina småbarnslekplatser, piskställ, cykelställ inom detta område. Beträffande lekplatser för de lite äldre barnen är situationen annorlunda och vi begränsar granskningen i detta avseende till enbart kvarteret Parstugan.

Konsekvens För kvarterets 306 familjelägenheter erfordras 3 000 - 4 000 m² lekyta.

Situation Den sammanlagda ytan av lekplatserna för äldre barn är ca 1 600 m².

Uppfyllelse Kravet är inte uppfyllt.

VÄSTRA BERGA

Konsekvens För kvarterets 282 lägenheter bör finnas 3 000 m² lekyta.

Situation Inom kvarteret finns 4 redskapslekplatser på sandunderlag med en sammanlagd yta av ca 400 m². Asfaltytor som på några ställen gränsar till lekplatserna kan inte anses vara delar av dessa, eftersom de utgöres av utpräglade gångvägar.

På parkmark i områdets mitt finns några redskapslekplatser gemensamma för flera kvarter. Ytan av dem som ligger inom tänkbart gångavstånd från kvarteret Knekten är ca 500 m².

Uppfyllelse Kravet är inte uppfyllt.

Krav 8. Det skall finnas smärre lekutrymmen nära bostad och småbarnslekplats, men också större ytor med mer innehållsrik utrustning inom ungefär 150 meter från bostaden

APOTEKSSKOGEN

Situation Lekytor nära entrén fanns. Från de flesta entréer fanns två lekplatser inom 150 meter, från flera entréer både tre och fyra. Att förflytta sig mellan dessa lekplatser innebar emellertid inte att man fick tillgång till "mer innehållsrik" utrustning. Redskapsutbudet var torftigt.

Uppfyllelse Krav på större ytor med mer innehållsrik utrustning kan ej anses ha varit uppfyllt.

ANDERSBERG

Situation Samtliga lekytor för de äldre barnen är utspridda i kvarteret. Avstånd från entré till redskapslekplats är högst 40 meter. Inom 150 meter från varje entré finns flera redskapslekplatser.

Uppfyllelse Kravet får anses uppfyllt.

SALSTA GÄRDE

Situation Lekplatserna ligger i regel nära entrén. Det samlade utbud av planerade lekutrymmen som kan nå inom 150 meter från någon entré får anses som torftigt.

Uppfyllelse Krav på förekomst av större ytor och innehållsrik utrustning kan ej anses uppfyllt.

VALLBY

Situation De äldre barnens lekutrymmen består av nämnda sex lekplatser. Dessa utgör sedda en och en bostadsnära lekplatser och sammantagna det större utbudet av ytor och utrustning.

Från ca en femtedel av lägenheterna är avståndet till närmaste lekplats av denna typ mer än 50 meter.

Nästan alla lägenheter har två lekplatser, dvs ca 550 m², inom 150 meter.

Uppfyllelse Det sägs ingenstans i kravet att lekytorna för dessa barn närmast entrén skall ligga inom visst avstånd. Ganska många ligger närmare än 50 meter och kravet får anses uppfyllt.

Om med kravets formulering "större ytor" avses de 1 500 m² som skall finnas för 150 lägenheter inom 150 meter, är kravet långt ifrån uppfyllt. Om "större" ytor är en jämförelse med de "smärre" ytor, som skall finnas närmare bostaden, är kravet inte uppfyllt. Här finns för denna kategori barn bara lekplatser av en storlek.

VÄSTRA BERGA

Situation Avstånden till kvarterens bostadsnära redskapslekplatser är upp till 100 meter. Till redskapslekplatserna på parkmark varierar avståndet till den närmaste av dessa mellan 80 och 250 meter.

För många lägenheter finns varken bostadsnära lekutrymmen (för dessa åldersgrupper), dvs närmare än 50 meter, eller bättre utrustade lekplatser inom 150 meter.

Uppfyllelse Kraven är ej uppfyllda.

Krav 9. Det skall finnas lekpark inom ca 400 meter

APOTEKSSKOGEN

Situation Lekpark fanns ej.

Uppfyllelse Kravet var ej uppfyllt.

ANDERSBERG

Situation Vid undersökningstillfället fanns ingen lekplats på parkmark inom Andersberg.

Uppfyllelse Kravet ej uppfyllt.

VALLBY

Situation I norra delen av centrala grönytan finns en lekpark. För hälften av lägenheterna är gångavståndet till lekparken mer än 400 meter. Från längst bort liggande entré är avståndet omkring 600 meter.

Lekparken nås utan att korsa biltrafik.

Uppfyllelse Det finns en välutrustad lekpark. I detta avseende är kravet sålunda väl uppfyllt. Dock ej när det gäller dess avstånd från bostäderna.

VÄSTRA BERGA

Situation Utanför matarleden finns en lekpark. Avståndet till denna varierar mellan 125 och 450 meter.

Uppfyllelse Kravet är uppfyllt.

Krav 10. Bostadsområdets friyta skall fungera som ett sammanhängande lek- och rekreationsområde oberoende av formella fastighetsgränser

APOTEKSSKOGEN

Situation I området finns två markägare: kommunen samt den allmännyttiga bostadsstiftelsen Väsbyhem. Stiftelsen står för skötseln av all mark i området. Markutrymmena fungerar som en helhet. Daghems-
tomten mitt i området utgör dock en markbit som är avgränsad i förhållande till omgivningen.

Uppfyllelse Kravet var uppfyllt.

ANDERSBERG

Situation Inom Andersberg finns två markägare, Halmstad fastighetsaktiebolag och kommunen. Mellan bostadskvarteren och parkmark finns inga avgränsningar. (Den inhägnade skoltomten hindrar emellertid ganska effektivt kontakten mellan kvarteret Hjälten och parkmarken i områdets mitt.)

Uppfyllelse Kravet är uppfyllt.

SALSTA GÄRDE

Situation I området finns två markägare, kommunen samt det allmännyttiga bostadsföretaget, Flens fastighetsförening. Kvartersmark och parkmark utgör en helhet.

Uppfyllelse Kravet är uppfyllt.

VALLBY

Situation Inom (södra) Vallby finns två markägare - kommunen samt det allmännyttiga bostadsföretaget Mimer.

Ur markplaneringssynpunkt utgör området ett sammanhängande helt.

Uppfyllelse Kravet är uppfyllt.

VÄSTRA BERGA

Situation Inom hela Västra Berga finns tre markägare: kommunen (parkmark), HSB och Riksbyggen. Undersökningsområdet består enbart av HSB:s och kommunens mark. Ur markplaneringssynpunkt upplevs hela området som en helhet - bortsett från några detaljer med gångvägs-material.

Uppfyllelse Kravet är uppfyllt.

- Krav 11. Enkelsidig entré skall vända sig mot trafikfri lek- och grönyta
- APOTEKSSKOGEN
- Situation Två entréer leder ut mot en kort säckgata, medan alla övriga entréer vänder sig in mot områdets lekytor.
- Uppfyllelse Kravet är uppfyllt.
- ANDERSBERG
- Situation Fyra entréer vänder sig ut mot matarleden. Avståndet entré-gata är 15 meter. Ytan mellan huset och gatan utgöres av entrégångväg och trottoar samt mellan dem gräsremsa. Ingen gångväg leder från entrén rakt ut till gatan.
- Övriga entréer vänder sig mot kvarterets "vistelsekorridorer", där lekplatserna är samlade. Från ca hälften av entréerna kommer man emellertid till en parkeringsplats om man korsar den 15 meter breda korridoren.
- Kommentar När GB 60 och GB 64 skrevs var det vanligt att flerfamiljshus hade enda utgång mot trafikerad bilgata med endast en trottoar mellan gatan och entrén.
- Uppfyllelse Kravet får anses uppfyllt om man utgår från den typ av bebyggelse som God Bostad ville undvika.
- Kravet är emellertid dåligt uppfyllt om man jämför med hur relationen entré - vistelseyta - biltrafikyta har organiserats i många andra bostadsområden.
- VALLBY
- Situation Alla entréer vänder sig in mot kvarteret.
- Uppfyllelse Kravet är helt och hållet uppfyllt.
- VÄSTRA BERGA
- Situation Alla trapphusentréer mynnar mot kvarterets fyra kringbyggda gårdar, på vilka ingen biltrafik får äga rum.
- Uppfyllelse Kravet är uppfyllt.
- Krav 12. "God trafikdifferentiering är minst lika viktig för barnens lek och trygghet som lekplatsernas nettoleyta"
- APOTEKSSKOGEN
- Situation Området är omslutet av en matargata. Parkeringen sträcker sig i vissa fall ganska långt in mellan husen. Husen fungerar som skärmar ut mot matargatan, men genom att området är ganska litet är inte det sammanhängande lekområdet särskilt stort, och från varje punkt i området är det ganska nära till biltrafikutrymmen. Gångtunnel mot skola och angränsande bostadsområden leder under den livligt trafikerade gatan SO om området.

- Uppfyllelse Kravet kan anses uppfyllt (med tvekan).
- ANDERSBERG
- Situation Två av hela bostadsområdets kvarter ligger "utanför" matarleden. Gatan måste korsas för att komma till affärer och skola i området. En gångtunnel finns, men för t ex barnen i kvarteret Hjälten som skall till sin skola (låg- och mellanstadium) innanför ringen, innebär en förflyttning via tunneln att deras skolväg blir avsevärt förlängd. Det är betydligt enklare att gå tvärsöver gatan.
- (För de boende inom kvarteret Hjälten, som ju denna studie koncentrerats på, innebär emellertid gångvägen till butikscentrum och skola inga trafikproblem.)
- I alla kvarter har parkeringsplatserna dragits långt in i bebyggelsen. Många av lekplatserna ligger i nära anslutning till de stora parkeringsplatserna.
- Uppfyllelse Kravet kan knappast anses uppfyllt.
- SALSTA GÄRDE
- Situation Områdets biltrafikförsörjning sker från en gata norr om området. Från denna har parkeringsplatser dragits långt in mellan husen. Vid dessa gårdar finns ett antal enportsgarage. Parkeringsplatserna utgör de största plana asfaltytorna i området.
- Uppfyllelse Kravet kan knappast anses uppfyllt.
- VALLBY
- Situation Trafiksepareringen är väl genomförd. De angöringsplatser som sträcker sig in mellan husen kan visserligen ge upphov till att barn och bilar träffas. Angöringsplatsen är emellertid utformad så att dess biltrafik rör sig långsamt.
- Uppfyllelse Kravet får anses uppfyllt.
- VÄSTRA BERGA
- Situation Som helhet är trafiksepareringen väl genomförd. Två undantag: Avståndet mellan vistelsegårdarna och matarleden är kort. Det är lätt hänt att barnen kommer ut på gatan i sin lek. Vidare måste alla besökare till parklekplatsen korsa matarleden i plan.
- Uppfyllelse Kravet får anses uppfyllt, med väsentliga undantag för situationen för besökare till parkleken.
- Krav 13. Det skall finnas en piskplats per 40 lägenheter. Gångavstånd till piskplats skall vara högst 50 meter
- APOTEKSSKOGEN
- Konsekvens Det skall finnas 11 piskplatser med tanke på antalet lägenheter.
- Situation I området finns 15 piskplatser. Tre av dessa betjänar fler än 40 lägenheter, största antalet var 55 lägenheter.

Största gångavstånd från entré till närmaste piskplats är 58 meter. 18 lägenheter har mer än 50 meter.

Uppfyllelse Kraven är uppfyllda.

ANDERSBERG

Konsekvens 9 piskplatser.

Situation I kvarteret finns 21 piskplatser. En av dessa betjänar 42 lägenheter, övriga färre än 40. 10 procent av lägenheterna har mer än 50 meter till närmaste piskplats. Största avstånd 64 meter.

Uppfyllelse Kraven är väl uppfyllda.

SALSTA GÄRDE

Konsekvens Det skall finnas 6 piskplatser med tanke på antalet lägenheter.

Situation I området finns 7 piskplatser. Piskplatserna betjänar i realiteten mellan 12 och 52 lägenheter.

20 procent av lägenheterna har mer än 50 meter till sin piskplats.

Uppfyllelse Kraven får anses uppfyllda om än knappt.

VALLBY

Konsekvens 10 piskplatser.

Situation 9 piskplatser finns. 3 av dessa betjänar fler än 50 lägenheter. Hälften av lägenheterna har mer än 50 meter till närmaste piskplats. 5 procent av lägenheterna har mer än 100 meter.

Uppfyllelse Kravet på sammanlagt antal piskplatser är någorlunda uppfyllt, medan däremot kravet på största avstånd till dessa inte är uppfyllt.

VÄSTRA BERGA

Konsekvens 7 piskplatser.

Situation I kvarteret finns 12 piskplatser så pass jämnt fördelade att ingen piskplats betjänar mer än 37 lägenheter. Medelgångavståndet till piskplats är 28 meter. 4 procent av lägenheterna har mer än 50 meter till närmaste piskplats.

Uppfyllelse Kraven är uppfyllda.

Krav 14. Piskplatsen skall ligga minst 15 meter från bostadshus

APOTEKSSKOGEN

Situation Avståndet från piskplats till närmaste fönster är i genomsnitt 11 meter. Största avstånd 15 meter, minst 5 meter.

Uppfyllelse Kravet ej uppfyllt.

ANDERSBERG

Situation Avstånd från piskplats till närmaste bostadsfönster varierar mellan 7 och 13 meter.

Uppfyllelse Kravet är ej uppfyllt.

SALSTA GÄRDE

Situation Avståndet till fasad är 12 - 20 meter, medeltal 15 meter.

Uppfyllelse Kravet är knappt uppfyllt.

VALLBY

Situation En av piskplatserna ligger 10 meter från närmaste bostadsfönster. I övrigt är avståndet större än 15 meter.

Uppfyllelse Kravet är uppfyllt.

VÄSTRA BERGA

Situation Avstånd från piskplats till närmaste bostadsfönster varierar mellan 4 och 12 meter.

Uppfyllelse Kravet är ej uppfyllt.

R26:1973

Denna rapport hänför sig till projekt 221 vid Statens institut för byggnadsforskning. Projektet har bedrivits med anslag från Statens råd för byggnadsforskning.

Försäljningsintäkterna tillfaller fonden för byggnadsforskning.

Distribution: Svensk Byggtjänst, Box 1403, 111 84 Stockholm

Grupp: samhällsplanering

Pris: 29 kronor